

suerasas.

L L K S

ure Apygardos, Geležinio Vilko Rinktinės

IŠAKYMAS Nr.79.

Būstinė, 1950m. gruodžio mėn. 20d.

LAISVĖS

Organizacinė sritis.

Dešiniojo IV pėt. G. S. A. Z. S. 1950m. gruodžio mėn. 13d.
Igliškėlių val. Grabavos km., da. su giakluetu
istrebite.

KOVŲ ARCHYVAS

Dešiniojo IV pėt. G. S. A. Z. S. 1950m. gruodžio mėn. 13d.
Igliškėlių val. Grabavos km., da. su giakluetu
istrebite.

Nr.43

43.

Organizacinė sritis.

/ 3.

Vyčio Tė Bičiulius - Remėjus dėl susidėjusių aplinkybių
nesančius tarnyboje išbraukti iš Rm asmeninės sudėties sekam-
čiai:

1. Mūra
2. Prapultis
3. Raistinis

nue 1949.03.25.
" 1949.03.25.
" 1948.06.01.

**Laisvės kovų
archyvas
Nr. 43**

**Laisvės kovų
archyvas
Nr. 43**

**Kaunas
2010**

ISSN-1392-0421

Laisvės kovų archyvas
Istorijos žurnalas, tomas 43

Redaktorius

Darius Juodis

Redakcinė kolegija:

Antanas Lukša, Jūratė Marcinkevičienė,
Vytautas Raibikis

© Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 2010

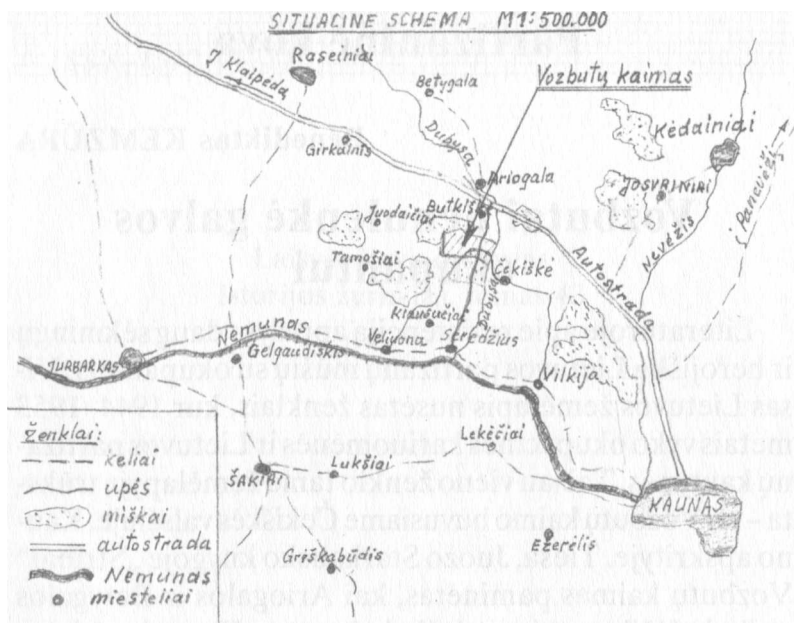
Partizaninė kova

Benediktas KEMZŪRA

Vozbutai nenulenė galvos okupantui

Literatūroje apie rezistenciją aprašyta daug sėkmingų ir herojiškų Lietuvos partizanų mūšių su okupantais. Visas Lietuvos žemėlapis nusėtas ženklais, kur 1944-1953 metais vyko okupacinės kariuomenės ir Lietuvos partizanų kautynės. Tačiau vieno ženklo tame žemėlapyje trūksa - tai Vozbutų kaimo buvusiamė Čekiškės valsčiuje, Kauno apskrityje. Tiesa, Juozo Starkausko knygoje „Stribai“ Vozbutų kaimas paminėtas, kai Ariogalos ir Betygalos sribai plėšikavo kitų valsčių kaimuose. Knygoje „Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD - MGB dokumentuose 1944-1953 metais“, kurią sudarė Nijolė Gaškaitė, Algis Kašėta ir Juozas Starkauskas, Čekiškės miestelis paminėtas, kad į jį 1944 metų gruodžio 18 dieną buvo perdislokuota 13 pasienio Vilniaus pulko užkarda. Kokie įvykiai privertė tai padaryti, knygoje nepaaiškinta. Užkardos perdislokavimą iššaukė Vozbutų mūšis, kuriame beveik visa Čekiškės sribų ir enkavedistų įgula žuvo, todėl likusiems prireikė karinės pagalbos.

Kas tie Vozbutai? Tai kaimas dešiniajame Dubysos krante, 10 kilometrų į pietus nuo Ariogalos ir 14 kilometrų į šiaurę nuo Seredžiaus. Dabar ten Jurbarko rajonas. Vozbutai - senas lietuviškas kaimas, jau 1568 metais minimas istoriniuose šaltiniuose. Pirmojo pasaulinio karo metu kaimas buvo nušluotas nuo žemės paviršiaus, sudegė net tvoros. Dubysos upe ėjo fronto linija tarp

Schema Nr. 1

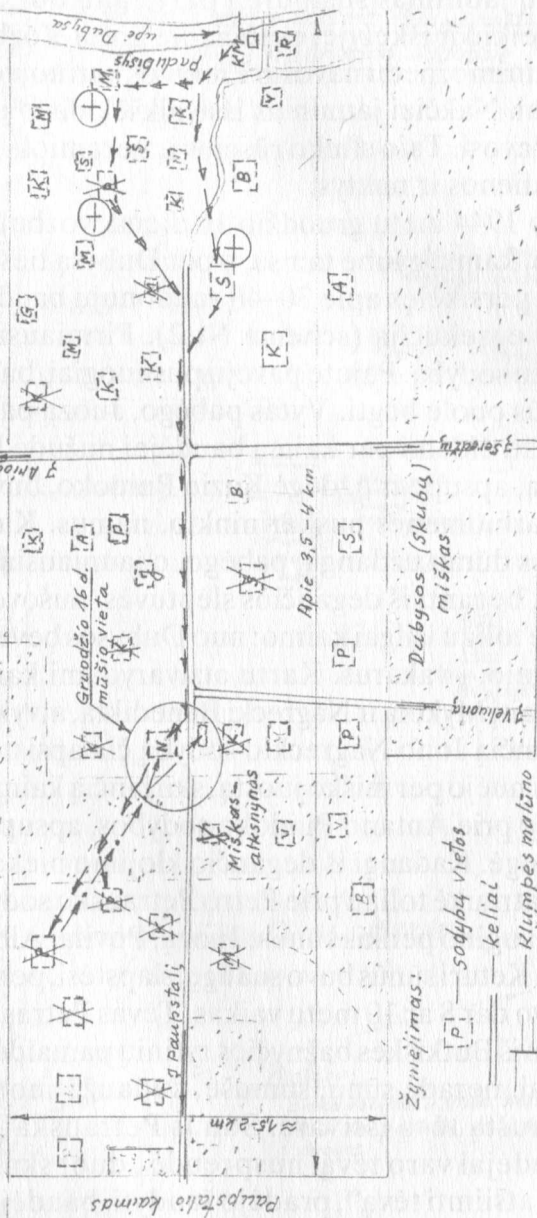
kaizerinės Vokietijos ir carinės Rusijos kariuomenių. Nepriklausomos Lietuvos metais kaimas buvo atstatytas, žmonės išėjo į vienkiemius, gražiai ir pasiturinčiai gyveno. Dauguma vozbutiškių turėjo po 10-15 hektarų žemės. Šeimose daugiausiai augo sūnūs, sulaukę reikiamo amžiaus tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Buvo patriotiškai nusiteikę, išgyveno dėl Lietuvos nesėkmių.

Praūžė Antrasis pasaulinis karas. Visi tikėjosi ir laukė, kad bus atkurta nepriklausoma Lietuva, tačiau veltui - Vakaruose dar tebedundėjo pabūklai, o jau čia prie Dubysos raudonieji okupantai paskelbė mobilizaciją. Kaimas mobilizaciją boikotavo. Jaunimas nusprendė - geriau mirti savoje žemėje nei tarnauti okupantui. Pradėjo po kaimus ir miškus siausti NKVD daliniai.

Schema Nr. 2

Enkavedistų ir stribų būrio judėjimo maršrutas
per Vozbutų kaimą 1944 m. gruodžio 16 d.

Jutiškio miškas

- ➔ — Būrio judėjimo kryptis
- ➔ — Dalies būrio bėgimo kryptis
- ➔ — Nužudyti žmonės
- ⊕ — 1944. 12. 16 d. mirtis
- ⊗ — Sudegintos sodybos
- ⊗ — 1944. 12. 16 d. mirtis

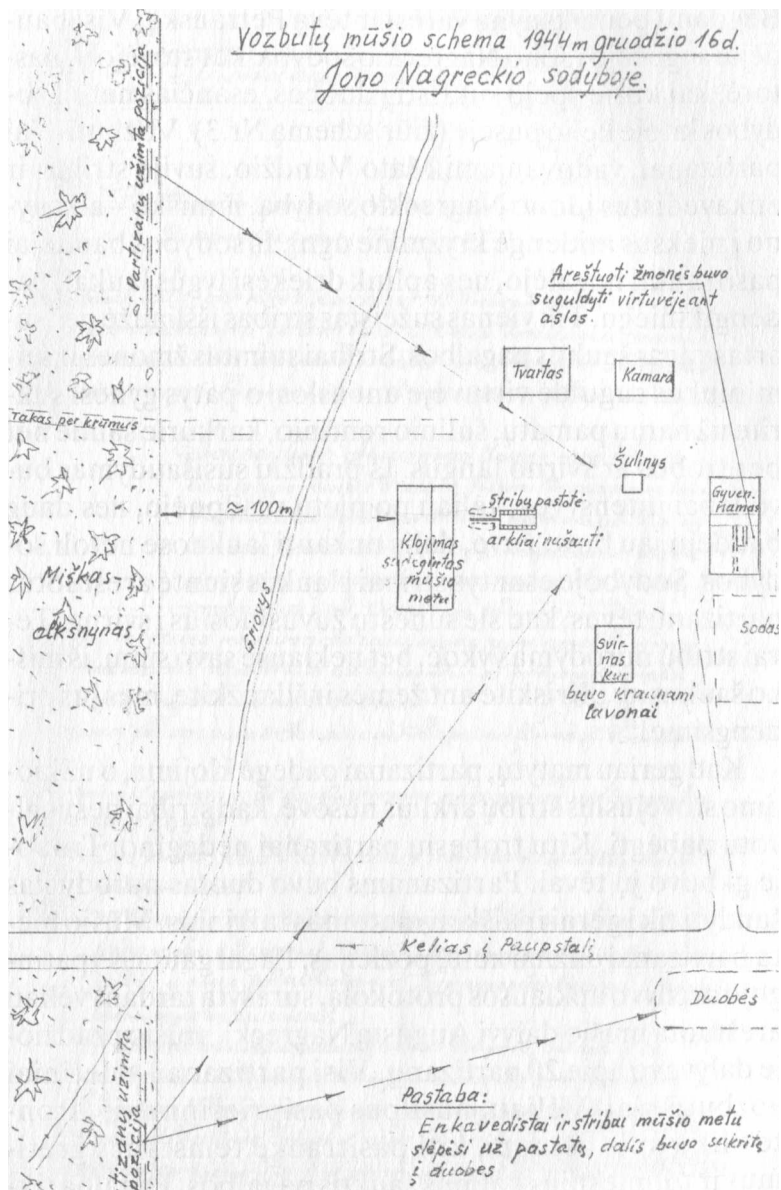
Žymėjimas:

- [P] — sodybų vietos
- kelias
- Klumpės malimo užtvanka
- Miškas

Vozbutų jaunimas susibūrė į partizanų būrį. Rinkdavosi Juteikių miškelyje, esančiame greta Vozbutų. Ten vyko jaunimo, netarnavusio Lietuvos kariuomenėje, apmokymai. Nakčiai jaunimas išsivaikščiavo į namus ir slapstydavosi. Taip slinko rūsčios ir neramos 1944 metų rudens dienos ir naktys.

Atėjo 1944 metų gruodžio 16 diena, vozbutiškai dar miegojo, kaimą gaubė tamsa, o per Dubysą ties Klumpės malūnu persikėlęs apie 30-40 raudonųjų baudėjų būrys pradėjo egzekuciją (schemą Nr.2). Pirmiausia apsupo Masteikų sodybą. Pajutę pavojų pusnuogiai, basi beginkliai sūnūs puolė bėgti. Vytas pabėgo, Juozą pakirto kulka. Toliau eidami per kaimą baudėjai nužudė Leonardą Stumbrą, apsupo ir uždegė Kazio Puidoko, buvusio Lietuvos kariuomenės puskarininkio, namus. Kazys, pasinaudojęs dūmų uždanga, pabėgo, o jauniausią brolių Benediktą, bėgantį iš degančios slėptuvės, nušovė. Niekšai žygį tęsė toliau išilgai kaimo: nuo Dubysos beveik iki kito kaimo galo, į vakarus. Kartu atsivarydami kaimo vyrus Sluoksnaity Mykolą ir Nagreckį Benediktą, atvykę į pamiškėje esančią Jono Nagreckio sodybą čia apsistojo. Dalis baudėjų nuėjo per miško juostą, skiriančią kaimą į dvi dalis. Atėję prie Antano Puidoko sodybos, apsupo klotimą ir jį padegė. Kadangi iš degančio klotimo niekas neišbėgo, jie patraukė toliau prie Petro Petrausko sodybos. Petrauskai augino penkis sūnus: Juozą, Povilą, Albiną, Vyta ir Rimą. Keturi sūnūs buvo suaugę, slapstėsi, penktasis Rimas buvo dar 8 ar 10 metų vaikas. Tėvas Petras ką tik buvo grįžęs iš Butkiškės bažnyčios rytinių pamaldų - rarotų. Baudėjai, neradę sūnų, sumušė, sudaužė motiną ir tėvą. Sumuštą tėvą išsivarė. Sūnūs Petrauskai, pamatę, kad baudėjai varo tėvą, nusprendė „duot skarmaliams į kailį ir atsiimti tėvą“, pradėjo šaudyti, baudėjai - bėgti.

Vozbutų mūšio schema 1944 m gruodžio 16 d.
Jono Nagreckio sodyboje.

Schema Nr. 3

Bėgdami per alksnyną varėsi ir tėvą Petrauską. Visi baudėjai sugužėjo į Jono Nagreckio sodybą, kur stovėjo jų pastotė, kai kurie spėjo sukristi į duobes, esančias netoli sodybos kitoje kelio pusėje (žiūr.schemą Nr.3). Vozbutiškiei partizanai, vadovaujami Mato Vandžio, suviję sribus ir enkavedistus į Jono Nagreckio sodybą, iš miško - alksnyno į niekšus atidengė kryžminę ugnį. Iš sodybos baudėjai pasitraukti negalėjo, nes aplink driekėsi lygūs laukai, padengti sniegu. Tik vienas sužeistas sribas iššliaužė per suartas vagas šauktis pagalbos. Sribai suimtus žmones ir šeiminkus suguldė virtuvėje ant aslos, o patys gynėsi sukritę už namų pamatų, šulinio rentinio, kai kurie šaudė net per trobos ar svirno langus. Iš pradžių susišaudymas buvo labai intensyvus, vėliau po pietų susilpnėjo, nes daug baudėjų jau buvo žuvę, dalis nukauti laukuose netoli sodybos. Sodyboje esantys sribai į laukus siuntė areštuotus partizanų tėvus, kad šie suneštų žuvusiuosius į svirną. Tėvai sribų nurodymą vykdė, bet neklausė savo sūnų, iš miško šaukusių: „Kriskite ant žemės ir šliaužkite, mes jus pridengsime!“

Kad geriau matytų, partizanai padegė klojimą, o už klojimo stovėjusius sribų arklius nušovė, kad sribai nesugalvotų pabėgti. Kitų trobesių partizanai nedegino. Troboje gi buvo jų tėvai. Partizanams buvo duotas nurodymas šaudyti tik į gerai ir aiškiai matomus taikinius. Mūšio metu partizanai dažnai keitė pozicijas. Pagal gautą iš ypatingojo archyvo apklausos protokolą, surašytą tardant vėliau areštuotą mūšio dalyvį Augustą Nagreckį, mūšio pradžioje dalyvavo apie 20 partizanų. Visi partizanai - vietiniai vozbutiškiei. Vėliau, nusilpus pasipriešinimui, „fronte“ liko apie aštuoni, kiti pasitraukė temstant į gretimus ir tolimesnius kaimus šauktis pagalbos. Pagalba tikrai buvo reikalinga, nes susišaudymui nurimus temstant

[illegible]

и деу х?

27 декабря 1944 года г.р. Каунас

Допрос начался в 12 часов 00 минут

Допрос окончен 23 часов 50 минут.

7. Зам. нач. экр. № 14 "Северск" 14²⁰ Швыриш в/п. № 132 - Котл.
Табедонакский Матвеев и Спец. Уполномоченный
№ 14 "Северск" 14²⁰ погран ст. Ява - лейтенант Табедонак
Сомотарев, исполняем в качестве заместителя № 14

Назрелие Августе 1928 года, ре-
белки, уротену Дереву Чубуа Тешимеккой васси,
Каунаского уезда, бтн. сср, противали Дереву
Чубуа, Тешимеккой васси, Каунаского уезда,
бтн. овеу, из крестьян, хурашлыи, бтн, хомосси,
нефиситити, Со ссрб не ссрбни сср-н ссрр

присебейся на митовском языке, через переводника
отпашанайте, переводчик предупредил об отъезде в венский
известный перевод по ст. 9 Юрскаго

издания задержанного Анреускиа Мусейадъ Иванъ 24 декабря

твѣислѣнності за дау'юстнѣх показаніи предпріятіа
25-го, 1899-го

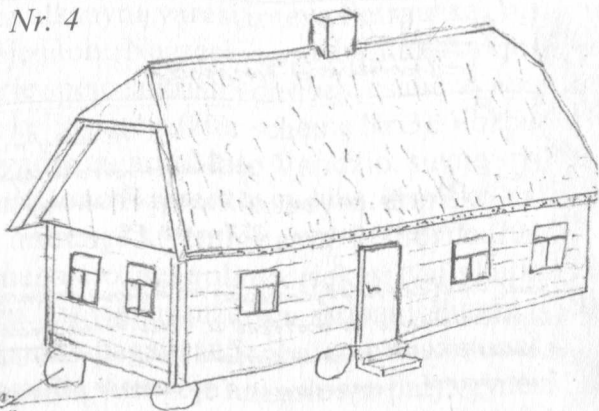
20. Где, когда, кем и при каких обстоятельствах был
заверстан?

19 декабря 1944 года примерно в два часа дня я был задержан в деревней Цыдане Ермаком воеводой Ассентом у себя дома вместе с Букаевым и воеводой в доме, в котором я находился.

Вы являлись членом семьи Дервизи Унуту, почему вы находились в Дервизи Идари в время вашего задержания?

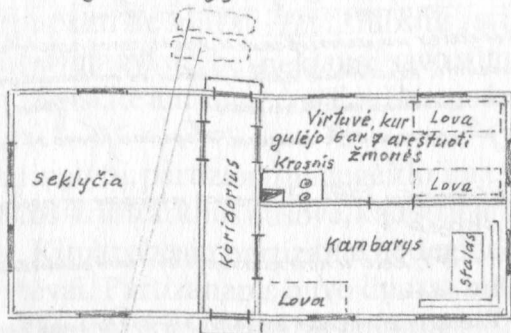
В деревни Цовану я находился потому, что 16го декабря
в нашей деревне Чувствую себя бои лейбсигментов с банди-
тами во время боя два года мой отец и был тогда

Schema Nr. 4

Seklyčios pamatų akmenys, už kurių stribai pasislėpė saugodami partizanus

Nagreckių gyvenamas namas

Vietos kur gulėjo nužudytų tėvų lavonai 1944.12.18

į sodybą atvažiavo trys pilni sunkvežimiai enkavedistų ir stribų. Partizanams vadovavęs Matas Vandys davė komandą kovą nutraukti ir atsitraukti į Juteikių mišką.

Kas dėjosi sodyboje iki atvažiuojant enkavedistų sunkvežimiams, pasakojo gyva likusi sodybos šeimininkė.

Temstant nutilo šūviai. Į trobą atėjo keturi sribai ir gretimame kambaryje kalbėjosi, kad pasibaigė šoviniai ir kad gyvi liko tik jie keturi. Tarėsi, ką daryti. Po to išsivedė partizanų tėvus ir lauke prie trobos iš pistoleto sušaudė. Du nušovė vienoje trobos pusėje, kitus du - kitoje pusėje. Taip buvo nužudyti: Jonas Nagreckis, sodybos šeimininkas, Petras Petrauskas, Mykolas Sluoksnaitis ir Benediktas Nagreckis.

Atvažiavusios naujos sribų ir enkavedistų pajėgos apsisitojo Nagreckių sodyboje. Į sunkvežimius sukrovė žuvusių baudėjų palaikus ir išvežė. Partizanai 16-osios dienos mūšyje nuostolių neturėjo, liko visi sveiki gyvi. Atvykę baudėjai sodyboje jautėsi nejaukiai: per visą naktį šaudė raketas, padegamomis kulkomis degino aplinkinių sodybų namus, kad prie jų netikėtai neprieitų partizanai. Tuo tarpu partizanai Juteikių miškelyje kūrėno laužus ir ilsėjosi.

Išaušus gruodžio 17-osios rytui baudėjai pasklido po kaimą - degino sodybas, žudė ir terorizavo nekaltus žmones. Perėję per miško juostą, skiriančią kaimą į dvi dalis, uždegė septynias sodybas ir norėjo traukti toliau į vakarus, tačiau čia iš aplinkui esančių krūmų ir miškelių partizanai vėl netikėtai atidengė ugnį. Įsiliepsnojo tikras fronto karas: tratėjo kulkosvaidžiai, automatai, partizanų atsivežtas „Orlikonas“, pykšėjo šautuvų salvės, sproginėjo granatos. Visa tai vyko degančių sodybų fone. Mūšis baigėsi visiškai sutemus. Baudėjai, gavę antrą smūgį, iš kaimo pasitraukė, palikdami septynis nekaltai nužudytus žmones ir keturiolika sudegintų sodybų.

NKVD dokumentuose minima, kad 1944 metų gruodžio 17 dieną Čekiškės valsčiaus Vozbutų kaime su partizanais susirėmė kontržvalgybos „Smerš“ skyriaus viršininko pavadootojo kapitono Viniukovo

vadovaujama grupė. Toliau rašoma, kad 3 enkavedistai žuvo, 6 sužeisti. Apie žuvusius stribus NKVD ataskaitoje neužsimenama.

Gruodžio 17 dienos mūšyje dalyvavo apie šimtas partizanų. Vozbutiškių pajėgos sustiprino iš aplinkinių kaimų: Butkiškės, Šlapučių, Juodaičių, Armeniškių, Gricių, Skubų ir kitų, pagalbon atvykę partizanai. Mūšyje žuvo partizanas Antanas Bukauskas iš Juodaičių.

Gruodžio 18 dieną Vozbutų kaime vyravo tylą - baudėju neliko nė vieno, susišaudymų vietose gulėjo nekaltų žmonių kūnai, dar smilko sudegintų trobesių žarijos. Kaime viešpatavo partizanai. Jie ruošėsi eiti užimti Čekiškės miestelį ir „atsiskaityti“ už niekšiškus baudėjų darbus Vozbutuose. Partizanams apsistojus Martyno Kemzūros sodyboje, netikėtai vieškelyje nuo Čekiškės Ariogalos link pasirodė sunkvežimiai su sovietų kareiviais. Kareiviai, pastebėję partizanus, sustabdė sunkvežimį ir pradėjo šaudyti iš minosvaidžio. Partizanai išsisklaidė. Kareiviai nuvažiavo Ariogalos link. Taip gruodžio 18-ąją partizanų žygis į Čekiškę buvo sutrukdytas. Tačiau noras nubausti Čekiškės stribus ir okupantų valdžios atstovus buvo įvykdytas 1944 metų gruodžio 31 dieną. Juozas Starkauskas knygoje „Stribai“ rašo: „Gruodžio 28 d. keli jungtiniai partizanų būriai parengė Čekiškės puolimo operaciją, kaip atsaką į baudėjų veiksmus. 31 d. jie užėmė miestelį, sušaudė 10 stribų ir pareigūnų, tarp jų 2 apylinkių pirmininkus ir Kauno apskrities komjaunimo instruktorių.“.

1944 metų gruodžio 16-18 dienų mūšis Vozbutų kaime - vienas iš daugelio pasisėkusių partizanų mūšių Lietuvoje kovojant su okupantais ir jų pakalikais. Vozbutų partizanų žygdarbis neturi būti pamirštas ir aprašytas literatūroje apie rezistenciją.

Vozbutų kaimo partizanai, žuvę už Lietuvą kovoje su okupantais:

Petras Adomaitis (1924-1945)

Pranas Beniulis (1926-1947)

Juozas Kemzūra (1926-1945)

Pranas Kemzūra (1915-1946)

Stasys Kemzūra (1924-1946)

Vitoldas Masteika (1916-1946)

Kazys Puidokas (1919-1947)

Benediktas Puidokas (1925-1944)

Pranas Puidokas (1925-1945)

Povilas Petrauskas (1922-1945)

Jonas Sluoksnaitis (1927-1945)

Matas Vandys (1911-1946)

P.S. *Benediktas Puidokas žuvo savo sodyboje ankstų 1944 metų gruodžio 16-osios rytą, dar prieš Vozbutų mūšio pradžią.*

Po Vozbutų mūšio 1944 metų gruodžio 19 dieną Juodaičiuose buvo areštuotas Augustas Nagreckis, Vozbutų mūšio dalyvis. Jis buvo tardomas Kaune 1944 metų gruodžio 27 dieną. Pagal jo tardymo protokolą, gruodžio 16 dieną mūšyje dalyvavo išvardyti Vozbutų kaimo partizanai:

Matas Vandys (vadovavo partizanams)

Augustas Vandys (Mato brolis)

Pranas Kemzūra

Povilas Petrauskas

Albinas Petrauskas

Vytas Petrauskas

Jonas Sluoksnaitis

Pranas Puidokas

Kazys Puidokas

Juozas Kemzūra

Petras Adomaitis

Stasys Kemzūra

Alfonsas Nagreckis

Augustas Nagreckis

Kaip minėjau, pirmąją mūsų dieną, gruodžio 16-ąją, nežuvo nė vienas mūsų dalyvavęs partizanas.

Antrąją mūsų dieną, gruodžio 17-ąją, kai iš aplinkinių kaimų vozbutiškiams į talką buvo atėję apie 100-130 partizanų, žuvo partizanas Bukauskas iš Juodaičių. Jis palaidotas Butkiškės kapinėse, bendrame kape su nekaltai sušaudytais Mykolu Sluoksnaičiu, Benediktu Kemzūra (mano tėvu) ir Leonardu Stumbru.

1990 metais žuvusiųjų artimieji kaimo kryžkelėje pastatė paminklą visiems žuvusiems vozbutiškiams per stalinizmo epochą atminti. Paminklo lentoje virš žuvusių partizanų pavardžių užrašėme B. Brazdžionio žodžius: „Iš mūsų žemės niekas mūsų neišrovė ir niekas neišraus“.

**Straipsnio autorius gimęs ir užaugęs Vozbutuose.
Būdamas trylikos metų patyrė Vozbutų mūsų baisumus
ir netektis**

Paminklo Vozbutuose atidengimo iškilmės

Žaibiška motinos reakcija išgelbėjo šeimą

Ant stataus Uosintos upelio kranto (Uosinta- dešinysis Dubysos intakas) Vozbutų kaime gyveno Prano Beniuolio šeima. Tėvai augino tris sūnus ir vieną dukrelę Elena. 1944 metais paskelbus mobilizaciją į sovietų armiją vyriausias sūnus Pranas išėjo į mišką pas partizanus. Ant-rasis sūnus Viktoras iš prigimties buvo neįgalus, šlubavo, todėl jam eiti į armiją nereikėjo. Jauniausias sūnus Kazimieras buvo dar vaikas.

Slinko niūrios, grėsmingos 1944 metų rudens ir 1945 metų žiemos dienos. Partizaninė kova prieš okupantą įgavo masinį pobūdį. Įvyko Vozbutų mūšis, kuriame žuvo apie 30 raudonųjų baudėjų. Šiame mūšyje Pranui sužeidė koją, todėl jis buvo pargabentas namo ir gulėjo lovoje po antklode pasidėjęs ginklą. Visa šeima tuo metu buvo namuose. Pranas mėgavosi namų šiluma ir šeimos artumu. Apylinkėje buvo ramu - stribų ir enkavedistų nesimatė ir nesigirdėjo. Staiga kieme sulėjo šuo ir šeima pro langą pamatė, kaip į kiemą plūsta kareiviai. Visi šeimos nariai persigando, o partizanas Pranas sušuko: „Aš nepasiduosiu, aš ginsiuos!“ Tačiau motina nepasimetė - griebė skarelę, aprišo Pranui, gulinčiam lovoje, galvą, pašlakstė terpentinu, paėmė iš neįgalaus Viktoro dokumentus ir padavė ligoniui Pranui. Prano dokumentus įteikė Viktorui. Viskas buvo padaryta žaibiškai, vaikai motinos sprendimui pakluso, be to, prieštarauti nebuvo laiko-pro duris į trobą jau veržėsi ginklus atstatę enkavedistai. Visa šeima apmirė iš baimės. Sugarmėję trobon kareiviai įsakė niekam nejudėti, iškraustė visas patalpas, apžiūrėjo paloves, spintas,

patikrino vyrų dokumentus ir išėjo. Apgaulės nepastebėjo, ligonio, gulinčio lovoje, nelietė.

Taip motinos žaibiškos reakcijos dėka šeima liko išgelbėta nuo pražūties.

**Įvykį papasakojo jauniausias Beniulių sūnus
Kazimieras, užrašė Benediktas KEMZŪRA**

Butkiškės partizanai. Juozo Vilemo būrys

Vilnius. Gedimino prospektas 40. Ant šio namo sienos įmūryta plokštė su užrašu: „ĮVYKDYTĄ PAREIGĄ TĖ-VYNEI, JOS GARBEI, LAISVEI IR NEPRIKLAUSO-MYBEI TELIUDIJA ŠIAME BUVUSIO KGB PASTA-TE SUŠAUDYTŲ LIETUVOS PATRIOTŲ PAVAR-DĖS“, ir atminimo lentos su nužudytųjų vardais ir pavar-dėmis, gimimo ir mirties metais. Tarp jų:

Pranas Kalvaitis (1914-1945),
Stasys Klasauskas (1908-1945),
Vladas Puidokas (1923-1945),
Anicetas Saltonas (1925-1945),
Antanas Tamošaitis (1923-1945),
Bronius Vainorius (1919-1945),
Juozas Vilemas (1910-1945).

Tas pačias pavardes randame ir Vilniuje, Tuskulėnų rimties parke įrengtame kolumbariume. Čia buvo atvežti ir užkasti NKVD sušaudytųjų kūnai. Kas jie? Tai dabartinio Raseinių rajono Ariogalos apylinkės Butkiškės ir apylinkinių kaimų ūkininkų sūnūs - partizanai. Ką apie juos ir jų bendražygius žino dabartinis jaunimas, pagaliau kaimynai, Butkiškės gyventojai? Sušaudytų ir kitų partizanų tėvai buvo ištremti ir daugelis jų nebegrižo iš Sibiro, Kazachstano.

Daugelio nužudytųjų draugų ir bendražygių jau nėra tarp gyvųjų. Apie ištremtus ir tremtyje žuvusius jų senus tėvus nedaug kas beprisimena.

Pasinaudodamas Lietuvos ypatingajame archyve saugomos

partizano Juozo Vilemo ir kitų 19 partizanų būrio bylos, taip pat to paties būrio kovotojų - S. Krasausko, B. Vainoriaus, P. Linkiaus, J. Krasausko, J. Maziliausko, partizano A. Urbaičio bylų duomenimis pabandysiu nebijodamas suklysti priminti Butkiškės ir aplinkinių kaimų partizanų tragiškus likimus. Tame archyve yra ir daugiau Butkiškės partizanų, jų šeimų, rėmėjų, ryšininkų bei kitų gyventojų bylų.

Persikelkime į žiaurius 1944-1945 metus.

Butkiškės apylinkė iki antrosios sovietų okupacijos

Tarpukario Lietuvoje ir iki antrosios sovietų okupacijos Butkiškės seniūnija priklausė Kauno apskrities Čekiškės valsčiui. Butkiškės seniūnija ribojosi rytuose su Dubysos upe 1 kilometras žemiau Ariogalos miestelio, pietuose su Vozbutų kaimu, vakaruose su Pakarklių kaimu, šiaurėje su Putrių kaimu. Tuometinės Butkiškės seniūnijos gyventojai sudarė pagrindinę partizano J. Vilemo būrio dalį.

Butkiškės seniūnijos gyventojai buvo išsiskirstę į vienkiemius. Tik dalis Kunigiškių kaimo gyventojų dar iki 1939 metų gyveno kompaktiškiau, kaimavietėje, nors kai kurie pastatus statėsi ir vienkiemiuose. Seniūnijoje gyveno daugiausia vidutiniškai ūkininkai. Mažažemių, turėjusių nuo 1 iki 6 ha buvo nedaug. Negalima teigti, kad ūkininkai būtų labai apsišvietę. Tiesa, stambūs ūkininkai K. Korzonas (Juteikių kaime), Vandzegalskis (Kunigiškių kaime) leido vaikus į mokslus. Tačiau glaudžių ryšių su kaimo bendruomene jie nepalaikė. Tremtinio Liudo Dambrausko nustebimu, Vandzegalskio namuose per šeimos šventes buvo kalbama lenkiškai. Aplenkėjusių gyventojų buvo Juteikiuose.

Daugiau įtakos jaunimui turėjo Survilų kaimo ūkininko Butrimo šeimyna. Sūnus Petras-gimnazijos mokytojas, dukterys: Bronė-poetė, Stasė ir Veronika-pradinių mokyklų mokytojos. Veronika Butrimaitė dirbo mokytoja Butkiškės pradinėje mokykloje, buvo Šaulių sąjungos narė. Dar paminėtini broliai Kavaliauskai (Survilų kaimė(?)) - gydytojas ir vaistininkas, Butkiškės bažnyčios klebonas kunigas P. Bikinas, labai doras, sąžiningumu garsėjantis Kunigiškių kaimo ūkininkas Jurgis Kaniuška, turėjęs smulkių prekių parduotuvę, dar mokytojas pensininkas Čeplinskas, gyvenęs Dubysos slėnyje, netoli Kalvaičių sodybos. Daugiau šviesuolių Butkiškės apylinkėse tuo metu beveik nebuvo. O jaunimo - gausu, nors jie buvo baigę dažniausiai 2-4 pradinės mokyklos skyrius, tik partizanas Antanas Jurgaitis baigė 6 skyrius. Buvo ir savamokslių. Vyrai bendraudavo tarpusavyje, dalyvaudavo talkose, organizuodavo pasilinksminimus (vakarėlius, gegužines), padainuodavo. Morališkai jaunimas buvo doras, patriotiškai išauklėtas. Nemaža vyrų, ypač gimusių 1915-1923 metais, buvo sukūrę šeimas, turėjo mažamečius vaikus (A. Jurgaitis, P. Kalvaitis ir kt.). Žinoma, ne visi buvo angelai: kai kurie ir alkoholiu pasivaišindavo, ypač vokiečių okupacijos metais, ir susipešdavo tarpusavyje ar su uždubysio bei kitų kaimų vyrais. Vėliau paaiškėjo, kad Kunigiškiuose gyvenęs vienas amatininkas buvo nelegalios Komunistų partijos narys.

Antrojo pasaulinio karo metais, kai miestuose trūko maisto produktų, taip pat vengdami okupantų gaudynių, į Butkiškės apylinkės kaimus sugrįžo kadaise išvykę gyventojai. Be to, iš miestų atvykdavo giminės, nes kaime maisto dar ne taip stokojo, nors ir buvo didelės prievolės. Iš Kauno į Butkiškės kaimą atvyko Pranas Kalvaitis, dirbęs

Kaune vairuotoju, nes čia, netoli tėviškės, greta J. Urbaičio sodybos, buvo įsigijęs žemės sklypą. Pas P.Kalvaitį taip pat iš Kauno atsikėlė jo žmonos brolis Juozas Klan-gauskas - šaltkalvis, gimęs anapus Dubysos, Gėluvos kaimė. Į E. Urbaitytės-Vilemienės tėviškę (Kunigiškių (?) kaimą) atvyko ir jos vyras-Juozas Vilemas*, pas Dzidorių Puidoką iš Čekiškės atvyko - žentas. Jonas Maziliauskas („Puidokžentis“) - partizano Vlodo ir Jurgio Puidokų svainis. Pas ūkininką P.Pocių ir kitus slapstėsi Vladas Slučka iš Ariogalos.

Antroji sovietų okupacija ir Juozo Vilemo partizanų būrio formavimas

Butkiškės seniūniją sovietų kariuomenė užėmė 1944 metų liepos pabaigoje, be didelių mūšių. Tik šiauriniu jos pakraščiu, pro Survilų kaimą, besiveržiančius sovietų tankus numušinėjo vokiečiai. Pasakojama, kad sovietai ant savo tanko pasisodino ūkininką Butrimą (mokytojų tėvą) ir liepė rodyti kelią. Tankas buvo pašautas, o seniūnijoje gerbiamas žmogus - šviesuolis žuvo. Ten ir Kunigiškių kaime buvo sudeginti kelių ūkininkų trobesiai.

1944 metų rugpjūčio mėnesį fronto linija šiek tiek pasistūmėjo į vakarus ir apsistojo ties Raseiniais, Kalnujais... Dar buvo girdėti patrankų šūviai, o Butkiškės seniūnijos vyrai jau gavo šaukimus į sovietų kariuomenę. Išsisukę nuo tarnybos vokiečių armijoje arba reicho darbo tarnyboje,

** Pavardė „Vilemas“ užrašyta tardymo protokoluose
ir buvusio KGB pastato sienoje, kaimynai tardavo, „Vilimas“.*

žmonės nemanė stoti į sovietų okupacinę kariuomenę, nes vyko žiaurus karas ir išlikti gyvam buvo maža vilties. Bet svarbiausia - neturėjo jokio stimulo, tikslo aukotis dėl svetimų interesų. Todėl registruotis į svetimą armiją niekas nėjo. Tačiau jau rugpjūčio pabaigoje pasirodė žaliais antpečių apvadais išsiskiriantys NKVD pasienio tarnybos kareiviai, gaudantys nestojusiuosius į Raudonąją armiją. Keletas buvo sugauta (Reifonas, Žemulaitis (?)). Dauguma jaunimo ir pagyvenusių šaukiamojo amžiaus vyrų ėmė rimčiau slapstytis. Vieni įsirengė slėptuves namuose, kiti dienomis išeidavo slapstytis į miškus, o nakvodavo namie. Šaukiamieji į Raudonąją armiją vyrai bendravo, tarėsi, kaip elgtis šiuo labai pavojingu laikotarpiu. Atsirado ir organizatorius - Kunigiškių kaimo ūkininko Juozo Urbaičio žentas, kaimietis Juozas Vilemas. (J. Vilemo ir kitų sušaudytųjų, žuvusiųjų ir kalėjusiųjų biografinius faktus būtų tikslinga surinkti ir užrašyti atskirai. J. Vilemas - iniciatyvus verslininkas, turėjęs ryšių su vokiečių slaptąja policija „saugumas“, vėliau vokiečių kalintas, turėjęs slapyvardį Vozgėla (Važgėla ar panašiai).

Galima manyti, kad pirmąjį besislapstančiųjų būrį sudarė: ūkininko J. Urbaičio sūnus Antanas, Vladas Slučka, Jonas Vaivada ir, žinoma, Juozas Vilemas. Tai partizanų būrio branduolys. Tardomi suimti šio būrio partizanai neneigė, kad į būrį juos įtraukė J. Vilemas. Suimtų partizanų apklausos protokoluose pabrėžiama, kad J. Vilemas įkalbinėjo šauktinius nestoti į Raudonąją armiją, organizavo partizanų būrį ir jam vadovavo. J. Vilemo partizanų būrys greitai didėjo, nes besislapstančiųjų nuo tarnybos sovietų armijoje buvo gausu. Partizano J. Maziliausko apklausos protokole užrašyta, kad į savo partizanų būrį J. Vilemas jį įtraukė prievarta (?).

Šio partizanų būrio asmeninė sudėtis, atkurta pagal tardymo protokolų duomenis, pateikiama 1 priede.

J. Vilemo partizanų būrio struktūra, ginkluotė, aprūpinimas

Vienuose partizanų tardymo protokoluose minima, kad J. Vilemo būryje buvo apie 30 žmonių, kituose - apie 60. Gali būti, kad ir vieni, ir kiti teisūs. Galima manyti, kad iš pradžių būryje buvo apie 30 kovotojų, vėliau pasipildė iki 60, gal ir daugiau. Tačiau gali būti, kad tai perdėta. Kartais tardomi partizanai J. Vilemo būriui priskirdavo Antvejų, Vozbutų ir kitų kaimų partizanus, su kuriais glaudžiau bendravo, tačiau tikėtina, kad tų kaimų partizanai tikrai priklausė J. Vilemo būriui (bent jau kurį laiką).

Tardymo protokoluose, užfiksuotuose vieno partizano parodymuose, pažymima, kad Vilemo partizanų būrį sudarė 4, kito partizano - 3 skyriai. Kiekvienas skyrius turėjo po 15 kovotojų, savo žvalgybą ir ryšininkus. 1-ojo skyriaus vadu buvo paskirtas Bronius Bortininkas iš Juteikių kaimo, 2-ojo-Stasys Krasauskas iš Kunigiškių kaimo, 3-iojo - Pranas Dobrovolskis iš Juteikių kaimo, 4-ojo - Bronius Jocys (Jucys (?)). Partizanas išvardijo po 10 kovotojų pavardžių (tik tiek tikriausiai jų ir buvo) iš pirmojo ir antrojo būrio, iš trečiojo būrio pasakė tik keturias pavardes. Trečiajame ir ketvirtajame būriuose buvusių kitų vyrų pavardžių nežinojo, nes partizanai buvę daugiausia iš Vozbutų kaimo. Kai kuriuose tardomųjų apklausos protokoluose minimos Antvejų ir Baukių kaimų partizanų pavardės. Tikima, kad organizacinė struktūra keitėsi: gali būti, kad J. Vilemui bent laikinai buvo pavaldūs ne tik

Butkiškės apylinkės, bet ir Vozbuty bei uždubysio kaimų partizanai. Kai kurie iš tardytų partizanų skyriaus vadu laikė V. Slučką.

Būrio partizanai ginklus susirinko praėjus frontui: šautuvų buvo rusiškų, vokiškų ir net prancūziškų. Galima spėti, kad dalį ginklų ar šovinių gavo iš kitų partizanų būrių, su kuriais palaikė ryšį, pavyzdžiui, iš Paliepių būrių. J. Vilemo partizano būrys turėjo du kulkosvaidžius, 6-7 automatus (kitais parodymais 9-10), apie 50 šautuvų, 15 granatų. Pagal teisiamųjų parodymus, ginklus laikydavo pas partizanus P. Kalvaitį ir A. Urbaitį arba slėpdavo miškuose individualiai. Oficialiai būrys savo štabo neturėjo, dokumentacijos, matyt, neatskleidė. Būrys bazavosi Kunigiškių kaime, pas ūkininką J. Urbaitį. Partizanas V. Slučka teigė, kad partizanų būrys turėjo bunkerį Samoškos miške - Samoškynėje, netoli J. Urbaičio sodybos. Partizano P. Kalvaičio tardymo protokole rašoma, kad buvo viena medinė palapinė, skirta maždaug 15 žmonių, ir kukli viralinė. Kiti partizanai apie bunkerį neužsiminė arba neigė. Į tardytojų klausimą, ar būryje nebuvo parašiutininkų, atsakymai neigiami. Tik tardomojo Jono Maziliausko protokole užrašyta, kad jį į J. Vilemo būrį atvedė du vokiečiai ir lietuviai partizanai.

Maistą atsinešdavo iš namų. Vėliau, 1944 metų gruodžio 14-17 dienomis vykusių Vozbutų kautynių metu, maistą ruošdavo centralizuotai. Virėjo pareigas ėjo V. Slučka, jo padėjėjas - A. Jurgaitis. Į tardytojo klausimą, kas rėmė partizanus produktais, buvo atsakoma - beveik visi gyventojai. Tačiau daugiausia maisto partizanams tiekdamo buvęs Butkiškės seniūnijos seniūnas Matas Maziliauskas. Seniūno pareigas jis ėjo iki 1940 metų ir vokiečių okupacijos metais. M. Maziliauskas partizanams davė 4-5 pūdų (64-80 kg) telyčią; ar tiekė duoninius

javus ar miltus, parodymai prieštaringi. Tačiau galima manyti, kad 200-250 kilogramų kviečių M. Maziliauskas saugojo partizanams.

Partizanai buvo surengę keletą bendrų susirinkimų nuolat besikeičiančiai padėčiai aptarti, išklausti pranešimus apie partizanų delegacijų vizitus į kaimyninių partizanų būrius ir grupes. Pasitarimai vykdavo ūkininko Urbaičio sodyboje, greta jos esančiame Samoškos miške (Samoškynėje) arba atokesniame ir didesniame Rimkaus miške, vadinamame Juodmiškiu (1944 metų gruodžio 10 ar 12 dieną), ir kitur. Tačiau į susirinkimus suidavo ne visi partizanai: trūko tvarkos ir disciplinos - užrašyta J. Vilemo kvotos protokole. Susirinkimuose partizanai duodavo priesaiką.

Partizanų priesaika ir kovos tikslai

J. Vilemo būrio partizanų priesaikos tekstas byloje nepateikiamas, tačiau neabejotina, kad partizanai ją priimdavo. Prieš priesaikos priėmimą buvo paaiškinami partizanų kovos tikslai. Sakydavo, jei kas su šiais tikslais nesutinka, tas turi iš būrio išeiti. Tačiau tokių neatsirasdavo. Svarbiausi partizanų būrio tikslai buvo: jokia būdu netarnauti sovietinėje armijoje, kovoti prieš mobilizaciją į tą armiją, prikalbinti besislapstančiuosius nuo tarnybos Raudonojoje armijoje įsilieti į partizanų gretas. Besislapstantieji namie buvo laikomi rezervu partizanų būriui didinti. Pagrindinis strateginis partizanų uždavinys - siekti Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės, su anglų ir amerikiečių pagalba nuversti sovietų valdžią Lietuvoje, susigrąžinti prieškarinę santvarką. Einamieji uždaviniai buvo kovoti su NKVD daliniais ir lietuviškąja milicija, partiniais-

sovietiniais darbuotojais ir vietiniu aktyvu bei laukti karo pabaigos. Įdomu tai, kad buvo platinamas atsišaukimas sovietinei armijai, rusams, kuriame sakoma, kad prieš jus, raudonarmiečiai ir karininkai, nekovojuame, mes kariuomenės prieš Lietuvos išdavikus milicininkus, kariškiai esamums nepavojingi, mes jų neliesime ir pan. Tokia nuostata partizanams buvo įdiegta Paliepių partizanų štabe. Matyt, tie atsišaukimai sukurti ne vietinio būrio, bet aukštesnėse partizanų vadovų ar pagrindžio grandyse. Tačiau jie minimi Vilemo būrio partizanų apklausos protokoluose. Vėliau paaiškėjo, kad šie principai davė naudos užimant Čekiškės miestelį.

Partizanai ir jų būrio vadas J. Vilemas buvo nusiteikę laukti, kol anglai ar amerikiečiai išlaisvins Lietuvą, ir tada jų - partizanų - funkcijos baigsis. Į anglų ar amerikiečių kariuomenę jų neimsią ir jie galėsia taikiai dirbti.

Priesaiką partizanai priimdavo individualiai prieš rikiuotę. Būrio organizacinė struktūra ir priesaikos tekstas tikriausiai buvo gauti Paliepių partizanų štabe. Tačiau J. Vilemo kaltinamojoje išvadoje teigiama, kad jis pats parašė priesaikos tekstą (346 lapas). Minima, kad J. Vilemas nuvedė partizanus į Juodmiškį, kur partizanai priėmė priesaiką. Joje esą sakoma: „Iki paskutinio kraujo lašo kovosiu prieš sovietų valdžią, už Lietuvos atstatymą, jos nepriklausomybę ir geriau mirsiu, nei išduosiu šią priesaiką“, - taip rašė tardytojai partizanų apklausos protokoluose. Partizano A.Tamošaičio apklausos protokole užrašyta, kad jis, duodamas priesaiką, pasirašė po ranka rašytu tekstu, tik vėliau būrys turėjęs rašomąją mašinėlę. Partizano Jono Maziiausko, tardytojams ir teismui teigusio, kad į J. Vilemo būrį jis buvo įtrauktas prievarta (?), kvotos protokole užrašyta, jog J. Vilemas pareikalavo, kad jis iš būrio

neišeitu, privertė persižegnoti ir pabučiuoti šautuvo vamzdį (?), t y. prisiekti, kad būsiąs būryje ir niekur nei-
siąs, priešingu atveju būsiąs perduotas partizanų teismui
Paliepiuose.

Juozo Vilemo būrio partizanų ryšiai su kitais būriais ir grupėmis

Reikia konstatuoti, kad 1944 metu pabaigoje partizani-
nis judėjimas apėmė visą sovietų okupuotą Lietuvos dalį.
Retas kaimas neturėjo savo partizanų būrio. Pasiprieši-
nimas okupantui buvo visuotinis. Kaip minėta, J. Vilemo
partizanai palaikė glaudžius ryšius su Paliepių partizanų
grupe, taip pat su Vozbutų, Antvejų ir Baukių kaimo par-
tizanais. Pavyzdžiui, 1944 metų lapkričio viduryje per ry-
šininkę Genę Saltonytę iš Ariogalos J. Vilimas užmezgė
santykius su Grajauskų partizanais, o per juos - su gausia
Paliepių partizanų grupe. Apie lapkričio 15 dieną J. Vi-
lemas su S. Klasausku, J. Klangausku ir V. Slučka nuėjo
į Grajauskus pas ūkininką Adomaitį. Juos sutiko partiza-
nas Aleksas Kemzūra - Lietuvos kariuomenės karininkas,
žuvęs Grajauskų mūšyje 1944 metų gruodį (žr. V. Šulskis
„Ariogalos M. E.“ 81 psl.). Iš Grajauskų kaimo J. Vilemo
delegacija buvo nuvesta į Paliepių partizanų štabą. Ten
juos sutikęs tas pats A. Kemzūra pristatė, kaip Butkiškės
partizanus. Čia J. Vilemas buvo instruktuojamas, nurodyti
organizaciniai būrio principai, pateiktos instrukcijos
(V. Slučka tardytojams tvirtino, kad raštiškų instrukcijų
negavo), pareikalauta, kad partizanai priimtų priesaiką,
pažadėta atsiųsti Lietuvos kariuomenės leitenantą. Ta-
čiau į kokią partizanų grupę Paliepių štabas įtraukė
Butkiškės partizanus, neaišku. Vienuose parodymuose

minima Vozbutų grupė, kituose, kad Vozbutų partizanų būrys prijungtas prie butkiškiškių, pastarasis priskirtas 1 - osios vietinės (t.y. paliepiškių) kuopos antruoju būriu ir perspėta, kad su kariškiais nesiveltų į mūšį, o kovotų su milicija. Kitur sakoma, kad Vilemo būrys dislokavosi kaip 3, dar kitur - kaip 4 būrys, įėjęs į „Žaliosios armijos“, sukurto Lietuvos teritorijoje kovoti su sovietų valdžia, sudėtį. Todėl butkiškiškiai partizanus dažnai vadindavo „žaliukais“.

Tikriausiai po susitikimo su Paliepių partizanų vadais J. Vilemas 1944 metų lapkričio pabaigoje iš partizano A. Urbaičio sužinojo, kad į Vozbutus iš Šlapučių ir Baukių kaimų, Čekiškės valsč., atvyks partizanai („kompanijos“), ten kviečiamas ir jis. Nuėjęs su keliais butkiškiškiais, sutiko 15-20 žmonių iš Šlapučių, 10-15 - iš Baukių ir 15-20 - iš Vozbutų. Svarstyti partizanų apsijungimo į vieną vienetą ir karinio pasirengimo klausimai. Dalyvavo iš Kauno atvykęs karininkas Margis, matyt, karinio pasirengimo specialistas. Protokoluose nurodoma, kad Margis teiravosi J. Vilimo, ar partizanai gali atvykti į karinius užsiėmimus, ar jie taikliai šauda. Dėl karinio apmokymo Margis su J. Vilimu, atrodo, nesusitarė ir išsiskyrė.

Be aukščiau paminėtų partizanų būrių, butkiškiškiai turėję ryšių su Kalniškių, Padargupių, Juodaičių ir kitų kaimų partizanais.

J. Vilemo partizanų būrio žvalgais ir ryšininkais minimi: Antanas Urbaitis (jo padėjėjas Pranas Jurgaitis), Albinas Petrauskas, Jonas Sluoksnaitis, Jurgis Puidokas, Zigmas Budrys iš Survilų kaimo, Vitas Petrauskas, Zanas Vainorius iš Survilų kaimo, Pranas Šopis (Šuopys (?)) iš Pakarklių kaimo, Antanas Strazdas iš Survilų kaimo (Ariogalos (?)), Jonas Vaivada iš Paskystūnio

kaimo. Vozbutų kautynių metu ryšininkėmis buvo siunčiamos Janė Saltonytė (manychiau, partizano Aniceto Saltono sesuo), Zosė Stankutė ir Antanas Kvietkauskas. Vilemo būrio egzistavimo pradžioje labai svarbia ryšininke buvo Genė Saltonytė, kuri Ariogaloje mokėsi siūti pas siuvėją Antraitienę (pavardė gali būti iškraipyta ar neteisingai perskaityta, gal slapyvardis arba ji - Rajinciškių kaimo partizano Kazio Andraičio, žuvusio 1944 metų gruodžio mėnesį Grajauskų mūšyje, giminaitė ar žmona (žr.V Šulskis „Ariogalos m.e.“ 80 psl.). Pati Genė Saltonytė tikriausiai buvo Kunigiškiuose gyvenusio Kazio Saltono duktė. Tačiau partizanų apklausos protokoluose tai neužrašyta. Kartą jos abi buvo atėjusios pas J. Vilemą ir kalbėjusios su juo 1,5-2 valandas. G. Saltonytė suvedė Butkiškės partizanus su Grajauskų, per juos - su Paliepių partizanais.

Yra pagrindas manyti, kad Butkiškės partizanai turėjo ryšius su Kauno pogrindžiu. 1945 metų sausio 26 dieną P. Kalvaičio apklausos protokole minima, kad partizanas J. Klangauskas dažnokai važinėdavo į Kauną J. Vilemo nurodymu. J. Klangausko tėvas dirbo Kaune ir, gali būti, turėjo ryšius su pogrindininku Margiu. Be to, keletą kartų į Kauną važiavo ir J. Vilemo žmona.

Partizanų rėmėjais - žmonėmis, pas kuriuos lankėsi partizanai, - protokoluose be Petro Vainoriaus ir Prano Pociaus dar minimi miškingesnėse vietovėse gyvenę Pranas Velička ir Antanas Butkus. Žinoma, kad tokių žmonių, vienaip ar kitaip rėmusių partizanus, buvo labai daug. Į J. Vilemui pateiktą klausimą, kas rėmė partizanus, šis atsakė: „Lengviau pasakyti, kas nerėmė“, ir pasakė trijų gyventojų, kurių partizanai prisibijojo, pavardes.

J. Vilemo būrio partizanų kovos

Iki 1944 metų gruodžio mėnesio J. Vilemo būrio partizanai kovose nedalyvavo. J. Vilemo būrio partizanai dalyvavo Čekiškės valsčiaus Vozbutų kaimo kautynėse ir užimant Čekiškės miestelį Kauno apskrityje.

Vozbutų kaimo kautynės

Anot partizano P. Kalvaičio apklausos metu padarytų įrašų, J. Vilemo būrys Samoškynėje rengė susirinkimą. Tuo metu iš Vozbutų atbėgusios ryšininkės pasakė, kad į kaimą atvyko milicija, areštuoja žmones, ir prašė skubėti jiems į pagalbą (152 lapas). J. Vilemas išvedė būrį.

Kaip žinoma, 1944 metų gruodžio mėnesio 16 dienos ankstų rytą Vozbutų kaimo rytinį pakraštį nušvietė gaisrų pašvaistės. NKVD būrys siaubė ir padeginėjo namus, šaudė iš jų bėgančius žmones. Vozbutų partizanai, pasikvietę pagalbon artimiausius kaimynus Butkiškės apylinkės partizanus - J. Vilemo būrį, apšaudė neprašytus svečius. KGB sufabrikuotoje Vilemo būrio byloje vaizdas apverčiamas aukštyn kojom. Štai 31 lape skaitau: „1944 metų gruodžio 16 dieną Vozbutų kaime Vilemo gauja kartu su kitomis grupuotėmis dalyvavo užpuolant operatyvinę NKVD grupę ir kariškius, su kuriais kovojo tris dienas - 1944 metų gruodžio 16—18-ąją. Užpuolimo metu žuvo operatyviniai darbuotojai“. Toliau - dar gražiau! Vieno partizano parodymuose užrašyta: „Mes sudeginome 20 ūkių, sušaudėme 30 žmonių, tarp jų - kaimo tarybos pirmininko pavaduotoją Labanauską (vardo nežinau)“. Iš tikrųjų Labanauskas buvo nužudytas Survilų kaime, Butkiškės seniūnijoje, o ne Vozbutuose, ir gerokai prieš

gruodžio 16-18 dieną. Ne veltui partizano P. Mikalausko 1958 metų lapkričio 23 dienos prašyme dėl tremties panaikinimo rašoma: „Tardymo metodai buvo tokie, kad prisipažinti buvo galima bet ką“.

1945 metų sausio 14 dienos J. Vilemo kvotos protokole užrašyta, kad Vozbutuose jo būrys buvo padalintas į dvi grupes: vienai vadovavo Stasys Klasauskas, kitai - Kazys Saltonas. J. Vilemas vadovavęs bendrai.

Žinodami, kad Nagreckio name yra milicija, atidengėme ugnį. Mūšis truko 3-4 valandas, po to kovą perėmė Vozbutų partizanai, o mes pasitraukėme į mišką. Vakare pas mus į mišką atėjo partizanai iš Stanionių, Ariogalos valsč., - 15-16 žmonių. Kitą dieną, 1944 metų gruodžio 17-ąją dieną, sekmadienį, stanioniškis vadas perėmė vadovavimą mano būriui bei Vozbutų būriui ir mišku nuėjo į Vozbutus tęsti kovos.

Kiekvieno tardomo partizano buvo klausama, ar jis dalyvavo Vozbutų kautynėse, kas dalyvavo kautynėse. Atsakymai buvo įvairūs, bet aktyviai dalyvavę prisipažino tik keletas. Dauguma, nors ir spaudžiami tardytojų, tai neigė. Pavyzdžiui Vladas Slučka sakėsi gaminęs valgį kovotojams, Antanas Jurgaitis - nešiojęs valgį, nes buvęs V. Slučkos padėjėju. Jonas Obelienius tvirtino tik nešiojęs šaudmenis, o Pranas Pocius, nors ir buvęs tada Vozbutuose, tačiau kovose nedalyvavo, ir pan.

Vozbutų kaimo kautynėse žuvo du Vilemo būrio partizanai. Jau pirmą mūšio dieną - 1944 metų gruodžio 16-ąją žuvo būrio pirmojo skyriaus vadas partizanas Bronius Bortininkas iš Juteikių kaimo. Tai tvirtinama keliuose partizanų apklausos protokoluose. Tačiau partizano sesuo Pranciška Bortinikaitė mano, kad Bronius nedalyvavęs Vozbutų kautynėse arba ji nežinojusi apie brolio partizanavimą, o žuvęs gruodžio 16-osios vakare neaiškiomis

aplinkybėmis. Kiek pažinojau, tai buvo doras, sąžiningas, darbštus, pavyzdingas ūkininkas. Antrojo žuvusiojo pavardės negaliu tiksliai pasakyti, nes apklausos protokoluose minimos ir kitų būrių žuvusių partizanų pavardės. Gal tai vozbutiškis Benadas Puidokas, kurį tardytojai ar tardomieji galėjo priskirti ir Vilemo, ir Vozbutų būriams. Tardymo protokoluose užrašyta, kad Vozbutų kautynių metu žuvo septyni iš NKVD ir sovietinio aktyvo žmonės: vienas NKGB darbuotojas, vienas NKVD darbuotojas, du Kauno milicininkai ir trys sovietinio aktyvo žmonės, kiti septyni sužeisti. J.Vilemo būrio partizanų byloje (344 lapas) įsegta Vidaus reikalų komisariato Kauno skyriaus pažyma, kurioje išvardijami žuvę sovietiniai baudėjai: 1. Zametų nač. OKR NKVD „SMERŠ“ 4 SD VV/NKVD saugumo kapitonas (pavardė sunkiai įskaitoma), 2. St.Op.Up Kaunaskogo 2. o.NKVD saugumo vyr. leitenantas Karpuchin (?) ir kt.

Apklausos protokoluose pažymėta, kad būrio vadas J. Vilemas už kovingumą Vozbutų mūšyje pagyrė kulkosvaidininką Anicetą Saltoną. 1948 metų vasario 20 dieną su laikyto partizano A. Urbaičio kvotos protokole nurodyta, kad Vozbutų mūšyje pirmą dieną dalyvavo apie 30 partizanų, antrą - 40, trečią dieną - 300 partizanų. Buvo susivieniję keturi būriai: J. Vilemo, Juodaičių - 200 ir Steinionių, Ariogalos valsč., - 200 žmonių. Iš kitų protokolų matyti, kad Vozbutų mūšyje dalyvavo labai daug Čekiškės, Ariogalos, Juodaičių, Paliepių ir kitų apylinkių partizanų. Tardytojai klausinėjo, kas partizanams vadovavo mūšio metu. Pavardės tardomi partizanai nenurodė. Atskiriems kitų kaimų partizanų būriams vadovų pavardžių tardomieji irgi neatskleidė: sakydavo, kad ne vietinis. Minima tik Šlapučių partizanų vado pavardė - Tenzegolskis. Partizanas V. Slučka sakė, kad kartu su Vilemo būriu 1944 metų

gruodžio 16 dieną į mūšį stojo grupė iš Stanionių (15 žmonių, vadas Barkauskas), Juodaičių (100 žmonių, vado nežino), Baukių (10 žmonių, vadas Kazlauskas).

J. Vilemo tardymo protokole teigiama, kad antrą Vozbutų mūšio dieną - 1944-ųjų gruodžio 17-ąją - jis pats kovose nedalyvavo. Kovojo tik 12-15 jo būrio partizanų. Trečią dieną NKVD būrys pasikvietė kariuomenės dalinį su minosvaidžiu. Minomis apšaudžius partizanų pozicijas ir žuvus keletui partizanų, Laisvės gynėjai ėmė trauktis. Tardomas J. Klangauskas pasakė, kad Vilemo būrio partizanams trūko šovinių.

Čekiškės miestelio užėmimas

Kai kurie partizanai teigė, kad po Vozbutų mūšio J. Vilemo partizanų būrys iširo. Vyrai išsivaikščiojo ir slapstėsi individualiai. Tačiau patikimesnė V. Slučkos versija, kad pasibaigus Vozbutų mūšiui, po penkių dienų grupė susirinko ir Vilemas prisakė visiems slapstytis ir jokių būdu nepasiduoti milicijai ir kariškiams. Tačiau Vilemui pateiktame kaltinime sakoma, kad šis pasiuntė apie 10 žmonių grupę į Čekiškę ir ta grupė su kitais būriais dalyvavo ginkluotame Čekiškės valsčiaus vykdomojo komiteto užpuolime. Tai rodo, kad būrys, gal ir sumažėjęs, egzistavo.

Iš tardymų protokolų ir J. Vilemui pateiktų kaltinimų matyti, kad 1944 metų gruodį, naktį iš 30 į 31 dieną, partizanai buvo užėmę Čekiškės miestelį. Partizano J. Obelieniaus apklausos protokole užsimenama, kad iš partizano A. Urbaičio jis sužinojęs, kad partizanai turėjo ryšį su Čekiškės milicija. Tačiau milicininko, kuris pranešdavo partizanams kur ir kada bus ruošiamos gaudynės, pavardės nepasakė. Partizano J. Klangausko apklausos

protokole tardytojas užrašė, kad tardomajam partizanas A. Urbaitis sakęs, jog partizanai susitarę su Čekiškės kariškiais, kad šie „nešaudytų į miškinius ir eitų gulti“. Ar taip galėjo būti? Reikėtų rasti tų įvykių liudininkų, kurie tai patvirtintų ar paneigtų.

Iš apklausos protokolų matyti, kad Čekiškės operacija buvo gerai paruošta ir joje dalyvavo gausi partizanų grupė. Šioje operacijoje dalyvavo 150-200, gal net ir daugiau žmonių (J. Klangausko kvotos protokolas). Tai partizanai iš Šlapučių, Baukių, Karalgirio, Butkiškės, Antvejų, Padargupių ir kitų kaimų. Užimant Čekiškę partizanams vadovavo karalgirietis, Lietuvos kariuomenės karininkas. Pavardė neminima. Operacijoje dalyvavo apie 10 J. Vilemo būrio partizanų. Pats J. Vilemas operacijoje nedalyvavo, nes sirgo. Iš teisiųjų J. Vilemo byloje Čekiškės operacijoje minimas tik Vladas Puidokas. Be jo, dalyvavę Čekiškės operacijoje minimi: Jonas Vaivada, Pranas Dobravalskis, Petras Linkius, Antanas Urbaitis. Čekiškėje partizanai užėmė valsčiaus vykdomojo komiteto pastatą, sunaikino dokumentus. Girdėjau, kad valsčiaus pastato antrame gale buvo „daboklė“, ten buvę sulaikytų asmenų. Juos saugojęs valsčiaus sargas (Ivanauskas (?)). Partizanai išlaisvino kalinius, išsivedė sargą. Operacija vykusį vėlai naktį, praėjusi tyliai. Partizanai sovietinius aktyvistus pažadinę miegančius ir tyliai išsivarę. Tačiau tardymo protokoluose apie tai neminima.

J. Vilemo būrio partizanų byloje yra pateiktas sąrašas gyventojų, nukentėjusių nuo partizanų, užėmusių Čekiškės miestelį (435 lapas): nužudytas valsčiaus karinės įskaitos skyriaus vedėjas Laurinavičius, o komjaunuolė, pionierių vadovė sužeista į ranką. 9-10 sovietų valdžios aktyvistų, tarp jų trys moterys, išsivaryti į mišką.

Butkiškės partizanų suėmimai

Jau 1944 metų rugsėjo-spalio mėnesio Butkiškės kaimus siaubdavo NKVD kariškiai, ieškodami nestojusių į sovietų armiją vyrų. Tada buvo sugautas Reifonas, partizano Petro Reifono brolis, Antaninos Tanzegalskaitės vyras (žuvo fronte). Bet tokių buvo nedaug. Dauguma vyrų išsislapstė. Buvo ir tokių šaukiamojo amžiaus vyrų, kurie nėjo nei į sovietų kariuomenę, nei pas partizanus. Antai Bronius Mikalauskas, gyvenęs Paskystūnio kaime, nuteisitojo Prano Mikalausko brolis, kuris nelabai ir slapstėsi. Mat baigiantis 1944 metų liepos mėnesiui, kai vokiečiai pasitraukė, o sovietai dar neužėjo, Broniui Mikalauskui gimė duktė. Pasak jo podukros Genovaitės Fijalkauskienės, pamatę naują gimę enkavedistai jo nelietę. Tačiau Vozbutų mūšio metu enkavedistai Bronių išsivarė, nuteisė 6 metams lagerio. Grįžo po 11 mėnesių iškankintas, paliejęs nuo bado, praradęs sveikatą. Mat pasibaigus karui peržiūrint bylą, negalėjo prikergti jokio nusikaltimo. Gydymas nedavė rezultatų, B. Mikalauskas mirė 1951 metų vasario 5 dieną.

Vartant J. Vilemo būrio partizanų bylą susidaro įspūdis, kad partizanai į būrį paskutinį kartą susirinko 1944 metais prieš Sv. Kalėdas ir nutarė slapstyti individualiai ar mažomis grupelėmis. Ryšiai su Ariogalos ir Čekiškės milicijomis greičiausiai buvo nutrūkę. Tuo tarpu pirmąją 1945 metų sausio dekadą NKVD surengė labai plačias partizanų ir nestojusių į sovietinę armiją vyrų gaudynes. NKVD siaubė ne tik Vozbutus, Butkiškę, šukavo kaimus, vienkiemius, miškus. Jie sugavo J. Vilemo būrio partizanus: J. Sibitį iš Pakarklių kaimo, A. Petrauską iš Pagausančių kaimo, A. Nagreckį iš Juodaičių. Tačiau daugiausia

partizanų buvo sulaikyti arba žuvo tuometinėje Butkiškės apylinkėje. 1945 metų sausio mėnesio 4-5 dienomis buvo sučiupti partizanai: J. Obelienius, P. Kalvaitis; sausio 9-10 dienomis - A. Saltonas, B. Stankus, M. Maziliauskas, P. Mikalauskas ir jo broliai, P. Poškus, V. Puidokas, A. Tamošaitis.

Pati tragiškiausia diena J. Vilemo būrio partizanams buvo 1945 metų sausio 7-oji. Tą dieną sulaikyti partizanai: A. Jurgaitis, J. Vilemas, J. Klangauskas, partizano tėvas ir būrio rėmėjas P. Vainorius. 1945 metų sausio 7 dieną pas partizaną ūkininką Praną Pocių, gyvenusį Kunigiškių kaime (?), tarpumiškyje (Gruzdėse), kur slapstėsi partizanas V. Slučka, Praną vadinęs „šeimininku“, atėjo partizanai: Pranas Dobravalskis, Vladas Puidokas ir Jonas Vaivada. Po kiek laiko vyrai pamatė, kad sodybą supa kariškiai. Svečiai ėmė bėgti į mišką. Tačiau pabėgti pavyko tik V. Puidokui, kuris buvo suimtas tik po dviejų dienų. Partizanai Pranas Dobravalskis ir Jonas Vaivada buvo nušauti bėgantys, Vladas Slučka ir Pranas Pocius sulaikyti ir teisiami.

1945 metų vasario mėnesio viduryje buvo sulaikyti, tardyti ir teisiami partizanai Stasys Klasauskas ir Bronius Vainorius iš Kunigiškių kaimo, o 1945 metų kovo mėnesio pradžioje - Petras Linkius iš Čiužiūnų kaimo, J. Krasauskas iš Juteikių kaimo ir Jonas Maziliauskas iš Paskystūnio kaimo. 1948 metų vasario mėnesio 20 dieną Kaune suimtas partizanas Antanas Urbaitis iš Butkiškės kaimo. Taip be J. Vilemo būrio 19 partizanų bylos sukurtos dar trys Butkiškės partizanų bylos. Manoma, kad Lietuvos Ypatingajame archyve yra dar ne viena Butkiškės partizanų bei jų rėmėjų byla.

Sulaikant partizanus ir kitus gyventojus NKVD reikalavo dokumentų. Partizanai jų neturėdavo. Tik J. Vilemas

turėjo fiktyvų pasą Mečislovo Važgėlos (ar Vozgėlos), Josifo, vardu, o partizanas A. Urbaitis - Antano Judinskevičiaus vardu. Sulaikant P. Vainorių, gimusį 1897 metais, buvo pareikšta, kad jo pasas netvarkingas, o valsčiuje jau klausinėjo apie sūnų.

Apie Butkiškės partizanus NKVD turėjo gana daug informacijos. 1945 metų sausio mėnesio 23 dieną Aniceto Saltono apklausos protokole užrašyta: „Jurgis Puidokas su Vilemo užduotimi eidavo į Ariogalą pas pažįstamą milicijoje, sužinodavo apie gaudynes ir pranešdavo Vilemui. Paskui J. Puidokas pradėjo tarnauti Ariogalos milicijoje ir žinias pranešdavo J. Vilemui. Ar susijęs jis su partizanais dabar, nežinau (229-237 lapai).“ NKVD galėjo išgauti parodymų apie J. Vilemo būrio partizanus kankindami galbūt Vozbutų kautynių metu sugautą Zigmą Budrį. Partizano P. Mikalausko sulaikymo protokole rašoma: „Sulaikytas namuose, pagal vietinę paiešką, yra partizanas, taip pat, pagal Budrio parodymus, yra dalyvavęs Vozbutų kautynėse“. NKVD galėjo informuoti ir kiti šaltiniai. Kad NKVD turėjo informacijos apie partizanų slaptavietes, liudija A. Tamošaičio sulaikymo aplinkybės. Baudėjai žinojo, kad partizanas slepiasi namuose. Nesuradę A. Tamošaičio enkavedistai pradėjo degti namą. Tik tada Antanas išlindo iš slėptuvės po krosnimi.

Partizanas Benadas Stankus po Vozbutų kautynių parėjęs namo apsirėdė moteriškais drabužiais ir nuėjo į Kalniškius, Ariogalos valsč., pas brolių. Matyt, ir ten buvo nesaugu, nes 1945 metų sausio 7 dieną grįžo namo, kur sausio 9 dieną buvo sulaikytas apsirengęs moteriškais drabužiais.

Reikia pastebėti, kad sulaikymo protokolai dažnai būdavo surašomi tik praėjus keletui dienų po sulaikymo.

Juozo Vilemo būrio partizanų tardymas ir kaltinimai

Pirmieji tardymo protokolai datuojami dažnai praėjus 10-15 dienų po sulaikymo. Iki to laiko partizanai galėjo būti apklausinėjami neoficialiai, gal net kankinami, rašomi kardamosios priemonės taikymo protokolai, užpildomos sulaikytų asmenų anketos, imami pirštų atspaudai, renkami kiti duomenys. Pirmojo oficialaus, tai yra protokoluojamo, tardymo metu partizanui paprastai buvo liepiama paaiškinti sulaikymo aplinkybes. Jam paaiškinus tardytojas klausdavo, kodėl slapstėsi, kodėl nėjo tarnauti į Raudonąją armiją, ar priklausė partizano J. Vilemo būriui, su kuo būrys palaikė ryšius, ką pažįsta iš partizanų. Pirmoje apklausoje partizanai paprastai viską neigdavo. Tada tardytojas čia pat arba kitame tardymo protokole pasakydavo: „Jūs sakėte netiesą; teisėsaugai žinoma, kad dalyvavote J. Vilemo būryje“ ar panašiai ir ragindavo prisipažinti. Matyt, pateikdavo informatorių ar kitų tardomųjų parodymus arba gąsdindavo.

Visais kaltinimais partizanai dažniausiai prisipažindavo. Tardytojai reikalaudavo išvardyti būrio narius, pasakyti jų pavardes, vardus, tėvavardžius, gimimo metus arba amžių, gyvenamąją vietą, ginkluotę, ryšius su kitų kaimų partizanais. Ypač atkakliai tardomieji buvo raginami prisipažinti, kad dalyvavo Vozbutų kaimo kautynėse ir Čekiškės miestelio užpuolime. Keista, bet į daugelį klausimų užrašyti teigiami atsakymai ne tik eilinių partizanų, bet ir paties J. Vilemo, kuris, atrodo, pirmiausia ir buvo tardomas. Enkavedistams tardymą apsunkino tik partizanas Pranas Pocius, kuris viską neigė ir atkakliai bei kantriai jiems aiškino, jog jis nebuvo J. Vilemo būryje. Kitų partizanų

parodymus, kad jį matė pas Urbaičius, partizanų būrio susirinkime, P. Pocius aiškino, esą jis ėjęs pro Urbaičių sodą pas P. Kalvaitį susitarti dėl namų ūkio padargų remonto. Tada pas Urbaičius matė vyrą, bet ką jie kalbėjo, negirdėjo. P. Pocių matę keli partizanai galėję būti sargybiniais, bet susirinkime jis nedalyvavęs.

Antrą kartą P. Pocių matę kitame partizanų būrio susirinkime miške. Tą faktą tardomas P. Pocius aiškino taip: „Ėjau pas kaimyną Urbaitį skolintis aparato „samagonui“ gaminti. Nuėjęs šeimininko neradau namie. Vaikai pasakė, kad J. Urbaitis nuėjo į mišką.“ Tada P. Pocius ėjęs vaikų nurodyta kryptimi ir visai atsitiktinai matęs ten partizanus, bet jų veikloje nedalyvavęs. Kaltinimą, jog dalyvavo Vozbutų kautynėse, P. Pocius neigė, o tai, kad jį tada matė Vozbutuose, aiškino, esą partizanų prigrasintas nuvedė kitų kaimų partizanus į Vozbutus, bet mūšiuose nedalyvavo. Tą patį tardomasis tvirtino ir akistatoje su partizanais A. Jurgaičiu, A. Saltonu ir kitais. Į klausimą, kodėl nepranešė milicijai apie partizanus, P. Pocius atsakė, esą bijojo, jog jie jį nužudysią. Tačiau atkaklus kaltės neigimas šauniam partizanui nepadėjo. Kaltinime rašoma, jog pakankamai atskleidžiama, kad P. Pocius 1944 metų gruodžio pradžioje įstojo į būrį ir du mėnesius kovojo už sovietų santvarkos Lietuvoje nuvertimą.

Visi partizanai buvo kaltinami tuo, kad nestojo į sovietinę armiją ir slapstėsi nuo tarnybos joje, išėjo į J. Vilemo suburtą partizanų būrį, dalyvavo Vozbutų kaimo kautynėse, o V. Puidokas ir Čekiškės miestelio užėmime. Vyrai, kuriems šių kaltinimų nebuvo galima pateikti, buvo kaltinami tuo, kad nepranešė milicijai apie partizanus, juos rėmė ir panašiai. Antai ūkininkas Petras Vainorius, gimęs 1897 metais, buvo kaltinamas, kad nepranešė milicijai apie

besislapstantį sūnų, jį slėpė ir išleido į partizanų būrį, nors jo žmona pristatė pažymą, kad sūnus Bronius Vainorius nuo 1945 metų sausio 15 dienos tarnauja sovietams ar panašiai. Be to, P. Vainorius buvo kaltinamas partizanų rėmimu.

Būrio vadas J. Vilemas buvo kaltinamas tuo, kad būdamas nelegalioje padėtyje organizavo kontrrevoliucinę sukilėlių grupę, kurios tikslas - kovoti prieš sovietinį partinį aktyvą, siekti sužlugdyti lietuvių mobilizaciją į sovietų armiją, įtraukti vyrus į jo vadovaujamą partizanų būrį. Vokiečių okupacijos metais dirbo Kauno slaptosiose policijoje „Saugumas“.

Kitaip buvo kaltinamas buvęs Butkiškės seniūnijos seniūnas Matas (dokumentuose - Mataušas) Maziliauskas, gimęs 1904 metais, esą vokiečių okupacijos metais jis savo ūkyje įdarbino rusą - karo belaisvį, laikė jį vergiškomis sąlygomis, išdavė vokiečiams seniūnijoje gyvenusius rusų tautybės žmones, palaikė ryšį su J. Vilemu ir rėmė partizanus: davė jiems 4-5 pūdų (64-80 kg) telyčią ir tris centnerius grūdų.

Su tokiais Butkiškės partizanų kaltinimais vadinamoji J. Vilemo byla buvo perduota NKVD karinio tribunolo teismui. Byloje kaltinama 19 partizanų ir jų rėmėjų (žr. 2 priedą).

Teismo nuosprendis Juozo Vilemo būrio partizanams

NKVD kariuomenės karinio tribunolo teismo posėdis Butkiškės partizanams, kaltinamiems J. Vilemo byloje, įvyko 1945 metų kovo mėnesio 15-16 dienomis Vilniuje. Visi 19 teisiamųjų pripažinti kaltais. Devyni iš 19 teisiamųjų

pagal Rusijos SSFR baudžiamojo kodekso 58-2 straipsnį nuteisti sušaudyti. Tai partizanai: J. Vilemas, V. Slučka, V. Puidokas, P. Pocius, P. Kalvaitis, P. Mikalauskas, A. Saltonas, P. Poškus ir A. Tamošaitis. Be šių partizanų mirties bausme pagal to paties kodekso 58-la straipsnį nuteistas ir Matas Maziliauskas (*žr. 2 priedą*). Taigi mirties bausme iš viso nubausta dešimt partizanų. Kiti septyni partizanai: A. Jurgaitis, J. Klangauskas, J. Obelienius, A. Petrauskas, V. Petrauskas, J. Sibitys ir B. Stankus, nuteisti 10 metų nelaisvės pataisos darbų lageryje ir 5 metams tremties. Partizanų rėmėjas Petras Vainorius nuteistas 5 metams pataisos darbų lagerio, o neįgalus, beraštis vozbutiškis Augustinas Nagreckis - šešeriems metams pataisos darbų lagerio.

Nuosprendžius apskundus (?) SSRS Aukščiausiajam teismui, 1945 metų balandžio 20 dieną SSRS Aukščiausiojo teismo karinė kolegija patenkino šio teismo protestą ir Lietuvos SSR NKVD kariuomenės karinio tribunolo 1945 metų kovo 16 dienos nuosprendį partizanams: V. Slučkai, P. Pociui, P. Poškui ir P. Mikalauskui, mirties bausmę pakeitė dešimčia metų pataisos darbų lagerio, o M. Maziliauskui - 20 metų katargos darbams. Kitiems partizanams nuosprendis nepakeistas. Visiems nuteistiesiems, išskyrus A. Nagreckį, priteistas turto konfiskavimas.

N. Chruščiovo laikais buvo sudaryta SSRS Aukščiausios Tarybos komisija peržiūrėti byloms asmenų, atliekančių bausmę už politinius nusikaltimus. Ši komisija 1956 metų gegužės 26 dienos posėdyje priėmė sprendimą M. Maziliauską išlaisvinti, panaikinti teistumą. Jau 1958 metų pabaigoje visi nuteistieji, išskyrus nuteistuosius mirties bausme ir mirusius lageriuose ar nužudytus: P. Vainorių, J. Klangauską, P. Poškų, P. Stankų ir A. Nagreckį, buvo paleisti iš

įkalinimo vietų. Tačiau jų nereabilitavo. Pavyzdžiui, V. Slučkai ir kitiems partizanams teistumas nebuvo panaikintas. Tai buvo atlikta išsivadavus iš sovietų okupacijos.

Iš 19 partizanų ir jų rėmėjų, teistų J. Vilemo partizanų byloje, jau 1958 metų gale penki sušaudyti, penki žuvo lageriuose ir tik devyni išliko gyvi. Kitoje atskirai sudarytoje šio būrio partizanų byloje nuteisti sušaudyti dar du partizanai - Stasys Klasauskas ir Bronius Vainorius.

Kitos Butkiškės partizanų bylos

Lietuvos ypatingojo archyvo skaitykloje susipažinau dar su trimis Butkiškės partizanų, veikusių J. Vilemo būryje, bylomis: 1) Stasio Klasausko ir Broniaus Vainoriaus, Petro, byla, sukurta Kauno NKVD skyriuje; 2) Petro Linkaus, Jono Krasausko ir Jono Maziliausko byla; 3) Antano Urbaičio byla. Pasinaudodamas toje byloje tardytojų sukurtų protokolų duomenis, pabandysiu panagrinėti jų likimus.

Stasio Klasausko ir Broniaus Vainoriaus byla

Stasys Klasauskas

Gimė 1908 metais Motiškių kaime, Seredžiaus valsčiuje, Kauno apskrityje. Išsilavinimas - trys pradinės mokyklos skyriai. Dirbo tėvo, turėjusio 10 ha žemės, ūkyje. 1925 metais pradėjo mokytis kalvio amato. Nuo 1930 metų kalviavo savarankiškai. Vokiečių okupacijos metais taip pat dirbo kalvėje.

1945 metų vasario 7 dieną Butkiškės kaime S. Klasauską

suėmė NKVD. Tardymo protokole nuolatinė gyvenamoji vieta nurodyta Butkiškės kaimas. Kada jis čia atvyko, nerašoma. Galima spėti, kad apie 1941-1943 metus S. Klasauskas vedė našlės Digrienės, gyvenusios miške prie Kunigiškių kaimo ganyklų (Gruzdžių), dukterį Kazę. 1945 metų kovo 3 dienos apklausos protokole užrašyta, jog suimtas dėl to, kad 1944 metų rugsėjo-gruodžio mėnesiais buvo J. Vilemo partizanų būryje. Tačiau 1945 metų vasario 21 dienos protokole parašyta, kad į būrį įstojo tik 1944 metų gruodžio 13 dieną. Tada pas jį atėjęs J. Vilemas pasakė: „Mes už jus neiškovosime laisvės“. Kitą dieną S. Klasauskas nuėjo į J. Vilemo partizanų būrio susirinkimą. (Iš viso jis dalyvavęs trijuose būrio susirinkimuose). Į tardytojo klausimą, kas dalyvavo susirinkime, S. Klasauskas atsakė - visi areštuotieji, išskyrus B. Vainorių, P. Jurgaitį, A. Urbaitį, kuris pasakęs eisiąs į Raudonąją armiją. Ir tikrai jį matę Kaune. J. Vilemo būrį vadino „Žaliaja armija“, o gal jis tik priklausė jai.

Tardymo protokole užrašyta, kad S. Klasauskas, viešėdamas pas savo seserį Antosę Rimkuvienę (už 12 kilometrų), sužinojo, kad jos kaimyno vaikai vakarais pamiškėje šaudė iš automato. S. Klasauskas keletą dienų prieš Vozbutų kautynes nuėjęs į Butvilonių vienkiemį, Čekiškės valsč., pas ūkininką Vincą Šimoliūną, kurį gerai pažinojo. Iš jo S. Klasauskas gavo vaikų surastą automatą ir šautuvą. Visa tai parsinešė namo.

J. Vilemo partizanų būryje S. Klasauskas buvo eiliniu automatininku. Tik antrą Vozbutų mūšio dieną J. Vilemo buvo paskirtas skyriaus vadu. Jam buvo priskirti šeši partizanai: Obelieniai - Jonas ir Stasys, Pranas Jurgaitis, Antanas Urbaitis ir dar vienas, kurio neprisiminė, nes jis skyriuje tarnavo trumpai. Tardomas S. Klasauskas

pasakė 16 partizanų, kovojusių Vozbutuose, pavardes. Tame sąrašė iš jo skyriaus partizanų paminėtos kažkodėl tik dvi pavardės: P. Jurgaičio ir A. Urbaičio.

Kaip minėta, S. Klasauskas suimtas 1945 metų vasario 7 dieną, o krata jo namuose atlikta 1945 metų vasario 15 dieną. Kratos metu rasta ir paimta: dvi pažymos (vienoje rašoma, kad S. Klasauskas registravosi kariniame komisariate, yra priskirtas 2-os kategorijos atsargai), automatas PPŠ (pagamintas 1943 metais), 32 šoviniai, 2 rusiški šautuvai (pagamintas 1927 ir 1940 metais), šautuvo šoviniai -30 vienetų, vokiškas kulkosvaidis bei 1000 jo vamzdžiui pritaikytų šovinių bei vokiškas šautuvas. Į tardytojo klausimą, kaip pas jį atsirado ginklai, S. Klasauskas aiškino, kad į Čekiškę eidami partizanai užsuko pas jį, tačiau jis kartu nėjo, atsisakė eiti ir kiti du partizanai, jų ginklus S. Klasauskas paslėpęs krūmuose.

Byloje yra 1945 metų kovo 6 dieną iš Kazimieros Klasauskienės atimtų daiktų sąrašas: namas, dvi daržinės, kalvė, juodas arklys, karvė, plūgas, vežimas ir senas rašomasis stalas.

S. Klasauskui pateikti svarbiausi kaltinimai - dalyvavimas Vozbutų kaimo kautynėse (kur žuvo vienas NKGB ir vienas NKVD darbuotojas, du Kauno milicininkai, trys sovietinio partinio aktyvo žmonės, septyni sužeisti), ginklų bei šaudmenų slėpimas ir kt.

Uždaras Lietuvos SSR NKVD kariuomenės teismo tribunolo posėdis, įvykęs 1945 metų balandžio 20 dieną, Kauno 3-iojo kalėjimo patalpose, pagal RTFSR baudžiamojo kodekso 58-la straipsnį Stasį Klasauską nuteisė aukščiausia bausme - sušaudyti. Nuosprendis neskundžiamas. Jis įvykdytas 1945 metų birželio 18 dieną. S. Klasauskas sušaudytas Vilniuje.

Bronius Vainorius

Gimė 1919 metais Kunigiškių kaime, Čekiškės valsčiuje, Kauno apskrityje, nevedęs. Išsilavinimas - keturi pradinės mokyklos skyriai. Tėvai - Petras ir Antosė Vainoriai - turėjo 18 ha žemės. Anot sovietų, „buožės“. Daugiau svarbesnių biografinių duomenų NKVD sudarytoje byloje nepateikiama. Išjos susidaro regimybė, kad B. Vainorius suimtas 1945 metų vasario 7 dieną arba kiek anksčiau. 1945 metų vasario 17 dieną kratos metu be pažymos paimta: veikiantis vokiškas šautuvas ir 100 šovinių, rusiškas karabinas su 50 šovinių, vokiškas šalmas. B. Vainoriaus turtas neaprašytas, nes visas buvo sunaikintas 1944 metais per karą.

Iš bylos įrašų negalima susidaryti tikro vaizdo, kada B. Vainorius enkavedistams parodė partizanų ginklų slėptuves (byloje „sandėliai“), iš kurių paimti du kulkosvaidžiai, keturi šautuvai, vienas automatas. Smulkių sandėlių jis parodyti negalėjo, nes buvo prisnigta. Ar suėmimo ar kratos metu kartu su S. Klasausku ar atskirai B. Vainorius rodė, kur buvo slepiami ginklai, neaišku. B. Vainoriaus apklausos protokole užsimenama apie partizanų turietą patranką, slėptą pas partizaną P. Kalvaitį. Kai partizanus išsklaidė sovietiniai organai, J. Vilemas „pušką“ atidavė Vozbutams, tačiau kuriam, B. Vainorius nežinąs.

1945 metų vasario 21 dienos protokole nurodyta, kad B. Vainorius partizanų susirinkime (data nenurodyta) gavo šautuvą. Kai iššovė, sprogo vamzdis. Todėl J. Vilemas pasakė, kad ginklo daugiau negausias, ir B. Vainorius jo neturėjo. Tik vėliau, tardytojo priverstas, aiškino, kad šautuvą radęs miške, kai važiuojo parsivežti malkų, ir tebeturėjęs jį iki sulaikymo.

Tardytojas 1945 metų vasario 27 dienos apklausoje klausinėjo B. Vainorių, kaip Vozbutuose buvo sudėlioti partizanų ugnies taškai. Šis atsakė, kad trys kulkosvaidžiai buvo sustatyti taip, kad būtų galima šaudyti kryžmine ugnimi. Taip apšaudė vieną iš namų, kuriame buvo NKVD darbuotojai bei sovietinis partinis aktyvas.

Toliau buvo reikalaujama išvardyti asmenis, kurie kovėsi Vozbutuose. Protokole užrašyta tolesnė tų partizanų veikla. Todėl pateikiu pilną protokole išvardytų partizanų sąrašą (praleidžiu tik fizinius duomenis: aukštas, žemas, pailgo veido ir pan., bei turėtus ginklus):

1. Maziliauskas Jonas, 23 metų. Tarnauja milicijoje Čekiškėje.

2. Puidokas Jurgis, 24 metų. Tarnauja milicijoje Ariogaloje.

3. Saltonas Kazys, 48 metų. Dirba Čekiškėje (?) „sel-sovieto“ pirmininko pavaduotoju*.

4. Saltonytė Genė, 18 metų. Buvo ryšininkė, gyvena Butkiškėje, mokosi siuvimo Ariogaloje.

Apklausa nutraukta iki 1945 metų kovo 1 dienos, toliau tęsinys:

5. Klangauskas Juozas, 25 metų. Areštuotas.

6. Kalvaitis Pranas, 30 metų. Areštuotas.

7. Čeplinskas Antanas, Jono, 22 metų. Tarnauja Raudonojoje armijoje.

8. Puidokas Vladas. Areštuotas.

9. Tumša ** Antanas, Jono, 21-22 metų. Areštuotas.

10. Poška Pranas, 23-24 metų. Areštuotas.

11. Mikalauskas Pranas 22-23 metų. Areštuotas

12. Jocius Bronius, 26-27 metų. Areštuotas (?)

13. Obelienius Jonas, Stasio, 22-23 metų. Areštuotas.

**Protokole užrašyta, kad K.Saltonui buvo sužeista viena ranka. Pradžioje jis buvęs J. Vilemo padėjėju.*

***Taip apylinkėje vadino Tamošaičius.*

14. Jurgaitis Antanas, Prano, 22-23 metų. Areštuotas.

15. Jurgaitis Pranas, Prano, 23-24 metų. Gyvena Kunigiškių kaime (?).

16. Urbaitis Antanas, Juozo, 23-24 metų. Išėjo į Raudonąją armiją.

17. Linkius Petras, 32-33 metų. Tarnauja Raudonojoje armijoje*.

18. Slučka Vladas, 32-33 metų. Areštuotas.

19. Klasauskas Stasys, 36-37 metų. Areštuotas.

20. Strazdas Antanas, 24 metų. Areštuotas (?).

21. Vilemas Juozas, 35-38 metų. Areštuotas.

Šioje byloje įdėtas 1945 metų kovo 27 dieną sukurtas įdomus nutarimas „Dėl medžiagos išskyrimo iš tardymo bylos“. Jame rašoma: „Kaltinimais Klasauskui ir Vainoriui nustatyta, kad kartu su jais atsakomybėn traukiami antisovietišškai ir išdavikiškai veikę asmenys:

1. Maziliauskas Jonas, 28 metų. Kur yra, nenustatyta.

2. Puidokas Jurgis, 24 metų. Kur yra, nenustatyta.

3. Saltonas Kazys, 28 metų. Dabar yra būryje.

4. Saltonytė Genė, 18 metų. Kur yra, nenustatyta.

5. Čeplinskas Antanas, Jono, 22 metų. Išėjo tarnauti į Raudonąją armiją.

6. Jurgaitis Pranas, 23-24 metų. Kur gyvena, nenustatyta.

7. Urbaitis Antanas, Juozo, 23-24 metų. Išėjo tarnauti į Raudonąją armiją.

8. Obelienius Stasys, Stasio, 24 metų. Yra būryje Čekišės valsčiuje.

Šiems asmenims duomenų surinkta nepakankamai, todėl Klasausko ir Vainoriaus byla yra išskiriama atskirai - taip parašyta protokole. Iš sąrašuose pateiktų duomenų matyti, kad NKVD jau 1945 metų vasario 27 dieną ir kovo 1 dieną žinojo, kur yra buvę partizanai J. Maziliauskas,

**Vėliau suimtas ir teisiamas.*

J. Puidokas, K. Saltonas, o 1945 metų kovo 27 dieną jau nebežinojo - „nenustatyta“.

J. Vilemo partizanų būrio byloje, kurioje buvo teisiamas Broniaus tėvas Petras Vainorius, paminėta, kad tardytojams pristatyta pažyma, jog sūnus Bronius Vainorius nuo 1945 metų sausio 15 dienos išėjo tarnauti į Raudonąją armiją. Tačiau S. Klasausko ir B. Vainoriaus bylos 1945 metų kovo 16 dienos protokole užrašyta, kad „po Vozbutų kautynių (B. Vainorius, - aut.) parėjo namo ir įsitaisė dirbti Čekiškės miestelio milicijoje, kur dirbo iki arešto. Tačiau išsiskirti iš NKVD spąstų partizanui B. Vainoriui nepavyko. Uždaro NKVD kariuomenės teismo tribunolo 1945 metų balandžio 20 dienos nuosprendžiu Bronius Vainorius pagal RSFSR baudžiamojo kodekso 58-1 a straipsnį nu teisintas aukščiausia bausme - sušaudyti. Nuosprendis neskundžiamas. 1945 metų birželio 18 dieną Bronius Vainorius sušaudytas Vilniuje.

Ištremta partizano motina Antanina Vainorienė iš Krasnojarsko kr. rašė užklausimą į NKVD kariuomenės karinį tribunolą Kaune prašydama pranešti, kur yra jos sūnus Bronius Vainorius. Po ilgų biurokratinių susirašinėjimų NKVD Pabaltijo karinis tribunolas Rygoje 1954 metų sausio 11 dieną raštu su grifu „sekretno“ leido Igarkos NKVD skyriui išsikviesti A. Vainorienę ir pranešti jai, kad sūnus sušaudytas. Tik įspėjo jokio raštiško dokumento jai neišduoti.

Partizanų Petro Linkiaus, Jono Krasausko ir Jono Maziliausko byla

Trečioji Butkiškės partizanų byla, su kuria susipažinau, buvo Petro Linkiaus, Petro, iš Čiužiūnų kaimo, Jono Krasausko, Kazio, iš Juteikių kaimo ir Jono Maziliausko,

Jono, iš Paskystūnio kaimo byla. Šie partizanai sulaikyti 1945 metų kovo pradžioje. Tardomi prisipažino dalyvavę Vozbutų kaimo kautynėse, tik ne visi vienodą dienų skaičių. Pavyzdžiui, P. Linkius Vozbutų kautynėse dalyvavo tik 1944 metų gruodžio 17 dieną, bet dalyvavo Čekiškės miestelio operacijoje. Ten P. Linkius saugojo miestelio prieigas iš Vilkijos pusės. Per didžiuosius partizanų suėmimus 1945 metų sausio 8 dieną P. Linkius stojo į sovietinę karinę įskaitą ir buvo paskirtas į priešlėktuvinį batalioną (?) (batalion MPVO).

Jonas Krasauskas partizanų būryje buvęs dvi savaites. Čia vadas J. Vilemas partizanus ruošęs ideologiškai: raginęs negailestingai kovoti su sovietiniais organais, ypač pabrėždavęs - su NKVD ir milicija. 1944 metų gruodžio 17 dieną J. Krasauskas kovėsi Vozbutuose, gruodžio 18 dieną saugojo Vozbutus iš Ariogalos pusės, kad partizanų netikėtai neužpultų enkavedistai. Tačiau pamatęs, kad iš ten ateina daug kariuomenės, pabėgo ir ėmė slapstyti, kol buvo sugautas.

Jonas Maziliauskas įtikinėjo kvotėjus, kad į mišką, į J. Vilemo būrį jį prievarta išsivedę partizanas P. Dobravalskis ir du vokiečiai (kituose protokoluose apie vokiečius niekur neužsimenama). 1944 metų gruodžio 12 dieną J. Vilemas J. Maziliauską prisaikdinęs, kad jis niekur neišeitų iš būrio, grąsinęs, jeigu neklausysiąs, tai perduosiąs jį į partizanų kalėjimą Paliepiuose. Tardomas J. Maziliauskas sakė, kad jis turėjo smetonišką 1937 ar 1938 metų dokumentą apie atleidimą nuo karinės tarnybos. 1944 metų spalio mėnesį jį suėmę sovietiniai organai nuvežė į Kėdainius, į medicininę komisiją, kuri pripažino netinkamu tarnybai ir davė atleidimą nuo karo tarnybos iki 1944 metų 31 dienos. 1944 metų gruodžio 12 dieną tą pažymą iš jo atėmę vokiečiai. Bylos 71 lape radau, kad

Jonui Maziliauskui vietoj karinio bilieta buvo išduotas laikinas liudijimas, kuriame nurodyta, kad jis gimęs 1908 metais, priimtas į laikiną karinę įskaitą atsargos sudėties antroje kategorija, tinkąs fiziniam darbui (faktiškai gimęs 1916 metais). Tardomas J. Maziliauskas teigė, kad Vozbutų kautynėse dalyvauti buvo priverstas, o kai J. Vilemo partizanų būrys buvo sumuštas, jis įsidarbino Čekiškės milicijoje, kur dirbo jo brolis Stasys Maziliauskas. Tardytojo paklaustas, kas jį siuntė įsidarbinti milicijoje, J. Maziliauskas atsakė - savo iniciatyva.

NKVD kariuomenės karinis tribunolas 1945 metų liepos 25 dieną visus tris partizanus nuteisė po 10 metų pataisos darbų lageriuose ir 5 metams tremties. Nuosprendis galutinis ir neskundžiamas. Bausmės vykdymo pradžią laikyti nuo 1945 metų kovo 6 dienos. Apie šių partizanų represijas ir jų pabaigą liudija duomenys apie paleidimą iš lageriu ir tremties:

P. Linkius, įkalinimo vieta (lageris) Inta, 1953 m. paleistas, tremties vieta Komija, 1957 07 22 paleistas iš tremties.

J. Krasauskas, įkalinimo vieta Krasnojarskas, 1953 10 08 paleistas, tremties vieta Krasnojarskas, 1956 03 10 paleistas iš tremties.

J. Maziliauskas, įkalinimo vieta Vorkuta, 1952 03 11 paleistas, tremties vieta Komija, 1958 02 18 paleistas iš tremties.

Partizano Antano Urbaičio byla

Partizanas Antanas Ubaitis, Juozo, gimęs 1922 metais, gyvenęs Kunigiškių kaime, Čekiškės valsčiuje, Kauno apskrityje, buvo vienas pirmųjų savo svainio J. Vilemo partizanų būrio organizatorių ir aktyviu nariu. A. Urbaitis aktyviai dalyvavo 1944 metų Vozbutų kaimo kautynėse ir

Čekiškės miestelio užėmime. Partizanų būryje buvo iki 1945 metų sausio 11 dienos. Tada išėjo į sovietų armiją, kurioje tarnavo iki 1946 metų gruodžio 9 dienos. Demobilizuotas įsidarbino Kaune, Vilijampolėje, Koklių-keramikos gamykloje. 1947 metų birželio 25 dieną A. Urbaitis buvo iškviestas į Kauno MGB skyrių, kur buvo apklaustas, kaip liudytojas, partizano Stasio Obelieniaus byloje. Čia A. Urbaitis buvo daugiau kvočiamas dėl jo paties dalyvavimo J. Vilemo partizanų būryje negu dėl S. Obelieniaus, su kuriuo santykiai buvo ne per geriausi. Tada A. Urbaitis prisipažino dalyvavęs J. Vilemo partizanų būryje. Po kiek laiko gavo antrą šaukimą į MGB apklausai, tačiau ten nėjo ir ėmė slapstyti. Butkiškės apylinkės Survilų kaime, tarpininkaujant Kosteui Budrytei ir partizanui Pranui Kemzūrai, susitiko su dar veikiančio Vozbutų partizanų būrio vadu Kaziu Puidoku, iš kurio gavo 1500 rublių fiktyviems dokumentams pasidaryti, vėliau - pistoletą savisaugai. Būdamas nelegalioje padėtyje išvažiavo į Komiją ir parsivežė ištremtą savo seserį Eleną Vilemienę.

Nelegaliai gyvendamas Kaune Antano Sabaičio pavarde palaikė ryšius su Baukių kaime gyvenusiais partizanų ryšininkais Maselskiais, pas kuriuos Čekiškės enkavedistai iš A. Urbaičio atėmė pasą Sabaičio pavarde. Tada jis pasigamino dokumentus Antano Judinskevičiaus, gimusio 1920 metais, pavarde (suklastotas pasas šia pavarde pridėtas prie jo bylos, voke).

A. Urbaitis-Judinskevičius veikė kartu su iš Žemaitijos atvykusi Albinu Šatkumi, pasivadinusiu Šatėnu (pastarasis padirbinėjo pasus ir kitus dokumentus), turėjusiu ryšių su Lietuvos laisvės armijos (LLA) „Vanagų“ štabu. Šiai organizacijai priklausė ir pas Šatkų atvykęs Juozas Žymantas ar Žirantas. A.Šatkus gyveno Juozo Klangausko name

ar bute (Josvainių g. 21, Kaune). A.Šatkus, J.Žymantas, A. Urbaitis ir šeimininko sūnus Petras Klangauskas sudarė tartum savotišką grupelę, kuri svarstė kovos su sovietų valdžia priemones, planavo, tarėsi, kaip sovietų ir Vakarų karo atveju įsigyti ginklų, kaip gauti lėšų partizaninei veiklai ir pan. Be to, A. Urbaitis palaikė glaudžius ryšius su Alytaus apskrities partizanų ryšininke Emilija Saltonaite, Jono, atvykusią į Kauną iš Seirijų, kai ten ją pradėjo tardyti. E.Saltonaite mokėsi suaugusiųjų gimnazijoje, kur veikė moksleivių grupė, leidusi ir prieš kiekvienas šventes platinusi antisovietinius lapelius. 1948 metų sausio mėnesi A. Šatkaus-A. Urbaičio grupė iš E. Saltonaitės gavo antisovietinių lapelių „Kovos Aidai“, pasirašytų LLA vardu. E.Saltonaitė pažadėjo A.Urbaičiui tuos lapelius tiekti reguliariai. Ką konkrečiai veikė A. Urbaitis būdamas nelegalioje padėtyje, byloje nenurodyta.

1948 metų vasario pradžioje A. Urbaičiui einant pas E. Saltonaitę, Kauno Žaliakalnyje, dar nepriejus Turžėnų gatvės, du nepažįstami žmonės jį sulaikė, liepė pakelti rankas. A. Urbaičiui panaudojus ginklą, pavyko pabėgti, nors buvo apšaudomas. Tačiau 1948 metų vasario mėnesio 20 dieną Kaune, Laisvės alėjos 28 name, buvusiose galvos apdangalų dirbtuvėse, priklausiusiose promptorgui, A. Urbaitis-Judinskevičius buvo sulaikytas, nors bandė priešintis, tačiau panaudojus priemonės buvo nuginkluotas.

1948 metų birželio mėnesio 12 dieną Ypatingasis pasitarimas nutarė Antaną Urbaitį uždaryti į pataisos darbų lagerį 25 metams. Išgabentas į Norilską, po to nutarimo pagyvenęs vos 10 mėnesių, 1949 metų balandžio 13 dieną A. Urbaitis mirė Gorlage. Mirties aplinkybės neskelbiamos.

Pabaigos mintys

Baigiant derētu apibendrinti partizaninį judėjimą Butkiškės kaimo apylinkėse. Tačiau remiantis tik NKVD tardytojų surašytais protokolais ir menkais naivaus paauglio prisiminimais, galima gerokai nukrypti nuo tiesos. Todėl reikia nedelsiant apklausti dar gyvus partizanus, jų artimuosius, užrašyti jų atsiminimus ir, jais remiantis, pateikti objektyvesnes išvadas. Tai padaryti raginčiau jaunimą.

Pateikęs šio straipsnio juodrašį keletui pažįstamų butkiškičių išgirdau prieštaringų vertinimą. Stebina tai, kad yra žmonių (tiesa, kilusių ne iš Butkiškės, bet čia gyvenančių), kurie partizanus vadina nusikaltėliais - „banditais“. Tai požiūris, kurį dabar, kaip ir 1945 metais, propaguoja oficialioji Rusija. Su tokiais polemizuoti neverta. Lietuvos Seimui derėtų priimti įstatymą, numatantį baudžiamąją atsakomybę už sovietinio teroro pateisinimą ar neigimą.

Jei kas 1944-1945 metų partizanus pavadintų paprasčiausiais, nuodėmingais, nieko didvyriško nenuveikusiais, tik savo kailį gelbėjusiais piliečiais, iš dalies būtų galima sutikti arba ginčytis. Savo gyvybės gelbėjimas - irgi yra nemaža vertybė. Todėl didelė dalis gyventojų buvo priversti paklusti okupacinei valdžiai. Žmonės ėjo į svertimą - sovietų kariuomenę, frontą, stribus*, tremtį, kolchozus... Tačiau drąsiausieji, sąmojingiausieji išėjo kovoti už Nepriklausomą Lietuvą.

Butkiškės apylinkės kaimų vyrai nusipelnė pagarbos už tai, kad nepakluso okupantams, susiorganizavo partizaną

** Vietiniai NKVD sukurti sovietiniai kolaborantų padaliniai-grupelės. „Istrebitelį“, -rus. naikintojas. Sovietai juos vadino „liaudies gynėjais“.*

būrį, apsiginklavo ir stojo į mūšį su šimtakart stipresniu ir galingesniu priešu.

Jie gynė Vozbutų kaimo gyventojus, kartu ir save, savo šeimas, savo šalį nuo stalininės-berijinės azijietiškos - okupacinės santvarkos, pagrįstos NKVD organų visagalybe ir gyventojų - „liaudies priešų“ paieška bei žmonių naikinimu. Butkiškiečiai negalėjo su tuo susitaikyti, negalėjo paklusti tokiai santvarkai. Todėl galima teigti, kad didvyriais mūsų partizanus privertė tapti nežmoniškai žiaurus okupacinis režimas. Todėl visiškai pagrįstai iš to režimo paveldėtojų būtina reikalauti besąlygiškai pripažinti Lietuvos okupacijos faktą ir atlyginti okupantų padarytą žalą gyventojams, tarp jų ir butkiškiečiams.

Apibendrinant galima pasakyti, kad:

1. Butkiškės seniūnijos kaimų gyventojai, kaip ir visi lietuviai, aktyviai pasipriešino antrajai sovietinei okupacijai, boikotavo prievartinę mobilizaciją į Raudonąją armiją, slapstėsi, sukūrė partizanų būrį, priešinosi Lietuvos sovietizacijai.

2. Butkiškiečių partizanų būrys, vadovaujamas Juozo Vilemo, buvo neblogai organizuotas. Per Paliepių partizanų grupės štabą ir tiesiogiai palaikė ryšius su kitų kaimų partizanų būriais ir su pasipriešinimo okupantams po grindžiu Kaune.

3. Butkiškės ir aplinkinių kaimų partizanai suvaidino nemažą vaidmenį ginant Vozbutų kaimo gyventojus nuo okupantų NKVD dalinių teroro ir išlaisvino bolševikų areštuotus Čekiškės valsčiaus gyventojus.

4. Nelygios partizanų ir okupantų pajėgos ir kai kurių partizanų perėjimas į priešo pusę susilpnino ir išsklaidė J. Vilemo būrį. Trys ar keturi partizanai žuvo mūšio lauke ir slapstydamiesi. 19 suimtų ir 1945 metų kovo 16 dieną

nuteistų: 10 mirties bausme (vėliau penkiems ši bausmė pakeista 10 metų lagerio ir tremtimi, kiti penki 1945 metų birželio 1 dieną Vilniaus NKVD pastate sušaudyti), septyniems skirta 10 metų lagerio ir tremtis ir tik dviem po 5-6 metus lagerio. 1945 metų balandžio 20 dieną mirties bausme nuteisti ir tų pačių metų birželio 18 dieną sušaudyti dar du šio būrio partizanai.

5. Siekiant įamžinti Butkiškės partizanų atminimą būtų tikslinga:

5.1 Sukurti Butkiškės partizanams įamžinti draugiją (bendriją), į kurią galėtų įsijungti asmenys, gyvenantys kaimuose, kur gimė, gyveno ar veikė partizanai, taip pat dar likę gyvi partizanai, jų palikuonys, giminės, artimieji, kaimynai ir kiti gyventojai, o taip pat asmenys, išvykę iš tų kaimų gyventi kitur, bei kiti piliečiai, kuriems rūpi Butkiškės partizanų judėjimo istorija.

5.2 Draugija galėtų:

- įamžinti nužudytų ir mirusių partizanų atminimą, pastatant jų gimimo, gyvenimo ar žūties vietose paminklinius akmenis, kryžius, ar sodinant medžius; siūlyti Butkiškės kaimo gatveles pervadinti daugiausia nusipelnusių kraštui partizanų vardais ir pan.

- rinkti žmonių prisiminimus apie Butkiškės partizanus (visų pirma žuvusius, sušaudytus, kankintus lageriuose), juos užrašyti ir platinti bei publikuoti;

- palaikyti ryšius su dar gyvais partizanais, žuvusiųjų ar mirusiųjų palikuonimis, giminėmis, artimaisiais;

- rengti sueigas (susibūrimus) partizanų žygiams, jų gimimo, mirties, jubiliejinėms, veiklos datoms pažymėti;

- Vilniuje, Tuskulėnų rimties parke, kurio kolumbariume ilsisi NKVD sušaudytų butkiškiečių partizanų: P. Kalvaičio, S. Klasausko, V. Puidoko, A. Saltono, A. Tamošaičio, B. Vainoriaus ir J. Vilemo, palaikai, pasodinti medį ir pan.

6. Laikas negailestingai neša užmarštin faktus apie butkiškiečius ir kitus partizanus, paaukojusius savo gyvybę, sveikatą, savo jaunystę už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę. Todėl rinkime atsiminimus apie juos ir užrašykime. Užmiršti jų tragiškus likimus, neįvertinti jų pasiaukojimo dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės neturime teisės.

**Straipsnio autorius - pensininkas, buvęs Kauno aps.
Čekiškės valsč. Paskystūnio kaimo gyventojas.
(Tarp kitko kaimynai tėvą vadino Januška, kaip
ir artimiausius kaimynus - Survila, Vaivada,
tolimesnius - Kemzūra, Juška, Tumša
(Tamošaitis), Kaniuška)).**

1 Priedas

**Butkiškės partizanai, paminėti KGB archyvinėje
Vilemo būrio byloje (1945-01-06):**

(Ypatingasis archyvas, byla Nr. 1732)

1. Barauskas Juozas, 36 metų. Juteikių kaimas. Legalizavosi.
2. Bortnikas Antanas. Juteikių kaimas. Legalizavosi.
3. Bortnikas Bronius. Juteikių kaimas. Žuvo 1944-12-16.
4. Budrys Zigmas, Martyno. 1920 m. Survilų kaimas. Suimtas Vozbutuose (?), nužudytas Veliuonos apylinkėse 1945 m.
5. Čeplinskas Antanas, Jono. Paskystūnio kaimas. Išėjo į RA*.
6. Dobravalskis Pranas. Juteikių kaimas (?). Žuvo 1945-01-07.
7. Eimontas, 40 metų. Survilų kaimas. Ištremtas su šeima.

**RA - Raudonoji armija*

8. Ylius Antanas, 29 metų. Butkiškės kaimas. Legalizavosi.
9. Jankauskas Antanas, 24 metų. Survilų kaimas(?).
10. Jocius (Jucys (?)) Bronius (Pranas (?)).
11. Jurgaitis Antanas, Prano. 1923 m. Kunigiškių kaimas. 10 metų PDL*. 1958 m. paleistas iš tremties.
12. Jurgaitis Pranas, Prano. Žuvo Paliepiuose (?).
13. Kalvaitis Panas, Stasio. 1914 m. Butkiškės kaimas Nuteistas AB**. Sušaudytas Vilniuje 1945-06-01.
14. Klanguškas Juozas, Juozo. 1927 m. Butkiškės kaimas. 1945-03-16 nuteistas 10 metų lagerio ir 5 metams tremties, mirė 1948-01-02 Sovvostlage.
15. Klasauskas Pranas ???
16. Klasauskas Stasys, Stasio. 1908 m. Butkiškės kaimas. 1945-04-20 nuteistas mirti. 1945-06-18 sušaudytas Vilniuje.
17. Krasauskas Jonas, Kazio. 1909 m. Juteikių kaimas Suimtas 1945-03-24, nuteistas 10 metų lagerio ir 5 metams tremties, gyveno RF.
18. Kvietkauskas Antanas (siuvėjas), 28 metų. Ariogala (?). Legalizavosi.
19. Linkius Petras, Petro, 32 metų. Čiužiūnai. 1945-06-25. Nuteistas 10 metų PDL ir 5 metams tremties.
20. Malakauskas Pranas. Kunigiškių kaimas???
21. Marma Pranas. Juteikių kaimas. Teistas, tremtas (?).
22. Maziliauskas Jonas, 30 metų. Paskystūnio kaimas. 1945-06-25 nuteistas 10 metų PDL ir 5 metams tremties
23. Maziliauskas Mataušas, Prano. 1904 m. Paskystūnio kaimas. AB pakeista 20 metų tremties, paleistas 1957 metais.
24. Mikalauskas Pranas, Jono. 1921 m. Butkiškės kaimas. AB pakeista 10 metų PDL.

**PDL - pataisos darbų lageris*

***AB - aukščiausia bausmė*

25. Nagreckis Augustinas. Vozbutų kaimas. 6 metai PDL, mirė lageryje.

26. Obelienius Jonas, Stasio, 20 metu. Kunigiškių kaimas. 10 metu PDL.

27. Obelienius Stasys, Stasio, 24 metų. Kunigiškių kaimas. Sulaikytas 1945-08-12, išsiųstas į Severopečiorlagą, grąžintas, nuteistas 5 metų PDL.

28. Petrauskas Albinas, Benado. 1926 m. Pagausančio kaimas (?). 10 metų PDL.

29. Petrauskas Vitas, Petro. 1927 m. Vozbutų kaimas 10 metų PDL.

30. Pocius Pranas, Stasio. 1912 m. Kunigiškių kaimas. AB pakeista 10 metų PDL.

31. Poškus Pranas, Mykolo. 1924 m. Butkiškės kaimas. AB pakeista 10 metų PDL Žuvo lageryje.

32. Puidokas Benadas. Vozbutų kaimas (žuvo mūšyje).

33. Puidokas Jurgis, Dzidoriaus. Paskystūnio kaimas. Išėjo tarnauti į Ariogalos miliciją.

34. Puidokas Martynas, Dzidoriaus. Paskystūnio kaimas. Išėjo į šaukimo komisiją.

35. Puidokas Vladas, Dzidoriaus. 1923 m. Paskystūnio kaimas. AB 1945-06-01, sušaudytas Vilniuje.

36. Reifonas Petras, Stasio. Kunigiškių kaimas (?). Išėjo į karinį komisariatą.

37. Saltonas Anicetas, Juozo. 1925 m. Butkiškės kaimas. AB 1945-06-01, sušaudytas Vilniuje.

38. Saltonas Kazys. Kunigiškių kaimas. Dirbo sovietiniuose organuose Čekiškėje (?).

39. Sibitys Jeronimas, Vinco. 1923 m. Juteikių kaimas. 10 metų PDL.

40. Slučka Vladas, Prano. 1911 m. Kunigiškių kaimas, Ariogala. 10 metų PDL.

41. Sluoksnaitis Jonas, Mykolo. Juteikių (Vozbutų (?))

kaimas. Žuvo 1945 metais (?).

42. Stankus Benadas, Jono. 1923 m. Kunigiškių kaimas 10 metų PDL. Apie paleidimą duomenų nėra. Žuvo lageryje.

43. Strazdavičius Antanas (Strazdas (?)), 25 metų. Ariogala (?)

44. Tamošaitis Antanas, Jono (Tumša). 1923 m. Butkiškės kaimas. AB 1945-06-01 sušaudytas Vilniuje.

45. Taujanskas Jonas. 1921 m. Čiužiūnai. Išėjo į Vilijos karinį komisariatą.

46. Ugianskas Jonas, Juozo, 30 metų. Juteikių kaimas.

47. Urbaitis Antanas, Juozo, 23 metų. Kunigiškių kaimas. Išėjo į RA, grįžęs dirbo pogrindyje, nuteistas 25 metų PDL, žuvo 1949-04-13 Norilsko gorlage.

48. Vainorius Bronius, Petro. 1919 m. Kunigiškių kaimas. 1945-04-20 nuteistas mirti. 1945-06-18 sušaudytas Vilniuje.

49. Vainorius Petras, Petro. 1897 m. Kunigiškių kaimas. 10 metų PDL. Mirė lageryje.

50. Vainorius Zigmas, (Žanas), 22 metų. Survilų kaimas (?).

51. Vaivada Benadas, Benado. Paskystūnio kaimas. Gyvena Butkiškėje.

52. Vaivada Jonas Benado. 1924 m. Paskystūnio kaimas. Žuvo 1945-01-07.

53. Vandys Augustas.

54. Verbauskas (Verbaugėnas (?)) Vladas Antvejų (Vozbutų (?)) kaimas.

55. Vilemas Juozas, Juozo. 1910 m. Kunigiškių kaimas (kauniškis). AB-sušaudytas Vilniuje 1945-06-01.

2 Priedas

Butkiškės apylinkės Vilemo būrio partizanų, nuteistų 1945 metų kovo 15-16 dieną, sąrašas:

1. Jurgaitis Antanas Prano*. 1923 m. Kunigiškių kaimas. 10 metų PDL. Paleistas iš PDL1954-08-13, iš tremties-58-02-10.

2. Kalvaitis Pranas Stasio. 1914 m. Butkiškės kaimas. AB - sušaudyti. Įvykdyta 1945-06-01 Vilniuje.

3. Klangauskas Juozas, Juozo. 1927 m. Gėluvos kaimas Ariogalos valsč. 10 metų PDL. Žuvo Sovvostlage, Magadano sr. 1948-01-02.

4. Maziliauskas Mataušas, Prano. 1904 m. Gimė Šlapučių kaime, Čekiškės valsč., gyv. Paskystūnio kaime. AB - sušaudyti. Pakeista 20 metų tremties (1956-05-26 paleistas, panaikinant teistumą).

5. Mikalauskas Pranas, Jono. 1921 m. Gimė Ažulionių kaime Čekiškės valsč.; gyv. Butkiškės kaime AB - sušaudyti. SSRS Aukšč. teismo karinė kolegija 1945-04-20 AB pakeitė 10 metų PDL.

6. Nagreckis Augustas. 1920 m. Vozbutų kaimas. 6 metų PDL. Negrįžo iš lagerio.

7. Obelienius Jonas Stasio. Kunigiškių kaimas. 10 metų PDL (?).

8. Petrauskas Albinas, Benado. 1926 m. Pagausančio kaimas (?). 10 metų PDL. Paleistas 1954-06-08.

9. Petrauskas Vitas, Petro. 1926 m. Vozbutų kaimas 10 metų PDL. Paleistas 1954-06-08.

10. Pocius Pranas, Stasio. 1912 m. Kunigiškių kaimas

**) Tremtyje Kazachstane A. Jurgaitis apdovanotas medaliu „Užplėšinių žemių įsisavinimą“.*

AB - sušaudyti. Pakeista 10 metų PDL.

11. Poškus Pranas, Mykolo. 1924 m. Butkiškės kaimas. AB - sušaudyti. 10 metų PDL (mirė 1948-06-28).

12. Puidokas Vladas, Dzidoriaus. 1923 m. Paskystūnio kaimas. AB - sušaudyti. Įvykdyta 1945-06-01 Vilniuje.

13. Saltonas Anicetas, Juozo. 1925 m. Butkiškės kaimas. AB - sušaudyti. Įvykdyta 1945-06-01 Vilniuje.

14. Sibitys Jeronimas, Vinco. 1923 m. Gimė Čiužiūnų kaime, gyv. Juteikių kaime. 10 metų PDL. Paleistas 1954-11-07.

15. Slučka Vladas, Prano. 1911 m. Gyv. Ariogaloje ir Kunigiškių kaime. AB - sušaudyti. Pakeista 10 metų PDL. (Paleistas iš lagerio 1954-10-08, iš tremties -1956-05-07)

16. Stankus Benadas, Jono. 1923 m. Kunigiškių kaimas. 10 metų PDL. Apie paleidimą žinių nėra, žuvo lageryje.

17. Tamošaitis Antanas, Jono (Tumša). 1923 m. Butkiškės kaimas. AB - sušaudyti. Įvykdyta 1945-06-01 Vilniuje.

18. Vainorius Petras, Petro. 1897 m. Kunigiškių kaimas. 5 metų PDL. Žuvo 1946-01-06 Siblage, Kemero vo srityje.

19. Vilemas Juozas, Juozo, slapyvardis Važgėla (Vozgėla). 1910 m. gimė Ažubalių kaime, Papilės valsč., Biržų aps.; gyv. Kunigiškių kaime. AB - sušaudyti. Įvykdyta 1945-06-01 Vilniuje.

Svetima pavarde

Čekistų smūgiai

1944 metų liepos pradžioje stumdama hitlerininkus, į Rytų Lietuvą įsiveržė Raudonoji armija. Apskirtyse ir valsčiuose buvo kuriami sovietų valdžios organai, milicija, skelbiama mobilizacija, prasidėjo vyrų gaudynės.

Jau 1944 metų rudenį Rytų Lietuvos - Utenos, Zarasų, Švenčionių, Ignalinos - apylinkių šaukiamojo amžiaus vyrai pradėjo telktis

į būrius ir organizuotai priešintis okupantams. 1944 metų rugsėjo 3 dieną partizanai iš keturių pusių apšaudė Alantos miestelį. Miestelio puolimą pakartojo tų pačių metų lapkričio 28-29 naktį. Puolime dalyvavo apie 80 vyrų. Buvo likviduota 14 sovietų aktyvistų, 4 sužeisti. Sudeginti valsčiaus vykdomojo komiteto ir šio komiteto pirmininko pastatai. 1944 metų gruodžio 2-3 naktį

Pranas Švilpa

Utenos apskrities Alantos, Leliūnų ir Skudutiškio apylinkių partizanai (apie 40 vyrų) mėgino užimti Skiemonių miestelį. Pasipriešinimą šiame krašte organizavo Lietuvos laisvės armija (LLA) ir Lietuvių fronto (LF) Kęstučio organizacija. 1944 metų rudenį didžiausios ginkluotos partizanų pajėgos susitelkė Labanoro girioje ir buvo įkurta Tigro rinktinė. Vienas iš tos rinktinės organizatorių buvo Pranas Švilpa. Trūko vyresniųjų karininkų. Vadovauti rinktinei P. Švilpa prikalbino dar nepasitraukusius žymesnius Utenos apylinkių karininkus ir daugelį paprastų Pakalnių apylinkių vyrų. Pats P. Švilpa buvo paskirtas Tigro rinktinės štabo nariu - Spaudos ir švietimo skyriaus viršininku. Jam buvo pavesta ir mėnraščio „Kelias į laisvę“ leidyba. 1945 metų vasario pabaigoje ir kovo pradžioje, rodos, Vlado Vaitkevičiaus-Gaiduko ir Prano Švilpos pastangomis uteniškiai karininkai buvo paskirti vadais: Benediktas Kaletka-Senis, Kęstutis tapo Tigro rinktinės štabo viršininku, Jonas Kimštas-Dobilas - štabo viršininko pavaduotoju, Feliksas Kvartūnas - Operatyvinio skyriaus viršininku, Jonas Tumėnas - kuopos vadu.

Po skaudžių Tigro rinktinės praradimų (žuvo 83 vyrai, daug buvo sužeista) 1945 metų kovo 10-11 dienomis partizanams buvo nurodyta vengti susirėmimų su sovietų kariuomene, slapstyti mažomis grupelėmis savo apylinkėse. Pranas Švilpa gavo įpareigojimą vietoj išsklaidytos Tigro rinktinės Utenos apylinkėse kurti naują rinktinę, kurios vadai koordinuotų Laisvės kovotojų veiklą. Sužalavus miškams, partizanai vėl suaktyvėjo. 1945 metų balandžio 26 dieną partizanai surengė pasalą prie Smaltiškio dvaro: patykoję paklojo 4 Skiemonių valsčiaus skrebus ir du milicininkus. Tokie partizanų išpuoliai kartais baigdavosi ir partizanų žūtimi, civilių žmonių areštu ir kitokiomis sovietų valdžios represijomis.

Sakalo rinktinės sudarymas

1945 metų gegužės 23 dieną iš Tigro rinktinei priklausiusių Aukštaičio, Dilgėlės ir Kovo kuopų buvo suformuota LLA Sakalo rinktinė. Gegužės pabaigoje prie jos prisijungė Antalieptės, Daugailių ir Degučių valsčiaus partizanai, sudarydami Gedimino kuopą; birželio pradžioje prisijungė ir Kirdeikių kuopa bei Kurklių valsčiaus partizanai.

Padrika atskirų partizanų būrių, kuopų ir net rinktinių veikla buvo neperspektyvi. Partizanų vadovybė jautė centralizacijos būtinumą, bet jau judėjimo pradžioje dėl vadovavimo susistumdė Lietuvos laisvės armijos (LLA) ir Lietuvos partizanų sąjungos (LPS) atstovai. Daliai aktyviausių LPS vadovų perėjus į LLA, Biliakiemyje veikęs LPS štabas persikėlė į Degėsių kaimą Užpalių valsčiuje, Utenos apylinkėse įsitvirtino Lietuvos laisvės armijos šalininkai.

1945 metų birželio 15-16 dienomis septyni kilometrai nuo Utenos Kuktiškių link buvo sušauktas keturių rinktinių (brigadų) vadų ir jų adjutantų pasitarimas. Tuo metu jau veikė:

1. Ginučių miško rinktinė, turėjusi apie 320 žmonių;
2. Saldutiškio miškų rinktinė, turėjusi apie 200 žmonių;
3. Žaliosios miškų rinktinė, turėjusi apie 800 žmonių;
4. Sakalo rinktinė, kuriai priklausė apie 1400 partizanų ir rėmėjų nuo Labanoro iki Kurklių bei Alantos ir Utenos apylinkėse.

Prano Švilpos kaimynas, adjutantas Vincas Šapoka Valteris, vėliau gerai susipažinęs su Dzūkijos, Suvalkijos ir Žemaitijos partizanų judėjimu, 1947 metų lapkričio 7-8 dienomis pripažino, kad geriausiai buvo organizuota Sakalo rinktinė, jos vadas buvo padaręs viską, ką

buvo galima padaryti tokiomis sąlygomis.

Saldutiškio rinktinės vadas, P. Švilpos mokslo draugas Vladas Mikulėnas per pasitarimą pasiūlė rinktinių vadams prisijungti prie Barzdylos vadovaujamos Sakalo rinktinės. Ginučių rinktinės vadas (mokytojas, atsargos karininkas) tokiam pasiūlymui pritarė. Žaliosios rinktinės atstovas (Utenos gimnazijos abiturientas) irgi palaikė centralizacijos idėją, bet siūlė kurti „Lietuvos partizanų sąjungą“.

Pranas Švilpa nutarė šiuo klausimu pasitarti su atsargos majoru Broniumi Vaivada, bet šis jau buvo persikėlęs į Panevėžį. Susitikimas numatytas 1945 metų liepos 3-5 dienomis Pakalnių apylinkėse. Laisvės kovotojai dar nežinojo, kad Panevėžio mokytojų seminarijoje įsidarbinęs Bronius Vaivada 1945 metais birželio 26 dieną buvo suimtas.

Kariuomenėje netarnavęs Pranas Švilpa šiam stambiam partizanų junginiui vadauti nenorėjo. Jam atrodė, kad būtų geriau, jei vadovautų karininkas. Galutinis rinktinių susijungimas buvo numatytas 1945 metų birželio 17 dieną. Buvo nutarta, kad Sakalo rinktinę (brigadą) sudarys 4 batalionai, turintys maždaug po 450-500 žmonių. Štabui tuo metu priklausė septyni karininkai, du žmonės su aukštuoju, kiti su viduriniu išsilavinimu. Vadu buvo paliktas P. Švilpa, nors ir prieštaravo. Labiausiai P. Švilpos kandidatūrą gynė jo kaimynas, adjutantas Vincas Šapoka-Valteris (baigęs Utenos gimnaziją ir LVR Marijampolės karo mokyklą), įrodinėdamas, kad P. Švilpa turi didelių diplomatinių ir organizacinių sugebėjimų. P. Švilpa buvo priverstas nusileisti. Jis pasiliko Tigro rinktinėje turėtą Barzdylos slapyvardį, o įsakymus pasirašinėjo Ažuolo Abstinento slapyvardžiu (kai kur tie žodžiai rašomi pavieniui: arba

Ažuolas, arba Abstinentas).

Batalionu vadais P. Švilpa paskyrė karininkus: Operatyvinio skyriaus viršininku-artilerijos karininką Vincą Paliukaitį-Šiaurį, adjutantu - minėtą Vincą Šapoką-Valterį, tvirto nusistatymo bebaimų vyrą, tikrą karį.

MGB archyvinėje byloje (*LYA,f.K-I, ap.18, b.52,1.75*) 1945 metų birželio 3 dieną surašyti 1 -ojo bataliono (vadas V. Paliukaitis-Šiaurys) kuopos, būriai, vadai ir dislokacijos vietos.

ALGIRODO KUOPA. Vadas - Tilvytis.

1. Aušros būrys, vadas Balandis, Gaižiūnai;
2. Viesulo būrys, vadas Beržas, Kazimierava III;
3. Smako būrys, vadas Lokys, Kryliai;
4. Siaubo būrys, vadas Leopardas, Vosgėliai;
5. Pavasario būrys, vadas Puntukas, Asmalai;
6. Obelies būrys, vadas Tigras, Margės;
7. Geležinio Vilko būrys, vadas Katilas, Mirkėnai.

KĖSTUČIO KUOPA. Vadas - Šernas.

1. Vyturio būrys, vadas Šernas, Matelėnai;
2. Žaibo būrys, vadas Lapinas, Mokyliai;
3. Žaliųjų Velnių būrys, vadas Gruodis, Suginėčiai;
4. Ažuolo būrys, vadas Lydeka, Mindučiai;
5. Fakyrų būrys, vadas Bijūnas, Gaidžiai.

VYTAUTO KUOPA. Vadas- Gluosnis.

1. Perkūno būrys, vadas Šilas;
2. Vaiduoklio būrys, vadas Kirvis Fricas, Vitkūnai;
3. Audros būrys, vadas Aidas, Pakalniiai;
4. Baltųjų Velnių būrys, vadas Barzda.

MINDAUGO KUOPA. Vadas - Vasaris.

1. Šikšnosparnių būrys, vadas Suvalkietis, Kampai;
2. Vanagų būrys, vadas Čerčilis, Motiejūnai;
3. Šatrijos būrys, vadas Neris, Antakščiai.

VYTENIO KUOPA. Vadas - Aras.

1. Medvėgalio būrys, vadas Šalna;
2. Sakalų būrys, vadas Lizdeika.

Dar veikė:

1. Geležinkelio būrys, vadas Bunkėris, Trumbatiškis;
2. Aitvaro būrys, vadas Dagilis, Girsteitiškis;
3. Trijų Kaukolių būrys, vadas Šarkis, Vikėniai?

LYA, f.K-1, ap.18, b.52, l.75, 75 ap.

Iš pateikto kuopų ir būrių sąrašo matyti, kad Algirdo kuopa apėmė pietinę Utenos valsčiaus dalį ir siekė Kuktiškių ir Skudutiškio apylinkes. Kęstučio kuopa laikėsi Suginčių apylinkės kaimuose, Vytauto kuopa - Pakalnių apylinkėse, Mindaugo kuopa - į rytus nuo Alantos miestelio, Vytenio kuopa - Skiemonių apylinkėse.

Tik maža dalis partizanų buvo baigę aukštesnį mokslą. Nors sovietų laikraščiai, agitatoriai ir radijas varė didžiulę propagandą, bet pasipiktinimas okupantų ir jų talkininkų savivale buvo toks didelis, kad net ūkininkai ėmėsi jiems nebūdingos veiklos: aktyvesni piliečiai, neturėdami jokių dauginimo priemonių, rašinėjo ir platino net ranka rašytus atsišaukimus. Viename atsišaukime, rastame Leliūnų valsčiuje, popieriaus lapo viršuje gumos ar medžio spaudu padarytas Vyčio ženklo atspaudas, papuoštas ąžuolo lapais (šakelėmis). Virš jo - užrašas: „LIETUVOS LAISVĖS KOVOTOJAS“. Į dešinę - ant vieno kelio priklaupęs ir šautuvą nutaikęs partizanas o dešinėje - Gedimino stulpai ir sukryžiuotos dvi Trispalvės. Apačioje užrašas: „Lietuvos partizanai, nors ir mirsime, bet kovosime už laisvę.“ Žemiau neįgudusią ranka surašytas tekstas:

Perspėjimas savchozo tarnautojams

Pasišalinkit iš komunistiškų organizacijų, liaukitės dirbę raudonajam slibinui.

O jeigu nesiliausite dirbę, tai būsite nušluoti nuo žemės paviršiaus.

Jūs patys gerai žinote, kaip raudonieji komunistai žudo mūsų nekaltus brolius

lietuvius, o jūs jiems tarnaujat. Toksai pat likimas laukia ir jūsų. Pasišalinkit iš tarnybos.

Partizanų štabo viršininkas Černis

LYA, f.K-1, ap.15, b.3390, l.119

Sakalo rinktinės štabo išblaškymas

Sakalo rinktinės štabas ir dalis partizanų buvo įsikūrę netoli P. Švilpos tėviškės - nedideliame, apie 280 hektarų, Pakalnių miške, kurį kirto Leliūnų-Pakalnių vieškelis. Leliūnuose įsikūręs skrebug būrys ir keliolika kareivių didelio pavojaus nekėlė. Be kareivių skrebugai į kaimus ėjo nenoromis, dažnai tik pilvo verčiami: pradžioj valdžia davė tik ginklą, bet algų nemokėjo. Valgyti reikėjo patiems pasirūpinti. Su šautuvu plėšikaut ir vagiliaut buvo lengviau, ypač kad valdžia nei draudė, nei baudė. Skrebugai eiti į frontą irgi nenorėjo, tad okupantai juos naudojo civilių žmonių terorizavimui ir pasipriešinimui palaužti. Vienas kitas, pamatę, į kokią kompaniją pateko, tą tarnybą metė, pavyzdžiui, Juozas Guobužas, Antanas Strazdas nors Edmundo Kepalo manymu, kai kurie, pavyzdžiui, skrebug Sabalys, dar koks alantiškis, buvo atsiųsti saugumo, kad padėtų išaiškinti slapstymosi vietas ir partizanų skaičių, ginkluotę. Vis dėlto kai kurie skrebugai,

gal norėdami atsipirkti, per ryšininkus pranešinėjo apie ruošiamas gaudynes, žmonių trėmimą. Gal šiokių tokių abejo-
nių ir nerimo jiems sukeldavo partizanų atsišaukimai.

Susvyravusiems lietuviams istrebiteliams

Hitlerinė Vokietija praktiškai jau sudorota. Ateina eilė bolševikinės skerdyklos sudaužymui. Kad Lietuva bus Nepriklausoma, negailestingai aiškiai rodo anglosaksų politikos užkulisiai. Netrukus visi atėjūnai komunistėliai nešdinsis su savo kromeliu iš atgimstančios Lietuvos. Kur dingsite jūs, mūsų tautos išdavikai? NKVD-istai paliks jus visus lietuvių tautos teisingumui ir paniekai. O jei pavyktų pasprukti į neišaišką ateitį, tai vistiek visur ir visus ras kieta teisingumo ranka. Teliko kelios minutės! Dėl to siūlome apsispręsti. Žudykite enkavedistus ir užkietėjusius žudikus, paėmę kuo daugiausia ginklų ir šaudmenų, glauskitės prie partizanų formacijos savo valsčiaus ribose. Tokiu atveju LIETUVOS PARTIZANAI GARANTUOJA jums gyvybę. Subruskite, kol dar galime priimti.

Bendri nurodymai:

1. Šis lapelis galioja kaip pereinamasis bilietas į Lietuvos Partizanų dalinius savo valsčiuose.

2. Būtina, kad kiekvienas buvęs istrebitelius ateitų su ginklais ir šaudmenimis. Be ginklo atėjusieji bus laikomi šnipais ir šaudomi vietoje.

3. Likviduokite pasiliekančius žudikus. Šio uždavinio atlikimas bus dalinis atitaisymas skriaudos lietuvių tautai jų pačių rankomis.

4. Pereidami į partizanų dalinius, vienu lapeliu gali pasinaudoti keletas asmenų.

LIETUVOS PARTIZANŲ AUKŠTAITIJOS APYGARDOS

Štabo Operatyvinės Dalies VIRŠININKAS

LYA, f.K-1, ap.18, b.52, l. 9

Kol dar vakaruose dundėjo patrankos, ateitis buvo neaiški. Keletas Leliūnų valsčiaus skrebu, gal paveikti partizanų gąsdinimų ir atsišaukimų, buvo net pabėgę į mišką.

Vokiečiams kapitulius, dalis kareivių iš fronto buvo pervežti kovai su partizanis. Ir Utenos apskrityje prasidėjo kasdieniai čekistų puldinėjimai, per kuriuos patyrimo neturintys partizanai patyrė didžiulių nuostolių. Ypač dideli čekistų antpuoliai Pakalnių apylinkėse buvo surengti 1945 metų birželio 19 ir liepos 5-6 dienomis.

Nedideliame Pakalnių miške buvo įsikūrę du partizanų būriai, vadovaujami Alekso Katino ir Juozo Namajūno. Kiti laikėsi arčiau namų - aplinkiniuose vienuose ir miškeliuose. Karo metais Pakalnių miškas visokių brakonierių buvo labai nuniokotas, iškirstas, užverstas šakomis, medžių viršūnėmis. Liudas Kraičmonas pasakojo, kad tik karui pasibaigus Pakalnių mišką apsupo apie tūkstantis kareivių. Siautimą pradėjo nuo Gulelių, Labeikių, Meldučių pusės. Taip krėtė mišką, kad, rodės, nieko neliks. Kareivis ėjo prie kareivio ir dar su šunimis. Skrebai, apstoję mišką, tykojo partizanų ant kalnelių. Išsislapstėme kas po šakomis, kas po išvartomis ar eglių viršūnėse... Mus su Saladžioku kariuomenė užspyrė Jakučio raiste, prie Meldučių kaimo. Buvo vėlyvas pavasaris. Po šakom dar buvo ledas. Nebuvo kur dėtis, tai šitame raiste sulindome po šakomis. Sakom, jei bris, tai ginsimės, bet šunys neužtiko. Nebrido į vandenį ir kareiviai. Išgulėjome vandeny nuo ryto dešimos valandos iki devynių vakaro. Man tai nieko, o Saladžiokas gal mėnesį bunkery išbuvo - votimis išpylė. Po šito miško krėtimo kareiviai išvažiavo, o mes vėl krūvon susirinkome.

Jeigu Labanoro girioje partizanai buvo įsikūrę

didžiuliuose bunkeriuose, net po 70-80 partizanų, tai Pakalnių miške slapstėsi tik po 2-3, kartais ir po vieną. Medžiams išsprogus, vyrai daugiau būdavo miške. Į bunkerius sulįsdavo tik gavę pranešimą, kad atvažiavo kariuomenė.

Liepos pradžioje į Uteną buvo atvykęs net pats čekistų ministras Jefimovas.

Per 1945 metų liepos 2 dienos čekistų operaciją buvo nukauti 3 partizanai ir suimti Sakalo rinktinės štabo nariai Vincas (Vilius) Šapoka-Valteris ir Antanas Mackevičius-Žėrutis.

Birželio ir liepos mėnesiais Sakalo rinktinės štabas buvo sunaikintas: iš 9 štabo narių 5 žuvo, 2 pateko į nelaisvę. Mirties ir suėmimo išvengė tik du štabo nariai - V. Grigaliūnas-Sakalas ir P. Švilpa-Barzdyla. Operacijos metu čekistai paėmė 4 automatus, 3 šautuvus, 5 pistoletus, 50 šovinių, Sakalo rinktinės operatyvinių dokumentų, rašomąją mašinėlę, šapirografą, apie 50 individualių paketų, rašomojo ir kopijavimo popieriaus bei vaškuotės.

LYA, fK-l, ap.18, b.48, l.122.

Sakalo rinktinės Baltųjų Velnių grupės vadui Antanui Mackevičiui, Kazio (prieš karą jis dirbo matininku), buvo sutrupintos kojos. Tardomas Mackevičius tvirtino, kad į būrį jis buvo atsiųstas (infiltruotas) Utenos apskrities NKGB skyriaus. Buvęs užverbuotas jau 1944 metų rugsėjo mėnesį ir gavęs Maštabo slapyvardį. 1945 metų balandį saugumo vėl buvęs nusiųstas į būrį vykdyti užduoties ir prabuvęs miške iki 1945 metų liepos 2 dienos suėmimo. Suimtas A. Mackevičius sakė priklausęs Vytauto kuopai, vadovaujamai buvusio Lietuvos kariuomenės seržanto Kazio Žilėno. Minėta kuopa buvusi suskirstyta į būrius ir turėjo 60 partizanų. Anot A. Mackevičiaus, Lietuvos partizanai sudaro panašius junginius: LLA-Lietuvos laisvės

armija, LPS - Lietuvos partizanų sąjunga ir LP - Lietuvos partizanai. Mackevičius nurodė, kad Sakalo rinkinei vadovavo Pranas Švilpa, kilęs iš Labeikių kaimo, Leliūnų valsčiaus. Rinktinės štabui priklausė:

1. Šapoka Vincas, 20 metų, slapyvardis - Valteris, štabo adjutantas, 1945 metų liepos 2 dieną suimtas.

2. Švilpa Jonas, 27 metų, slapyvardis - Afenas, Socialinio-ekonominio skyriaus viršininkas. Ranka įrašyta pastaba: 1945 metų rugpjūčio 20 dieną Skiemonyse nušautas.

3. Žvilbinas - Propagandos ir agitacijos skyriaus viršininkas, 1944 metų rudenį vokiečių išmestas desantininkas, operacijos metu nukautas.

4. Žadrys - Operatyvinio skyriaus viršininkas, nušautas per operaciją.

5. Sestras Švilpa (Švilpos sesuo (?)) - štabo sekretorė iš Suginčių apylinkių, aiškinamasi.

6. Laisūnas-Žvalgybos skyriaus viršininkas, ieškomas.

7. Feldeler - Sanitarijos skyriaus viršininkas, nušautas per operaciją.

Nors ataskaita siūsta atsakingiems saugumo pareigūnams (Apalonovui, Tkačenkai, Bartašiūnui...), bet pavardės ir slapyvardžiai neatpažįstamai sudarkyti: Žilvinas virtęs Žvilbinu, Šiaurys - Žadriu, Laisvūnas - Laisūnu, felčeris - slapyvardžiu Feldeler... Atrodo, kad be vietinių parsidavėlių pagalbos kalbos nemokantiems atėjūnams dar buvo sunku susigaudyti.

Pasak A. Mackevičiaus, Sakalo rinktinėje veikusi ir ryšininkų grupė, kuriai vadovavo Rėzaitė, 17 metų mergaitė, turėjusi Dienos slapyvardį. Jai talkino ryšininkės:

1. Ona Katinaitė, 22 metų.

2. Vėtra - 20 metų mergina iš Aukštagirių kaimo, Leliūnų valsčiaus.

3. Jūra - privačios parduotuvės savininkė iš Utenos, suimta.

Dar A. Mackevičius pridūręs, kad iš partizanų žvalgo Grigaliūno-Sakalo girdėjęs, kad Jūra Utenoje surinkusi 4000 rublių ir perdavusi partizanams. Liepos 3 dienų Veronika Lapinskienė-Jūra, Mykolo, jau buvo suimta ir ištardyta, bet prisipažino teikusi tik žvalgybines žinias.

LYA, f. K-l, ap.18, b.48, l.108,123.

Tardomas Šapoka Vincas-Valteris pasakė, kad štabo Žvalgybos skyriaus viršininku dirbo Laisvūnas, kilęs iš Daugailių valsčiaus (Juozas Skurkis), štabo viršininko pavaduotoju, (laikraščio) redaktoriumi ir propagandistu buvo Bevardis (Vitalijus Mačionis), per čekistų operaciją birželio mėnesį nušautas. Štabo viršininko pavaduotojas, ūkio ir sanitarijos viršininkas buvo daktaras Stamattis (atrodo, parašiutininkas, anksčiau čekistų vadintas Felde-ler), nušautas per operaciją birželio mėnesį. Dar liepos 2 dieną per operaciją nušautas bataliono vadas, buvęs Lietuvos kariuomenės leitenantas Šadrys (turėtų būti - Vincas Paliukaitis-Šiaurys, - B.J.).

LYA, f. K-l, ap.18, b.48, l.122.

Išsaugoti spausdinimo priemonės

Po birželio mėnesio puolimo likęs gyvas P. Švilpa-Barzdyla rankų nenuleido. Matyt, tikėjosi atgaivinti Sakalo rinktinės laikraščio „Laisvės balsas“ leidybą. Ypač rūpino si spausdinimo priemonių išsaugojimu. Tai rodo jo laiškas broliui Jonui-Afenui“ (slapyvardis pagal revolverio FN pavadinimą, - B.J.)

Ponui Afenui

Sveiks gyvas išlikęs. Padaryk viską, kad turimos priemonės nepatektų priešui. Pasirink bendradarbę, geriau iš mergaičių, siūlau panelę Sigutę (tą, kuri gyvena su jumis kartu) (Birutė Kavaliauskaitė, - B.J.), tik aš jos artimiau nepažįstu, patikimumo atžvilgiu. Garantuoju už Dieną (Angelė Rėzaitė, - B. J.) Būtinai spaustuvės slėptuvę turi žinoti kas nors iš moterų-panelių.

Tamstai uždedu pareigą, kurios tinkamas atlikimas garantuos rajono aprūpinimą spauda. Spauda - tai ginklas, kurio nieks neįveikia, ir pranašesnio nėra. Kuomet truputį aprims, pristatykite į Kampus rašomąją mašinėlę ir su visais priedais geriausią radiją - pasiūsiu į savo būstinę. Reikia sekti žinias, o ten nebeliko kam.

Gera! apgalvok ir po to parenk spaudinio darbui tinkamą bunkerį. Geriau prie namo šalia kelio, kad nereikėtų daryti takai. Iš senų slėptuvių reikia perkelti į naujas, nes ten jau takai, o miškus krečia vilnimis, žmogus nuo žmogaus 5 m atstumu. Pasvarstyk, ar (nevertė) tų gerai jį įrengti ten, kur gyvena Risiukas (Ričardas, brolis, - B.J.) - [stačia]me šlaite arba saloje. Geriau būtų, kad bunkerio vietą tik mūsų šeimos nariai težinotų.

Matricas parengsiu aš pats, o atspausdinsit Jūs ir vienas arba su jaunesniais broliais. Reikalas labai svarbus. Siūlau tas priemonės ten į laikiną duobę ir pervežti. Atsargumo, atsargumo! Vežant turėti trijų eilių žvalgybą iš savųjų.

Barzdyla

LYA, f. K-1, ap.18, b.52, l.70.

Represijos

Tėviškėje ar Pakalnių miške Prano Švilpos sučiupti nepavyko, tai 1945 metų liepos 22-25 dienomis čekistai surengė pasala jo žmonos tėviškėje - Molėtų rajono Suginčių bažnytkaimyje. Čekistų manymu, rinktinės vadas turėjo aplankyti žmoną ir dukrelę. Sodybą apsupo 30 čekistų, kurie per raciją palaikė ryšius ir su į Uteną atvykusi ministru Jefimovu. Po trijų dienų iš Suginčių dviem sunkvežimiais išsivežė suimtus 53 apylinkės žmones. Išsivežė ir P. Švilpos žmoną Genovaitę Baltaduonytę bei 7 mėnesių dukrelę Laimutę.

Pradėjo čekistai šantažuoti ir P. Švilpos tėvus, brolius, seseris. Suimtus brolius Ričardą ir Vytautą vertė rašyti laiškus, žadėdami Pranui Švilpai dovanoti „kalnę“, jei viešai pasmerks partizanų judėjimą ir išduos kovos draugus. Žmoną Genovaitę Baltaduonytę-Švilpienę tardęs pulkininkas žadėjo paleisti ne tik ją pačią su 7 mėnesių dukrele, bet ir jos tėvą ir seserį Vandą. Žadėjo paleisti ir Prano Švilpos tėvą, Prano brolius Ričardą bei Vytautą, seseris Genę ir Juliją. Žadėjo net žemę grąžinti ir visa, ką buvo atėmę... Nors atneštus laiškus P. Švilpa ir perskaitydavo, bet žmonės čekistams juos grąžindavo lyg neskaitytus, sakydami Švilpos neradę. P. Švilpa perprato čekistų klasą. Net kovos draugus buvo įspėjęs, kad netikėtų bolševikinėje spaudoje pasirodžiusiais partizanų atsisaukimais ir atgailavimais, nes jie būsią išgauti prievarta, kankinimais.

Į nežinią

Sakalo rinktinę išblaškius, Saldutiškio miškuose pasitaręs su buvusiais kovos draugais, P. Švilpa norintiems

parūpino fiktyvių gimimo pažymėjimų (kai kam, rodos, padarė alantiškis Siminkevičius iš Pasuojės kaimo), o pats, informavęs vadovybę, pėsčias per Ažunvėžius patraukė į Ukmergę ieškoti darbo. Girininkijoje darbą būtų gavęs, bet nepatiko aplinka. Gatvėje atsitiktinai sutiko Emiliją R., su kuria dirbo Švenčionėlių prekybos mokykloje. Lietuvoje tuo metu labai trūko mokytojų. Būtų atsiradę darbo ir P. Švilpai, bet Ukmergėje galėjo susitikti pažįstamų, žinančių apie jo partizaninę veiklą, tad čia likti buvo pavojinga. P. Švilpa nuvažiavo į Kavarską. Sutikęs pažįstamų (Levutę P. ir L.), pasiskolino pinigų. 1945 metų rugsėjo 3 dieną, sekmadienį, P. Švilpa, jau pasivadinęs Adolfu Stonkumi-Stankevičiumi, pasiekė Šeduvą. Neturėdamas pažįstamų, mieste užkalbino mergaitę, kuri, pasirodo, buvusi 7 klasės gimnazistė. Sužinojusi, kad P. Švilpa bus naujas mokytojas, pasiūlė nakvynę. Kitą dieną P. Švilpa su K. Prascevičiumi nuėjo pas mokyklos direktorę Oną Butkienę. Direktorė sutiko palankiai, bet P. Švilpa neturėjo

Šeduvos gimnazijos mokytojai. 1946 m.

karinio bilieta - šis bilietas pokario metais vyrui buvo svarbesnis už pasą. P. Švilpa atvirai papasakojo savo keblią padėtį ir paprašė įspėti, jeigu juo pradėtų domėtis saugumas. Direktorės vyras, buvęs apskrities valdybos viršininkas, buvo lageryje. Net būdama kalinio žmona, pati sekama ir įtarinama, direktorė gelbėjo besislapstančiuosius, išduodama jiems fiktyvius pažymėjimus. P. Švilpą ji supranta, trejus metus su juo mielai bendravo ir kiek galėdama jam padėjo. Tapęs direktoriumi, Švilpa gal 11 žmonių išdavė fiktyvius pažymėjimus.

Naujasis mokytojas Šeduvoje apsigyveno pas K. Prascevičių. Greitai P. Švilpa suartėjo ir su kitais mokytojais, ypač su V. Balčiūnu, P. Šička., S. Pikeliu ir A. Patacku.

Čekistų pinklės

Šeduvos gimnazijos mokiniai 1945 metų rudenį vis dar nepakluso okupantui ir prieš pamokas viešai kalbėdavo maldas. Apie tai netruko sužinoti sovietų saugumas. Apklausė Genę Butkaitę ir V. Vab. Įtartinas čekistams pasirodė ir neseniai į Šeduvą atvykęs P. Švilpa.

Vieną 1945 metų lapkričio mėnesio sekmadienį P. Švilpa buvo pakviestas į čekistų konspiracinį butą, kur jo jau laukė iš Panevėžio atvykęs saugumo darbuotojas žydas Gusevas. Paklauses P. Švilpos, ar palaiko tarybinę santvarką, aišku, sulaukė teigiamo atsakymo. Po to čekistas perėjo prie reikalo: jei palaikai, tai turi padėti! Neseniai palikęs mišką, dar neturintis nei karinio bilieta, nei tikro paso, P. Švilpa neturėjo kur trauktis. Norėdamas išlošti laiko ir susitvarkyti dokumentus, P. Švilpa sutiko dirbti saugumo agentu.

1945 metų gruodžio 6 dieną A. Stonkus-Stankevičius

(P. Švilpa) nuėjo pasikeisti paso. Ėjo kaip į kalėjimą. Laimė, kad pasus išdavinėjo pažįstamas, gana tvarkingas Šeduvos NKVD viršininkas, o pasų stalo viršininku dirbo irgi žinomas buvęs elektros stoties viršininkas Kiseliauskas, labai simpatiškas žmogus. NKVD viršininkas, net nepažiūrėjęs į senus P. Švilpos „dokumentus“, paskambino pasų stalo viršininkui Kiseliauskui ir įsakė suaugusiųjų progimnazijos direktoriui tą pačią dieną paruošti pasą.

„Užsimesk didesnę našlą...“

1946 metų sausio 5-6 dienomis Panevėžyje vyko mokytojų konferencija, kurioje dalyvavo iš Jungtinių Valstijų atvykęs A. Bimba ir J. Paleckis. Pakviestas tarti žodį Pranas Švilpa pasakė patriotinę kalbą ir pareiškė: „Nors mūsų pilvai ir tušti, rankovės pratrintos, bet mes, tarybiniai mokytojai, sąžiningai atliksime savo pareigas ir išugdysime susipratusią tarybinę visuomenę...“ J. Paleckiui taip patiko optimistiška P. Švilpos kalba, kad jau tą pačią konferencijos dieną išgirdo, kad bus paskirtas Šeduvos gimnazijos direktoriumi.

Netrukus į Šeduvą atvyko Švietimo skyriaus vedėjas Antanas Vaitkevičius ir Praną Švilpą pakvietė pas mokyklos direktorę Oną Butkienę. Vedėjas P. Švilpai atvirai pareiškė: „Dabartinė ir ankstesnė tavo veikla man gerai žinoma. Toks žmogus man ir reikalingas. Ponia Butkienė toliau dirbti direktore nebegali, tai tu turi aukotis lietuvybės labui. Tu vis tiek rizikuoji, tad užsimesk didesnę našlą. Kuo galėsiu - padėsiu, kai kils pavojus - pabėgsi. Girdėjau, kad bėgai ir nuo raudonųjų, ir nuo rudųjų; nors esi dar jaunas, bet patyręs, ir aš galiu iš tavęs

tik pasimokyti, o Šeduvos gimnazija bus laiminga, gavusi tokį vadovą.“

1946 metų sausio 6 dieną P. Švilpa buvo paskirtas Šeduvos gimnazijos direktoriumi ir dirbo iki 1948 metų liepos 1 dienos. Direktorių mokėjo gražiai sugyventi ir su mokytojais, ir su mokiniais. Kai kartą su mokiniais iškilmingai pasitiko apygardos deputatą J. Paleckį ir nusiavedė jį į Šeduvos mokyklą, susidarė įspūdis, kad direktorius - tikras tarybinis patriotas. Vėliau P. Švilpa, kaip geras pedagogas, buvo siūlomas deputatu, net buvo apdovanotas medaliu „Už šaunų darbą Didžiajame Tėvynės kare 1941-1945 m.“

Vėl pažintis su čekistais

Nors P. Švilpa dokumentus buvo susitvarkęs, vis dėlto saugumas jo veiklą jau buvo išsiaiškinęs. Iš 1952 metų kovo 25 dienos LSSR Valstybės saugumo komiteto pavaduotojo, valstybės saugumo pulkininko Počkajaus išvados aiškėja, kad Pranas Švilpa jau 1947 metų liepą agento pagalba Vilniuje slapta buvo sulaikytas, apkaltintas, kad gyvena svetima pavarde, bet P. Švilpa tuokart išsigynė, tad po kelių valandų buvo paleistas. Po dviejų savaikių Vilniuje vėl buvo sulaikytas. Škart čekistai P. Švilpai pakišo jo studijų anketą su nuotrauka. Teko prisipažinti. Saugumui jau buvo žinoma ir partizaninė P. Švilpos veikla. Norėdamas išsisukti iš čekistų nagą, dar kartą sutiko dirbti agentu ir gavo „Pakalnio“ slapyvardį.

ĮSIPAREIGOJIMAS

Aš, ŠVILPA Pranas, Juozo sūnus, prižadu Valstybės saugumo ministerijai, kad noriu padėti kovoje su banditais

ir kitais antisovietiniais elementais.

Man paaiškinta, kad sąžiningu darbu su MGB organais aš atpirksiu kaltę prieš Sovietų valdžią.

Apie savo ryšius su MGB organais pasižadu niekam, niekada ir jokiomis aplinkybėmis nekalbėti, net savo artimiausiems giminėms ir pažįstamiems.

Esu įspėtas, kad už įsipareigojimo išviešinimą būsiu patrauktas į teismo atsakomybę kaip už valstybės paslapties paskelbimą.

Dėl konspiracijos visą medžiagą pasirašinėsiu slapyvardžiu „PAKALNIS“.

1947

/parašas/

Vilnius

Parašą paėmė:

Valdybos 2N I-jo skyriaus

viršininko pavaduotojas /Lebedev/

Valdybos 2-jo skyriaus 2poskyrio

viršininko pavaduotojas /Snitkin/

Pastaba: Originalas yra ag.[ento] „Pakalnio“ asmens byloje Nr.31760.

Saugumas norėjo partizanų rinktinės vadą panaudoti likusių partizanų vadų paieškai. Pradžiai P. Švilpa gavo užduotį Utenos apylinkėse ieškoti Vytauto apygardos partizanų vadų - J. Kimšto-Žalgirio, J. Morkūno-Šiaurio, V. Lauciaus-Kirvio ir kitų. Parduoti kovos draugus Pranas Švilpa neketino. Nors ir užverbuotas, žinių neteikė. Saugumas priekaištavo, kad po užverbavimo penkis kartus buvo šauktas teikti žinių, ne kartą vyko į Utenos apskritį atkurti ryšių su partizanų būriais, bet vertingos medžiagos taip ir nepateikė. Čekistai jau žinojo, kad pastaruoju metu buvo dukart susitikęs su Tauro apygardos „vadeiva“ (buvusiu savo adjutantu) Vincu Šapoka-Valteriu (suimtas 1948 metų liepos 21 dieną), bet saugumui apie

tai nepranešė. Maža to, partizanams pasisakė, kad buvo pakliuvęs į MGB (valstybės saugumo) nagus. Tai P. Švilpa papasakojęs net nacionalistinio pagrindžio dalyviui kunigui Raudai (iškreipta pavardė(?)). Agentą P. Švilpą „Pakalni“, kaip neteikiantį vertingų operatyvinių duomenų ir pradėjusį slapstyti, nutarta surasti ir suminti, o iš MGB agentūrinio tinklo, kaip dviveidį, išbraukti. Jo asmens bylą Nr. 31460 nutarta atiduoti į skyriaus „A“ archyvą.

B. B. 26127/3. Vokas 83-23.

Slapstymasis

1948 metų liepos 1 dieną, per abiturientų išleistuves, prie A. Stonkaus (P. Švilpos) priėjo Šeduvos valsčiaus darbuotojas P. Kliorė, paskui ir Šukevičius. Pasivedėję nuošaliau, įspėjo, kad juo domisi saugumo darbuotojai, ir patarė kuo skubiau pasišalinti. Niekam nieko nesakęs, direktorius dingo. Beveik mėnesį slapstėsi Berčiūnų kaime pas žmonos draugę Jadvygą Gaidžiūtę, paskui persikėlė į Kauną ir įsidarbino vaikų sanatoriniame darželyje Nr. 7 buhalteriu. Surado A. Stonkų saugumas ir čia. Reikalavo vykti į Vilnių, pas jau žinomą MGB darbuotoją. A. Stonkus pažadėjo nuvažiuoti, bet vėl metė darbą, pakeitė butą ir nuo 1949 metų pavasario iki tų pat metų rugsėjo liko bedarbiu, paskui gavo sezoninį sąskaitininko darbą Pušaloto cukrinių runkelių priėmimo punkte. Nuo 1950 metų sausio iki 1952 metų rudens-vėl bedarbis. Slapstydamsis nuo saugumo gyveno tai Kaune, Gorkio g., pas Vandą Dalangauskienę, tai Raseinių rajono Paupio miestelyje, kur medicinos felčere-akušere dirbo ir gyveno žmona Genovaitė Baltaduonytė su dukrelėmis.

Klasta

Saugumas P. Švilpos neužmiršo ir ieškojo būdų, kaip jį suimti. Švilpos medžioklei sumanė panaudoti žmoną. Čekistai žinojo, kad iš menkos algelės moteris turi išlaikyti du mažus vaikus, tad norėjo priversti žmoną sekti savo vyrą.

1952 metų birželio 23 dieną Genovaitė Baltaduonytė buvo 10 dienų iškviesta į „pasitobulinimo kursą“. Toliau mesnius įvykius 1952 metų rugpjūčio 2 dieną laiške žmonai aprašė pats P. Švilpa:

„ (...) Aš visą laiką bijojau, kad per tave nebūtų taikoma į mane. Nesu dar tuo šimtu procentų tikras, tačiau 99,9% manau, kad šis atvejis buvo kaip tik toks. Kada tu, apsirūpinusi rajono komandiruote, atvykai į sritį (Kauną) pasitobulinimui ir man pasakei, jog daugiau tokių kursantų nėra, aš Tau nieko nesakydamas įtariau, jog Tavo mokslo draugas iš kadryų skyriaus atlieka eilinį MGB agento uždavinį. Man netilpo galvoje mintis, kad klinikos ir srities sveikatos skyrius Tau vienai suruoštų pasitobulinimo kursą. Jeigu jie ir praėjo, tai turbūt pirmas toks atsitikimas pasaulyje. Kitaip aš jo nevertinu. Turėdamas patyrimo, sekiau aplinką su įtemptu dėmesiu. Ilgas Tavęs kadruose sulaukymas (virš 2-jų val.) mano įtarimus sustiprino. Staiga gatvėje atsirado vokiška lengva mašina ir kažkoks kariškis (laipsnio nepastebėjau), kuris pradėjo sukti apie skyriaus (pastatą).

Jis laikėsi nuo manęs 100 m atstumu, būdamas mano šaligatvyje, ir, kada pereidavo į antrą gatvės pusę, stoviniuodavo prieš mane tik gatvės skiriamas. Buvau stipriai stebimas. Ta draugystė man nepatiko, ir aš pasitraukiau Daukanto gatvės link ir, dengdamasis telefono stulpais bei medžių kamienais, sekiau tą man nepatinkantį subjektą. Jis kurį laiką pasisukiojęs prie skyriaus durų, sėdo į lengvą mašiną.

Praėjo geras pusvalandis, o gal ir visa valanda. Audronė (P. Švilpos dukrelė) turėjo laukti Tavęs, o kur aš nuėjau, ji nežinojo.

Pagaliau Tu išėjai iš skyriaus ir Tau iš paskos - antras subjektas kariškio kelnėmis, civiliu švarku. Prie to subjekto greit priėjo mano stebėtasis kariškis. Jie abu Tau sekė iš paskos. Reikalas buvo rimtas. Gerai, kad Tu paskubėjai ir neklusinėjai, ko aš taip skubu. Daukanto gatvės kampe kariškis grįžo atgal, o subjektas civiliu švarku sekė mus, perėjęs į Daukanto gatvės antrą pusę. Skubotai išokome į miesto mašiną, ir galvojau išlipti Kęstučio gatvės gale, Vytauto prospekte. Mums pasiekus tą vietą ir prieš mašinai sustojant, pastebėjau, kad staiga iš paskos atsirado ta pati mašina iš Kęstučio gatvės su mano „globėjais“. Jie laukė, kad mes išliptume. Tai pastebėjęs aš neleidau Tau išlipti, dėl ko Tu supykai, klausdama, kur pagaliau mes važiuojame. Bartis man nebuvo kada, nes reikėjo stebėti seklius. Mums neišlipus, ta lengva mašina mūsų auto (busą) aplenkė ir nuvažiavo. Supratau, kad jie sustos sekančiame sustojime prie Karo ligoninės. Numatymas pasitvirtino. Karo ligoninės sustojime prieš mus buvo sunkvežimis, o už jo - seklių mašina. Praleidome išlipti kitus išlipančius, Tau besinervuojant, kodėl aš neleidžiu Jums išlipti ir pats nelipu. Aš stebėjau gatvę ir įlipančius. Pagaliau, pradėjus mašinai judėti, į ją įlipo seklys su civiliu švarku per mašinos priešakines duris, o mes greit iššokom per užpakalines. Seklys nuvažiavo, o mes nuėjome į kapus. Padėti įvertinau ir nutariau išvažiuoti į Leningradą, kas Tave labai nustebino. Grįžome į namus. Po to aš (leidausi) į kelionę su neramia širdimi dėl tavęs. Nemaniau, kad jie taip reikalą ir paliks... Mano manymu, jie turėtų Tave sekti...

Atleisk man, brangioji Genute, kad aš Tau taip ilgai nieko nerašiau. Gyvenimo patyrimas man diktavo būti atsar-

giam, o juo labiau, kad reikalas eina su enkavedistais. Šioje sistemoje net žmona ir motina gali būti priversti niekšybei. Man tai rašant, plūsta ašaros ir praeiviai keistais žvilgsniais stebi (...)“

Neaišku, ar šį laišką skaitė P. Švilpos žmona, ar jis pakliuvo tiesiai į saugumo rankas, nes pašto tarnautojai sekamų žmonių laiškus turėdavo perduoti saugumui.

1952 metų rugsėjo 11 dieną laišką žmonai P. Švilpa jau siuntė iš Maskvos ir paaiškino, kad adreso rašyt negali, nes laiškus gali kontroliuoti. Rašė, kad gyvena iš tų 3500 rublių, kuriuos gavo už išverstą knygą. Atgalinis adresas užrašytas toks: Moskva, 151, Možaiskoje šose 1/3 Stankus A.

1952 metų rugsėjo 24 dieną (data spėjama pagal pašto spaudą) P. Švilpa rašė atsiradęs Kaune, jaučiasi nesaugus ir labai išvargęs, bet nepamiršęs vaikų: jeigu reikėtų, Audrutės mokymui prašė kviesti mokytoją ir pamokyti privačiai. Pats žadėjo vėl važiuoti į Vilnių, o paskui - vėl į Maskvą. Užsiminė, kad gali tekt išvažiuoti net į Rusijos gilumą. Grįžti į Paupį jau nebegalėsiąs, nes ten jo tykos saugumo užverbuoti žmonės. Deja, net ir tos menkos laisvės tebuvo likę tik dvi savaitės.

Areštas

1952 metų spalio 8 dieną Pranas Švilpa Kaune buvo su laikytas ir suimtas. Vyr. leitenantas Veresovas, dalyvaujant kapitonui Carapkinui ir vyr. leitenantui Davydovui, padarė kratą, atėmė 1945 gruodžio 6 dieną išduotą pasą, karinį bilietą, apdovanojimo pažymėjimą ir kita. Įkalino Kauno MGB vidaus kalėjime.

1952 metų spalio 9 dieną (čekistai dokumentus dažniausiai datavo viena diena vėliau) areštinės (ar kalėjimo)

prižiūrėtojas Chaibitulinas iš P. Švilpos atėmė geltono metalo (auksinį) žiedą, kaklaryšį (šilkinį, tamsų, panešiotą), odinį diržą (seną, siaurutį), odines pirštines su pamušalu... Po penkių dienų kalėjimo prižiūrėtojas Volkovas dar paėmė juodą parkerį, kišeninį žibintuvėlį, kalvio darbo baltakriaunį peilį, kišeninį veidrodėlį. Pas-
kui buvo paimti pirštų atspaudai. Duota užpildyti anke-
ta apie šeimą - tėvus, žmoną, vaikus, brolius, seseris.
Pateikti tokie duomenys:

Tėvas Juozas Švilpa, Jono, g. 1890 m., gyv. Labeikių k.,
Utenos rajone.

Motina Leonora Švilpienė, Baltraus, 63 m., gyvenanti
Labeikių k.

Žmona Genė Švilpienė-Baltaduonytė, Petro, g. 1921 m.
Suginčiuose, Molėtų rajone.

Vaikai: Audronė Švilpaitė, Prano, g. 1942 m. Švenčio-
nyse. Laimutė Švilpaitė, Prano, g. 1945 m. Labeikių k.,
Utenos rajone.

Broliai: Vytautas Švilpa, Juozo, g. 1928 m., suimtas. Ri-
čardas Švilpa, Juozo, g. 1930 m., armijoje. Algirdas Švil-
pa, Juozo, g. 1932 m., armijoje.

Seserys: Genė Švilpaitė, Juozo, g. 1924 m., suimta. Ju-
lė Švilpaitė, Juozo, g. 1924 m., gyv. Rubikių k., Anykščių
rajone. Ona Švilpaitė, Juozo, g. 1934 m., gyv. Labeikių k.,
Utenos rajone.

Pildydamas anketą, Pranas Švilpa nebepaminėjo savo
brolio Jono Švilpos, partizano, turėjusio Afeno slapy-
vardį, 1945 metų rugsėjo 19 dieną, kitur - 1945 metų
rugspjūčio 20 dieną nušauto Skiemonyse.

Norėdamas duoti žmonai žinią apie suėmimą, per
kalėjimo viršininką prašė žmonos atvežti maisto ir dra-
bužių.

Kauno MGB Kalėjimo Viršininkui

*Areštanto Prano Švilpos,
gyvenusio Paupyje, Raseinių raj.,
Pareiškimas*

Prašau Viršininką pranešti mano žmonai Baltaduonytei-Švilpienei Genei, gyv. Paupyje, Raseinių rajone, dirbančiai Paupio ambulatorijoje valytojos pareigose, kad man reikalinga:

- 1. Baltinių dvi eilutės;*
- 2. Vilninių kojinių 3 poros, pirštinės;*
- 3. Kailiniai ir kepurė su šaliku;*
- 4. Vailokai su kaliošais;*
- 5. Lašinių ir kitokių maisto produktų: cukraus, juodos duonos, cukorių;*
- 6. Autų 2 por.*

1952 X 15

Areštantas Pr. Švilpa

Pastaba

Po pareiškimu rusiškai paaiškinta: „z/k Švilpas prosit dostavit tiopl. odeždu iproduktypitanija“ (Kalinys Švilpas prašo parūpinti šiltų drabužių ir maisto produktų).

Prano Švilpos autobiografija

Aš, Pranas Švilpa, Juozo sūnus, gimiau 1920 m. rugsėjo mėn. 22 d. Labeikių km., Leliūnų v., Utenos apskr. Tėvai turėjo 14 ha žemės. Šeimoje buvome 8 vaikai. Aš vyriausias. 1931 m. baigiau pradinę mokyklą ir pradėjau mokytis privačiai pirmąją gimnazijos klasę. Prasidėjusi ekonominė krizė Lietuvoje visu savo svoriu užgulė darbininkus ir valstiečius. Tėvo valdoma žemė buvo aptekusi skolomis ir todėl negalėjau toliau tęsti mokslo gimnazijoje. Iki 1937 m. rudens dirbau tėvo ūkyje ir iš pusės paimtose žemėse. 1937 m. rudenyje

įstojau į Veprių žemės ūkio mokyklą, kurią ir baigiau 1939 m. liepos 31 d. Tų pačių metų rudens laike įstojau į Lietūkio kooperacinius kursus ir juos 1940 m. lapkričio 5 d. baigiau. Po to tęsiau darbą atliktos praktikos vietoje - Švenčionėliuose. Švenčionėlių kooperatyve ėjau Prekybos skyriaus vedėjo pareigas iki 1941 m. rugsėjo 15 dienos.

Hitlerinės okupacijos pradžioje patvarkymais iš Vilniaus, kaip ir kitose Lietuvos vietose, taip ir Švenčionėliuose, buvo sudaryta nacionalistų organizacija, kuriai priklausyti privalėjo visi lietuviai tarnautojai; jai priklausiau ir aš. 1941 m. rugsėjo 15 d. mečiau eitas Švenčionėlių kooperatyvo vedėjo pareigas ir įstojau į Vilniaus universiteto Ekonominį fakultetą laisvuoju klausytoju. Studijuodamas dirbau Lietūkio Vilniaus elevatoriuje buhalteriu.

1943 m. vokiečiams universitetą uždarius, pradėjau dirbti mokytoju Švenčionėlių trimetėje prekybos mokykloje.

1944 m. birželio mėn. vienu egzaminų metu buvau vokiečių žandarų areštuotas ir pristatytas į komendantūrą. Mane kaltino ginklų supirkinėjimu tarybiniams partizanams. Skunde buvo klaidingai parašyta mano pavardė: vietoje „p“ buvo raidė „b“; tuo aš teisinausi, ir mane nakčiai paleido į namus. Kada ryte atėjo vėl manęs paimti, aš jau buvau Vilniuje ir iš jo nepasitraukiau iki vokiečiai nebuvo išvyti Tarybinės Armijos dalinių iš rytų Lietuvos dalies. Po to pasitraukiau iš Vilniaus ir gyvenau tėviškėje iki 1945 m. vasario mėn. 1945 m. vasario mėn. antroje pusėje susidėjau su nacionalistinėmis bandomis ir jose išbuvau iki 1945 m. birželio mėn. 19 d., kada jos buvo TSRS saugumo dalinių sudaužytos. Po to iš banditinio judėjimo pasitraukiau ir svetimu vardu pradėjau viešą gyvenimą.

1945 m. rugsėjo 1 d. pradėjau dirbti Šeduvos gimnazijoje mokytoju, o nuo 1946 m. sausio 6 d. direktoriaus pareigose ir jose išbuvau iki 1948 m. liepos mėn. 1 d. Po to

persikėliau gyventi į Kauną ir dirbau sanatorinio lopšelio Nr. 7 buhalteriu iki 1949 m. kovo mėn. 7 d. Nuo 1949 m. rugsėjo mėn. 15 d. iki 1950 m. sausio 3 d. dirbau sezoniniu sąskaitininku Pušaloto cukrinių runkelių priėmimo punkte. 1950 m., kada žmona baigė Felčerių mokyklą, su visa šeima persikėlėme gyventi į Raseinių rajoną, Paupio apylinkėn, kur žmona veda kaimo ambulatoriją iki pastarųjų dienų. Nuo 1950 m. pradžios jokių pareigų neturėjau iki sulaikymo dienos.

1952-X-14

Kaunas

P. Švilpa (parašas)

LYA, arch. Nr. 26127/3, 5 tomas

(Pranas Švilpa buvo suimtas buvo spalio 8 d.)

Tardymai ir kratos

Nors 1952 metų partizanų judėjimas jau geso, MGB jau-tė, kad neišaiškintų sovietų valdžios priešų dar yra. Vienas iš jų buvo ką tik demaskuotas Šeduvos gimnazijos di- rektorius Adolfas Stonkus (Pranas Švilpa). Pastvėrę siū- lo galą, emgėbistai skubėjo kamuolį išvynioti. Reikėjo skubėti, kol „liaudies priešai“ neišsislapstė, nepaslėpė įkalčių.

Sudarytas didžiulis su P. Švilpa bendravusių ir antiso- vietišškai nusiteikusių 30 asmenų sąrašas. Tai Julius Šaka- linis, Genė Baltaduonytė, Antanas Bulota, Antanas Če- reška, Ona Butkienė, Česlovas ir Vanda Dalangauskai, Bernadeta Sakevičiūtė, Petras Vasinauskas (Žemės ūkio akademijos docentas) ir daug kitų.

Prasidėjo tardymai. Tik per 20 likusių spalio dienų Pra- nas Švilpa buvo tardytas net 39 kartus, taigi dukart per

dieną. Čekistai paprastai tardė naktimi s. Tardė, neduodami žmogui net akiu sudėti (dieną kameroje miegoti buvo draudžiama). Psichologinis spaudimas, nemiga parą, kitą, trečią, ir žmogus ima prarasti nuovoką... Tokia kankynė tęsėsi 7 mėnesius. Daugiausia tardė Zaicevas ir Demčenka, dar keletą kartų tardė Liniovas ir Danilčevs. Tokių tardymų užfiksuota net 129: spalį - 39, lapkritį - 20, gruodį - 32, 1953 metų sausį - 9, vasarį - 14, kovą - 13, balandį - 2 kartai.

Kartu su P.Švilpos tardymu čekistai intensyviai ieškojo jo bendraminčių, įkalčių ir nusikalstamos veiklos įrodymų. Peržiūrėjo to krašto tardytų žmonių apklausų protokolus, rinko liudininkus. Ieškodami įkalčių partizaninės veiklos laikotarpiui, peržiūrėjo buvusių kovos draugų B. Kaletkos, jau suimto buvusio P. Švilpos adjutanto Vinco Šapokos-Valterio, nuteisto brolio Vytauto Švilpos tardymų protokolus, 1946 metų rugpjūčio 26 dieną surašyti A.Tylaitės, G.Švilpaitės, P. Baltaduonio ir G. Švilpienės apklausų protokolai. Peržiūrėti V. Drobužytės-Kindurienės (1949 metų gegužės 2 dieną), S. Rutkauskaitės (1951 metų kovo 29 dieną), S. Narbuto (1951 metų birželio 13 dieną), P. Račiūno (1949 metų birželio 30 dieną) parodymai.

Už ryšius su P. Švilpa-Stankumi 1951 metų rugsėjo 8 dieną suimtas net Šeduvos klebonas Mykolas Karosas, gimęs 1878 metais. Kunigas teikti žinias apie buvusią mokyklos direktorių atsisakė ir pagal BK 58-10 str.2 dalį buvo nuteistas 25 metams lagerio.

1952 metų spalio 14 dieną darant kratą Adelės Brazienės, gyvenusios Panevėžyje, Nevėžio g. 1 buto palėpėje, surastas P. Švilpos aplankas su dokumentais. Užtikti ir paimti 7 bloknotai antisovietinių užrašų, antisovietinių straipsnių ir kita. Pirmajame 46 lapų bloknote, straipsnyje

„Svetimu vardu“, P. Švilpa šmeižęs Komunistų partijos ir vyriausybės politiką, raginęs kovoti prieš sovietų valdžią. Antrajame 31 lapo bloknote, straipsnyje „Karinio bilieta istorija“, rašė, kaip apgaulės būdu gavęs karinį bilietą. Trečiajame 24 lapų bloknote, aprašyta antisovietinė veikla Šeduvos gimnazijoje. Ketvirtajame 54 lapų bloknote P. Švilpa aprašė, kaip jis iš partizano tapo mokytoju ir toliau tęsė antisovietinę veiklą. Penktajame 46 lapų bloknote P. Švilpa šmeižė sovietų rinkimų sistemą. Šeštajame iš 37 lapų - kaltinęs sovietų vyriausybę ir Komunistų partiją dėl kišimosi į kitų šalių santvarką, dėl komunizmo eksporto. Septintajame 46 lapų bloknote, P. Švilpa šmeižęs sovietų vyriausybės politiką, sunkinančią žmonių gyvenimo sąlygas. Pas A.Brazienę rastas antisovietinis 13 lapų P. Švilpos straipsnis, kuriame kaltinami komunistai, 1940 metais okupavę Lietuvą.

1952 metų spalio 15 dieną buvo sulaikyta dotnuviškė Apolonija Gaurilčikaitė. Ir pas ją buvo surasti 6 sąsiuviniai su antisovietiniais užrašais, rašyti Stankevičiaus pavarde. Grafinė ekspertizė patvirtino, kad tai P. Švilpos užrašai.

1952 metų spalio 15 dieną padaryta krata Aldonos Budrytės bute Kaune, Italijos g. 56-2, ir jos darbovietėje. Rasta, rodos, tik 25 lapai nereikšmingų laiškų ir „kenksmingų“ knygų - J.Petruičio „Mūsų žygiai“, A. Varguolio „Žvalgo užrašai“, A. Smetonos „Vienybės gairėmis“, M.Dupont „Užčiauptos lūpos“.

Kauno srities ir UMGB tardytojas v/s kapitonas Zaicevas, peržiūrėjęs tardymo bylos Nr.1288 medžiagą, dalį čekistų paimtų užrašų ir knygų, kaip neturinčių bylai jokios reikšmės, 1952 metų gruodžio 24 dieną nutarė sudeginti.

1952 metų gruodžio 24 dieną per tardymą Kauno srities UMGB kapitonas Zaicevas sužinojo, kad Sakalo rinktinės partizanų dokumentus P. Švilpayra paslėpęs netoli žmonos tėviškės - Molėtų rajono Suginčių kaime, Juliaus Šakalinio, Juozo s., sodyboje. Dokumentai buvo rasti sudėti į dvi geležines kulkosvaidžių juostoms skirtas dėžes ir užkasti daržinėje. Praėjus 7 metams, vienoje dėžėje dokumentai rasti jau supuvę. Kitoje rasti 45 antisovietiniai Sakalo rinktinės įsakymai, atsišaukimų, kuriuose raginama nesilegalizuoti, be to, užtikta 19 topografinių žemėlapių ir kita. Dabar kompromituojančios medžiagos čekistai turėjo daugiau negu reikia, tad 1953 pavasarį buvo paruoštas Karo tribunolo nuosprendis.

LYA, f.K-1, ap.18, b.52, l. 9

Kopija

Byla Nr. 0068

Visiškai slaptai

Egz. Nr. 2

NUOSPRENDIS 0050/p

Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos vardu

1953 m. gegužės 16-17 dien

Pabaltijo Karinės apygardos Karo tribunolas Vilniuje, uždaramame Teismo posėdyje, kurio sudėtis:

Pirmininkaujantis justicijos papulkininkis Griaznovas

Posėdyje dalyvavo papulkininkis Dudinas

majoras Kuznecovas

Sekretoriavo justicijos kapitone Šestakova

peržiūrėjo kaltinamąją bylą

ŠVILPOS Prano, Juozo, gimusio 1920 metais Labeikų kaime, Utenos rajone, Vilniaus srityje, nuo 1945 metų nelegalo, lietuvio, vedusio, nepartinio, išsilavinimas-nebaigtas

aukštasis, be aiškaus užsiėmimo, neteisto, kaltinamo pagal RSFSR BK 58-la, 58-101 d., 58-11 str.

NUSPRENDĖ

Teisiamasis ŠVILPA PRANAS, Juozo, būdamas priešišškai nusiteikęs prieš sovietų valdžią, 1945 m. vasario mėnesį įstojo į ginkluotą nacionalistinę gaują „Tigras“, turėjo partizaninius slapyvardžius „Barzdyla“ ir „Ažuolas Abs-tinentas“, buvo ginkluotas pistoletu.

Nuo vasario iki balandžio mėnesio ŠVILPA buvo bandbrigados (rinktinės) štabo propagandos skyriaus viršininku, organizavo banditinių laikraščių ir atsisaukimų leidimą, pats juos rengė ir platino tarp partizanų ir per partizanus žmonėms. Laikraščiuose ir atsisaukimuose ŠVILPA ragino kovoti su Sovietų valdžia, ne kartą kalbėjo banditų susirinkimuose; savo kalbose ragino banditus naikinti komunistus, sovietinį aktyvą ir liaudies gynėjus, be to, ragino ginklu nuversti Sovietų valdžią Lietuvos SSR.

1945 m. balandį, dalinai sunaikinus „Tigro“ bandbrigadą, ŠVILPA aktyviai dalyvavo kuriant naują bandbrigadą „Sakalas“ ir buvo tos bandbrigados vadeiva iki 1945 m. liepos mėnesio, t. y. iki jos sunaikinimo. Maža to, ŠVILPA birželio mėnesį buvo tapęs keturių bandbrigadų vadeiva ir aktyviai dalyvavo jų suvienijime.

Būdamas bandbrigados vadeiva, o paskui ir banditinių junginių vadeiva, ŠVILPA davė žodinius ir raštiškus nurodymus pavaldžioms bandoms rengti teroristinę veiklą prieš komunistus, sovietinį aktyvą ir liaudies gynėjus. Bandos, vykdydamos ŠVILPOS įsakymus, buvusioje Utenos apskrityje vykdė sustiprintą teroristinę veiklą.

Taip 1945 m. gegužės 26 d. banditai Kaniūkų apylinkėje nužudė apylinkės tarybos pirmininką Kolpakovą ir liaudies gynėją Saveljevą; 1945 m. balandžio 26 d. Smaltiškio apylinkėse banditai nušovė du milicininkus ir

4 liaudies gynėjus, be to, banditų padaryta ir daugiau teroristinių išpuolių.

1945 m. birželio 26 d. ŠVILPA per savo adjutantą ŠAPOKA davė raštišką įsakymą gaujų vadams šaudyti gaujų dalyvius, kurie mėgins legalizuotis ir pripažinę kaltę pasiduos valdžios organams.

ŠVILPA, vadovaudamas bandoms ir junginiams, aktyviai rūpinosi gaujų organizaciniu stiprinimu, inspektavo gaujas ir ruošė jas ginklu nuversti Sovietų valdžią Lietuvos SSR teritorijoje.

1945 m. liepos mėnesį sunaikinus „Sakalo“ bandą, ŠVILPA mišką paliko ir su fiktyviais STONKAUS-STANKEVIČIAUS dokumentais gyveno įvairiuose miestuose iki suėmimo 1952m. spalio 8 d. Gyvendamas nelegaliai, 1947-1951 metais susitikinėjo su ginkluotų nacionalistinių bandų dalyviais ŠAPOKA, NARBUTU ir kitais, o 1945-1952 m. sistemškai (nuolat) susitikinėjo su antisovietiskai nusiteikusiais asmenimis.

Gyvendamas nelegaliai, ŠVILPA nuo 1945 iki 1952 m. nuolat vedė piktai antisovietinio turinio užrašus, kuriuose šmeižė Sovietų valdžią, Sovietų sąjungos komunistų partiją, be to, kūrė antisovietines dainas, eilėraščius ir juos skaitė pažįstamiems.

Teisiamojo ŠVILPOS kaltė teismo posėdžio pateiktame kaltinime visiškai pripažinta. Tai pripažinta paties ŠVILPOS, apklaustųjų liudininkų - IVANOVO, VILDOS, ČEREŠKOS, SAKAVIČIŪTĖS ir kitų-parodymais, kurie buvo išnagrinėti teismo posėdyje.

Tuo pagrindu karinis tribunolas teisiamąjį ŠVILPĄ pripažino kaltu įvykdžius nusikaltimus, numatytus RSFSR BK 58-la, 58-8, 58-10 Id., 58-11 str.

Remdamasis RSFSR BPK319; 320 str.,

NUSPRENDĖ:

Iš Švilpos Prano, Juozo sūnaus, remiantis RSFSR B K 33 str. 2 d., atimti medalį „Už šaunų darbą Didžiajame Tėvynės kare 1941-1945 m.“

ŠVILPĄ Praną, Juozo sūnų, remiantis RSFSR BK58-10 str. 1 d., išsiųsti į pataisos darbų lagerį DEŠIMČIAI metų; remiantis RSFSR B K 31 str. „a“, „b“, „v“ punktais apriboti teises 5 metus; remiantis RSFSR B K 58-8 str. ir 58-2 sankcija, uždaryti į pataisos darbų lagerį DVIDEŠIMT PENKERIEMS metams, apribojant teises pagal RSFSR BK 31 str. „a“, „b“, „v“ punktus 5 metams, konfiskuojant turtą; remiantis RSFSR BK58-1 a str., patraukti į baudžiamąją atsakomybę, taikant AUKŠČIAUSIĄJĄ BAUSMĘ - SUŠAUDYTI, konfiskuojant turtą. (...)

Pagal RSFSR B K 49 str., apibendrinus įvykdytus nusikaltimus ir remiantis RSFSR BK 58-lastr. ŠVILPAI PRANUI, Juozo, skirti AUKŠČIAUSIĄJĄ BAUSMĘ - SUŠAUDYMA, konfiskuojant visą nuteistojo turtą.

Kad būtų užkirstas kelias nusikaltimui, nuteistajam ŠVILPAI palikti ankstesnę bausmę - sulaikymą.

Daiktinius įkalčius, paminėtus bylos IVt. 180-181 L, b. V t. 361. ir V t. 9-12 L, palikti byloje, o daiktinius įrodymus, paminėtus Vt. 9-121, saugomus Kauno srities UMVD, - sunaikinti. Pistoletą Nr. 74849 ir šešis šovinius perduoti į Kauno srities MVD valdybos sandėlį.

Pagal RSFSR BPK 469 str. nuosprendis galutinis ir kasacine tvarka neskundžiamas.

*TIKRA: BYLOS PIRMININKAUJANTIS
JUSTICIJOS PAPULKININKIS (parašas)*

(GRIAZNOV)

LYA, b. b. 26127/3, l. 195-197

NUOSPRENDIS

SOVIETŲ SOCIALISTINIŲ RESPUBLIKŲ SĄJUN-
GOS VARDU

1953 m. gegužės 16-17 dieną

Pabaltijo karinės apygardos Karo tribunolas uždarame
posėdyje Vilniuje

Pirmininkas - justicijos papulkininkis Griaznovas

Posėdžio dalyvai - papulkininkis Dudinas ir
majoras Kuznecovas

Sekretorė - justicijos kapitonė Šestakova

Peržiūrėjęs

ŠVILPOS Prano, Juozo, gimusio 1920 metais, kaltina-
mo pagal

RSFSR BK 58-la, 58-8, 58-101 d. ir 58-11 str.

Remdamasis RSFSR BPK 319 ir 320 straipsniais,

Nusprendė

Švilpai Pranui, Juozo, subendrinus padarytus nusikalti-
mus, remiantis RSFSR BK 58-la str., skirti aukščiausiąją
bausmę - SUŠAUDYMĄ.

Nuosprendis kasacine tvarka neskundžiamas.

Pirmininkaujantis (parašas)

papulkininkis (Griaznov)

LYA, b. b.2612713, 1.190

PASTABA. 1957 metu balandžio 10 dieną į KGB
įskaitos archyvo skyriaus viršininką kreipėsi Pabaltijo
karinės apygardos Karo tribunolo pirmininko pava-
duotojas justicijos papulkininkis Nasenka, klausdamas,
kada buvo įvykdytas Pranui Švilpai teismo nuospren-
dis. 1957 metų balandžio 24 dieną Nasenka gavo atsai-
kymą, kad nuosprendis įvykdytas 1953 metų rugsėjo

30 dieną. Pasirašęs skyriaus viršininko pavaduotojas papulkininkis Mačėnas.

LYA, b. b. 26127/3, 1.204 ir 206.

Slaptai

PAŽYMA

Pabaltijo karinės apygardos Karo tribunolas 1953 metų gegužės 17 dieną aukščiausiaja bausme - sušaudymu - nuteistam Švilpai Pranui, Juozo sūnui, gimusiam 1920 metais Vilniaus sr., nuosprendis įvykdytas 1953 metų rugsėjo 30 dieną.

*SSSR MVD I-ojo specposkyrio skyriaus viršininkas
pulkininkas
/Vorobjov/*

LYA, b.b. 26127/3, 1.203.

* * *

Sakalo rinktinės kūrėjui ir vadui Švilpai Pranui-Barzdylai, Ažuolui, Abstinientui Krašto apsaugos ministro įsakymu 2264-K 1999 12 02 po mirties suteiktas majoro laipsnis.

* * *

Išsaugoti tautos jėgas

Partizanai, stodami į būrius, duodavo priesaiką iki paskutinio kraujo lašo kovoti su Tėvynės priešais. Priesaikos sulaužymas buvo prilygintas Tėvynės išdavimui. Pirmaisiais pokario metais legalizavęsi partizanai, kaip sulaužę priesaiką, buvo net sušaudomi. Tų „registrantų“ partizanai nekenė, nes per tardymus kartais išduodavo buvusius

kovos draugus, jų slėptuves, ryšininkus ir rėmėjus. Jais nepasitikėjo ir čekistai, nes manė, kad jie tik dedasi lojaliais, bet ir toliau remė Laisvės kovotojus. Čekistams išblaškius Sakalo rinktinę, P. Švilpa nuvyko pas Saldutiškio apylinkėje buvusius vadus ir pranešė sumanęs trauktis iš ginkluotos kovos. Šiandien mums sunku pasakyti, kodėl P. Švilpa atsisakė ginkluotos kovos kelio. Gal suprato, kad, sovietams jau laimėjus karą, ginklu čia nieko nepakeisi: kova beviltiška.

Vadas atsakė ne tik už save, bet ir jam patikėtu partizanų gyvybę. Po čekistų operacijų, ypač pasibaigus karui, jis matė, kad kovotojų laukia mirtis, tardymai, šeimų tremimai. P.Švilpai buvo gaila tūkstančių patriotiškai nusiteikusių jaunų vyrų, kurie, dar tikėdami pergale, rinkosi mirtį. Lietuvai reikėjo išsaugoti jėgas ateičiai. Rinktinės vadas daugeliui partizanų parūpino fiktyvius dokumentus, kad galėtų grįžti į legalų gyvenimą.

Partizanų judėjimas dar buvo stiprus, daugelis vadų dar tikėjo ginkluotos kovos būtinumu. Rinktinės vado ir jo būrių pasitraukimas, priesaikos sulaužymas buvo netinkamas pavyzdys pasirinkusiems kovos kelią. Iš buvusio rinktinės vado Vinco Šapokos-Valterio 1948 metų vasario 12 dienos tardymo protokolo matyti, kad 1947 metų gruodį su juo kalbėjęs Vytauto apygardos kovotojas Sakalas (Vladas Grigaliūnas) medžiojo P.Švilpą, dėl legalizavimosi norėdamas jį sunaikinti. Toks partizanų vadovybės nuosprendis ir aklas įsakymų vykdymas rodo, kad partizanų vadovybė net ir vėliau nesugebėjo ar nenorėjo persiorientuoti veiklai naujomis sąlygomis, kai ginklas nieko nulemti nebegalėjo. Galėjo tik išsipildyti Komunistų partijos lyderio M. Suslovo troškimas matyti Lietuvą be lietuvių. Partizanų vadai dar nesuprato, kad užsimaskavęs ir legaliai dirbantis „liaudies priešas“ P. Švilpa čekistams

daug pavojingesnis negu bunkeryje tūnantis kovotojas.

Net ir saugumo persekiojamas P. Švilpa telkė bendraminčius ir ieškojo būdų, kaip išsaugoti tautos jėgas ateičiai, kad būtų kam priešintis užsitęsios okupacijos sąlygomis. Ir Šeduvoje, ir Paupyje, kur dirbo žmona, P. Švilpa palaikė ryšius su vietos partizanais, susitikinėjo ir telkė antisovietškai nusiteikusius inteligentus, rašė antisovietinius straipsnius, užrašus, eilėraščius.

P. Švilpa buvo vedęs, bet, nenorėdamas užtraukti nelaimės, Šeduvoje gyveno vienas. Dvi mažas mergaites augino žmona Genovaitė Baltaduonytė, gaudama menkutį felčerės-akušerės atlyginimą. Dėl nuolatinio sekimo net ir pasimatydavo retai, ir P. Švilpa dėl to, matyt, labai graužėsi: „(...)labai norėjau aplankyti Tave ir vaikus, bet, deja, man tas nebeprieinama. Mano miela Genute, tikrai aš Tau esu didelis kliuvinys gyvenime. Per visą mūsų vedybinį gyvenimą nuolat tau tenka kentėti už mane...“ (iš 1952-09-24 laiško).

Maža to, čekistai norėjo žmoną panaudoti jo sekimui, ir tai jam gerokai drumstė ramybę ir nuotaiką. P. Švilpa ilgėjosi pedagoginio darbo ir rūpinosi savo dukrelėmis: „Pirmosios rugsėjo dienos, ir man labai liūdna, kad negaliu būti su mokiniais klasėje, taip aš tą darbą myliu. Mamytė, rūpinkis mergaitėmis ir padėk mokytis. Jeigu reikėtų, kvieskis į pagalbą mokytoją privačiai Audrai padėti, ji juk jau ketvirtokė“ (Iš 1952-09-24 laiško).

P. Švilpa neabejotinai turėjo žurnalistinių ir literatūrinių sugebėjimų, tad jau Tigro rinktinėje jam buvo pavesta leisti laikraštėlį. P. Švilpa didžiai vertino spaudą: „Spauda - tai ginklas, kurio nieks neįveikia, ir pranašesnio nėra, “ - rašė broliui Jonui. Kai žuvo Sakalo rinktinės laikraščio „Laisvės balsas“ redaktorius V. Mačionis, P. Švilpa rūpinosi spausdinimo priemonių

išsaugojimu ir to darbo pratęsimu.

Dirbdamas gimnazijos direktoriumi P. Švilpa, rizikuo-
damas savo ir šeimos ateitimi, rašė partizanavimo dienų
atsiminimus ir aktualius politinius straipsnius, kai ką pa-
teikdamas ir pagrindžio spaudai. Savarankiškai išmokęs
keletą kalbų, nesiliovė jų mokėtis net slapstydamasis nuo
čekistų. Atrodo, kad dar prieš 1951 metus jis išvertė kaž-
kokią knygą, bet leidyklai pateikė ne savo vardu. Gavęs
nemažą pinigų sumą (3500 rb.), P. Švilpa jautėsi savaran-
kiškesnis: jam nebereikėjo prašyti paramos iš skurdžiai gy-
venančios žmonos.

Sovietų saugumui, matyt, pavyko surasti visus ar beveik
visus P. Švilpos užrašus, nors jie buvo išslapstyti keliose
vietose - pas Adelę Brazienę Panevėžyje, Nevėžio g.1, pas
Apoloniją Gaurilčikaitę, gyvenusią Dotnuvoje, ir kitur.
Parinktos piktų antisovietinių straipsnių ir atsiminimų vie-
tos LSSR MGB tardymo dalies j. leitenantės Liniovos bu-
vo išverstos į rusų kalbą ir panaudotos kaip kaltinamoji
medžiaga, o patys užrašai, rodos, buvo sunaikinti. Byloje
likusių straipsnių fragmentai rodo P. Švilpos politinį įžval-
gumą ir susirūpinimą dėl Lietuvos ateities. Kadangi lie-
tuviškų P. Švilpos užrašų originalų turbūt neišliko, tai
teko versti iš rusų kalbos. Aišku, Liniovai iš lietuvių kal-
bos verčiant į rusų kalbą, o mums - vėl į lietuvių kalbą,
nuo originalo neišvengiamai nutolta, bet kitos išeities
nebuvo.

Prano Švilpos raštų fragmentai

(vertimas iš rusų kalbos)

*KOLEKTYVIZACIJA. Bolševikai ėmė Lietuvoje kurti
kolchozus. Karšta kolektyvizacijos akcija prasidėjo 1948 me-
tais. Savanorių atsisakyti laisvai tvarkytis savo ūkyje mažai*

atsirado. Neturėjo pasisiekimo ir agitatorių kalbos: Lietuvos ūkininkai nenorėjo pavirsti baudžiauninkais. Kai 1948 metų gegužę vyko trėmimai, specialiai sudarytos agitatorių brigados šaukė gyventojų susirinkimus ir ragino kurti kolchozus. Išgąsdinti trėmimų žmonės stojo į kolchozus, nes kai kur tiesiai pasakydavo: Jeigu nenorite būti ištremti, jeigu norite likti Lietuvoje, stokite į kolchozą. Kitos išeities nebuvo, ir tokie „įtikinėjimai“ palaužė žmonių pasipriešinimą.

Kolektyvizacija padėjo žmonėms pasveikti nuo bolševizmo. Nors krašte vyko baisus bolševikinis teroras, buvo ūkininkų kurie džiaugėsi geru gyvenimu, ekonominiu sustiprėjimu. Ūkininkai, turintys 10-20 ha žemės ir neužsitraukę bolševikų nemalonės, galėjo ekonomiškai gyventi gerai. Nors ir nedaug, bet tokių šeimų buvo. Padėtis buvo tokia: tarnautojai su savo šeimomis tiesiog badavo, nes pagal korteles nieko negalėjo gauti, o pirkti turguje neturėjo pinigų. Mokytojo mėnesinė alga buvo 35-70 červoncy, o produktų kainos maždaug tokios: sviesto kilogramas - 25-30 červoncy ir t.t. Ūkininkai tiesiog atvirai šaipėsi iš miesčionių: „Štai kada ir miesto ponams pasidarė striuka!“

Iš straipsnio „SVETIMA PAVARDE“, parašyto 1949 07 18

(...) Bolševikinis rusų košmaras antrąkart okupavo mūsų tėvynę Lietuvą.

Paskelbiama mobilizacija. Norėta pasiekti du tikslus: 1) sustiprinti frontą ir 2) sunaikinti lietuvių vyrus. Lietuvos žmonės ir čia parodė jau daug kartų pademonstruotą protą. Galvojo paprastai, ūkiškai: „Netarnavom vokiečiams, nekovosim ir už bolševikus.“

Taip galvojant, aišku, mobilizacija buvo nesėkminga. Nepaisydami bolševikų įsakymų, kuriuose buvo grasinama mirties bausme, Lietuvos vyrai už bolševikų reikalus

mirti nenorėjo ir į mobilizacijos įsakymą atsakė tyliu pasipriešinimu.

Bolševikai siuto, o nepaklunius lietuvius „pakrikštijo“ vokiečių nacionalistiniais banditais. Matote, jie jau suprato, kad jų sumanymus lietuvių tauta perprato, ir apgauti nepavyks.

Po to, maždaug nuo 1944 metų rugpjūčio, lietuvių „verbavimą“ į R(audonąją) Armiją pradėjo bolševikiškai

Čekistai apsupa kaimą, keletą prie savo namų nušauna, o kitus, kurie nespėja pasislėpti, suiminėja ir veža į Pabradę, į surinkimo punktą. Griežtai saugomus palaiko, paskirsto į rusiškus dalinius ir be jokio mokymo išveža į frontą.

Taip žuvo dešimtys tūkstančių Lietuvos vyrų, „savanoriškai“ stojusių į R(audonąją) Armiją (taip skelbė bolševikai).

Esant tokiai padėčiai šiaurės rytų Lietuvos dalies vyrai rinkosi į miškus, gelbėdamiesi nuo mirties. Kadangi visi matė, kad bolševikai siekia sunaikinti lietuvių, kuri galėjo jiems trukdyti vykdyti Lietuvoje bolševikinius planus, vadovaujamiesi įgimtu lietuviškos savisaugos instinktu, kol paaškės padėtis, nutarė slapstytis miškuose. Tai bendra padėtis. Bet buvo žmonių, kurie padėtį suprato daug giliau, plačiau iresmingiau. Tai ypač tautiškai sąmoningas ir patriotinis elementas. Vėliau jis perėmė vadovavimą stichiškai kilusiam partizanų judėjimui.

„Savanorių verbuotojai“ į R(audonąją) Armiją, nerasdami jaunų vyrų namie, pradėjo krėsti miškus ir ten surastus vyrus šaudė vietoje. Toks elgesys sukėlė natūralų savignyos jausmą. Ginklų užteko. Jų buvo visokiausių: rusiškų, amerikietiških, angliških, vokiškų, čekoslovakiskų, lenkiškų, prancūziškų, lietuviškų ir kitokių, kurių paliko Lietuvos žeme ėjusios kariuomenės.

Lietuvos vyrai, atsidūrę pavojuje, pradėjo gintis. Galvojama buvo taip: „Jeigu jau žūti, tai geriau už Lietuvą, o ne komunistų fronte.“

Dėl tokios padėties ir tokių gyvenimo sąlygų taip stipriai pasireiškė Lietuvoje partizanų judėjimas. Sis sąjūdis kaip ir visi panašūs judėjimai turėjo ir daug blogų pasireiškimų. Atsiradus nemažai atmatų-parsidavusių CK agentų, kova su okupantais susikomplicavo. Pradėjo reikštis tautos reikalų išdavikai, žmonijos priešo - komunizmo - [likvidavimo] samdiniai. Tie, kurie jautėsi nusikaltę lietuvių tautai, paliko kaimus ir subėgo į miestelius, kur saugojo bolševikų garnizonai. Jie tapo CK agentų gamybos žaliava. Prasidėjo išdavystės ir nesibaigiantys areštai. Bolševikų sukurti lietuvių „naikinamieji batalionai“, žmonių vadinami „skrebukais“, be 15-20 žmonių iš valsčiaus miestelio į kaimus neidavo. Tarp jų buvo ir gerų lietuvių, kurie į „skrebukų“ būrius pateko dėl savo bailumo. Jie padėdavo išaiškinti kaimuose esančius CK agentus, dažnai iš stambių ūkininkų. Ne vienas iš jų pražudė savo kaimynus, o vėliau kaip buožės buvo ištremti į Sibirą. Taigi pirma panaudojama, paskui pašalinama - tokia jau čekistų taktika.

Aišku, žudyti žiauru, juo labiau savo tautos brolius ir seseris. Sis reikalas bus skirtingai vertinamas ir svarstomas. Vis dėlto visi turėtų pripažinti tą tiesą, kad ne lietuviai įsiveržė į rusų žemes, kad galėtų griauti, naikinti papročius, naudoti žmones savo tikslams, o didžiarusiai, dangstydamiesi socializmu, atėjo į lietuvių žemę, ją okupavo, jos žmones kiša į kalėjimus ir tremia į Sibirą, atiminėja ir uždarinėja bažnyčias, siūlydami savo dievą - komunizmą, versdami lietuvius už jį žūti fronte. Visur, kur tik praeina azijatinis rusų bolševikas, lieka lavonai, pelenai ir širdį draskančios dejonės. Ir šitiems rusų azijatams atsiranda talkininkų lietuvių. Lietuvis tik slapstosi ir ginasi nuo mirties, kurio trokšta rusų komunistas ir jo pagalbininkas; dar bjauresnis už šeiminką išdavikas lietuvis. Atrodo, kad gynyba - įgimta kiekvieno žmogaus teisė, taigi ir Lietuvos partizanas teisis,

nes, kovodamas prieš išdavikus, jis tik ginasi.

Partizanų judėjimas Lietuvoje prasidėjo prieš okupantus vokiečius, o išsiplėtė prieš komunistų okupaciją. Tai aiškiai rodo, kad lietuvių tauta gyva ir visam pasauliui žinomos jos kovų tradicijos, įamžintos XIII - XIV amžiuje.

Šios tradicijos puikiai pasireiškė per partizanų kovas su bolševikais okupantais 1944 -1945 metais. Kad ši kova puikiausiai įrodo lietuvių tautos patriotizmą, rodo ir tas faktas, jog bolševikai numatė per 20 metų perkelti lietuvių tautą į Sibirą ir išsklaidyti jo taigoje, nes kasmet ištremia daugiau kaip po 100000 žmonių. Patriotiškiausio Lietuvos atgimimo dainiaus Maironio dejonės, kad lietuviai išsiblaškė, nepasitvirtino. Išimtis - keletas nuėjusių kurti hitlerinės „Naujosios Europos“ ir kelios dešimtys pasidavusių bolševikų okupantams, o lietuvių tauta, kaip ir Gedimino, Vytauto ir Kęstučio laikais, ramiai, vieningai ir kartu narsiai kovoja prieš žmonijos priešą - aziatinį rusų komunizmą.

... 1945 metų birželio-liepos mėnesiais prieš partizaninį judėjimą Lietuvoje surengtos didžiulės operacijos. Tokiuose, valymuose“ dalyvaudavo nuo 1000 iki 1500 žmonių, neretai vadovaudavo pats Lietuvos SSR MGB ministras JEFIMOVAS. Gindami Lietuvos laisvę, kiekvienoje rinktinėje žuvo šimtai partizanų, tikrų Lietuvos sūnų.

... SNO, tarptautinės politinės institucijos, sukūrimas parodė, kad galutinis pasaulio politinių problemų sprendimas atidedamas maždaug 5-8 metams.

Esant tokiai tarpautinei padėčiai teko reorganizuoti ir partizanų judėjimą. Stambūs daliniai buvo petvarkyti į mažas grupes. Buvo leista pasinaudoti bolševikų amnestija. Si pertvarka daug kam sudarė sąlygas pereiti į normalų gyvenimo būdą. Daugumas partizanų, kurie legalizavosi, buvo suimti ir išsiųsti į Sibiro katorgą. Didžioji dauguma vyrų, buvusių partizanų būriose, liko nelegalai, kuriems

kasdien grėsė mirtis. Nepaisant partizanų gyvenimo sunkumų, daugumas būrių (apie 85 proc.) iki šiol išlaikė garbingą, nesuteptą Lietuvos partizano vardą.

Likę pasidalijo į dvi dalis: vieni dėl nuolatinio girtavimo žuvo, kiti, vedami apsigimusių piktavalių, perėjo į asmeninį kerštą, pamiršę savo tikruosius tikslus, pradėjo plėšikauti ir išsigimė į tikras plėšikų gaujas, kurias intensyviai naikino patys partizanai.

Nors tai ir liūdnas faktas, bet jį galima pateisinti, nes antisocialinių asmenų atsiranda net normaliaame gyvenime, o ką jau kalbėt apie sąlygas, kuriose atsidūrė partizanų judėjimas Lietuvoje.

Partizanų judėjimas Lietuvoje tiek dabar, tiek ir ateityje bus vertinamas skirtingai. Šiuo metu yra trys pagrindinės nuomonės:

Bolševikinių okupantų, o kartu ir oficialioji valstybės nuomonė išreiškiama keturiais žodžiais: „Lietuviškai vokiškieji buržuaziniai nacionalistai“...

Lietuvos partizanų kovos tikslas ir idealas - laisva, nepriklausoma Lietuva be kokių rudųjų, raudonųjų ar mėlynųjų išdavikų, Lietuva be amerikiečių tipo milijonierių ir be vokiečių ar lenkų dvarų.

Mes kovojom, žuvom - kovosim ir žūsime už laisvą Lietuvą, kurios laukus puoš pasiturinčių ūkininkų sodybos su žydinčiais sodais.

Tie, kurie broliavosi su okupantais vokiečiais ir su jais paliko savo tėvynę, nuplauti šią gėdą galės dirbdami Lietuvos laisvės atkūrimė.

Bolševizmo agentai, tautos išdavikai, bolševikų partijos ir sąjungų nariai savo kaltę išpirks tik tada, kai patys pakels ranką prieš bolševikiškąją poną, kuriam iki tol išdavikiškai tarnavo. Pabėgti nebus kur, nes prakeiksmo žodžiai „komunistas“, „bolševikas“ persekios jį visur.

Rašinių vertusi ir recenzavusi MGB j. leitenante M.Liniova nurodo, kad ŠVILPA piktinasi, jog bolševikai nepagrįstai Lietuvos partizanus vadina buržuaziniais nacionalistais ir reiškia baisią neapykantą sovietinei santvarkai, vadindamas ją „raudonuoju fašizmu“.

...Pagaliau pakalbėkim apie bolševikų Lietuvos partizanams primetamą žodį „banditai.“

Dešimtis tūkstančių žmonių sukišti į kalėjimus, šimtus tūkstančių ištremti į Sibirą, dešimtis tūkstančių nušauti vietoje ir dar skelbti, kad Lietuvos žmonės tikrąją laisvę ir nepriklausomybę gavo tik iš komunistinės šalies, - manau, kad didesnio banditizmo ir sugalvot nebegalima. Tai įteisintas banditizmas.

Konferencijose klykti apie laisvę pavergtiesiems, apie darbininkų išvadavimą iš kapitalistų, o pas save, SSSR, laikyti 170 milijonų valstybės ir kolchozų vergų ir 20 milijonų pasmerktų bado mirčiai koncentracijos lageriuose,- tai visiškai nesuderinama su komunistine, banditinė morale.

LYA, Prano Švilpos-Barzdylos baudžiamoji byla Nr. 26127/3-83, l. 11-19

ŠEDUVOS VIDURINĖS MOKYKLOS
DIREKTORIUI K. AUGULIUI
ŠEDUVOS SENIŪNUI K.DOČKUI

Šeduvos gimnazijos III laidos abiturientai, švęsdami savo 50 metų šios mokyklos baigimo jubiliejų, kreipiasi į Jus, prašydami pagerbti iškabinant prie mokyklos dvi lentas, du buvusius šios mokyklos direktorius, kurių didžiulius nuopelnus Lietuvai, Daugųvenės kraštui, mokyklai, mums ir kt. mokiniams mes liudijame:

1. Direktorė Ona Butkienė išgelbėjo daugelio dešimčių Šeduvos gimnazijos įvairių klasių mokinių gyvybę nuo beveik garantuotos beprasmonės žūties fronte, išduodama berniukams dokumentus be metrikų, nors metrikai buvo gimnazijoje.

2. Tarpukario Lietuvoje direktorė Ona Butkienė Šeduvos valsčiuje įkūrė 36 pradinės mokyklas. Tai padaryti jai leido ta aplinkybė, jog jos vyras Petras Butkus, Panevėžio apskrities valdybos atsakingas darbuotojas, tai rėmė.

3. Vokiečių okupacijos laikais, kai jau Šeduvos žydai buvo sušaudyti, iki 1943 m. mokykloje direktorės O. Butkienės dėka vis dar sėkmingai mokėsi keli žydų tautybės vaikai (Kuperis ir kt.).

Direktorę Oną Butkienę, kuria nepasitikėjo sovietai, Panevėžio aps. KGB ir NKVD struktūros, pakeitė jaunas,

Pirmas iš kairės stovi Pranas Švilpa

gim. 1920 m., direktorius Adolfas Stonkus-Stankevičius (tikroji pavardė Pranas Švilpa, slapyvardžiai Abstinentas, Ažuolas, Barzdyla), rezistentas, 400 „Sakalo“ rinktinės partizanų grupuotės vadas. „Šeduvos gimnazija bus laiminga, turėdama Tave direktoriumi, kuris sugebėjo pabėgti nuo raudonųjų ir nuo rudųjų“, - pasakė tada skirdamas A. Stonkų Šeduvos gimnazijos direktoriumi Panevėžio apskrities švietimo skyriaus vedėjas Antanas Vaitkevičius.

Direktoriaus A. Stonkaus vadovaujama Šeduvos gimnazija (1946- 1948) alsavo nepriklausomos Lietuvos dvasia: čia mokiniai dar ilgai sovietiniais metais lankė katekizmo pamokas bažnyčioje, prieš pamokas ir po pamokų kalbėjo klasėje maldas.

Pr. Švilpa (A. Stonkus) savo direktoriavimo metais išgelbėjo nuo arešto mokytojas Mildą Slavėnienę, Konstanciją Jurkšaitienę ir kt., o taip pat daug mokiinių. Dar daugiau: Šeduvos gimnazija išdavė atestatus ne vienam partizanui, kuriam iki brandos egzaminų trūkdavo kelių mėnesių

Gimnazijos mokytojai atsisakydavo bolotiruotis į deputatus. Saugumas ilgai narpliojo šią mįslę, kol pagaliau 1948 birželio 30 naktį, direktoriui sužinojus, jog jį turi areštuoti, pastarajam teko apleisti gimnaziją, Šeduvą.

Direktoriai A. Stonkus ir O. Butkienė ne vien globojo gimnazijos vyrus, mokytojus, bet ir pokalbiuose diegė gimnazistų širdyse Lietuvos laisvės idėjas, padėjo šiems susiorientuoti nepaprastai sudėtingose pokario situacijose, už ką mes visi jiems esame nepaprastai dėkingi. Manome, jog šie du gimnazijos direktoriai yra tikrai verti ilgalaikės šeduviečių atminties, nusipelno atminimo lentos ant šios gimnazijos sienos.

Parašai: V. Šernas, J. Butkevičius, P. Griška, O. Pa-
bedinskienė, Rukšėnienė, V. Valavičius, J. Kusmanie-
nė, T. Čiebienė, A. Čepienė, O. Tvaronienė, A. Dūma-
nienė, I. Šyvienė, M. Slavėnienė.

Šeduviškiai prisimena mokyklos direktorių

G. Petrėnaitė-Rimšienė. Mano prisiminimuose direk-
torius Stonkus išlikęs kaip istorijos mokytojas ir direkto-
rius, mokėjęs bendrauti su mokiniais.

Istorijos pamokų temų jau neatsimenu, nes šis dėsto-
mas dalykas man nelabai patiko. Stonkaus dėstomą isto-
riją atsimenu todėl, kad jis daug kalbėdavo apie Lietuvos
didingą praeitį. Apie tai rasdavo progos mums pasakoti.
Pasakodamas mėgo energingai vaikščioti. Labai įsijaus-
davo. Pamenu, kaip rodydavo žemėlapyje buvusias Lie-
tuvos žemes (nors temos buvo iš TSRS istorijos). Tai
buvo 1946-1947 m. Daugiau aš jį atsimenu kaip moka-
nų bendrauti su mokiniais. Kiekvienoje klasėje jis ras-
davo kalbą su jais. Ir mūsų klasėje daugelį vadindavo
vardais. Visada linksmas, mėgstantis dainas, šokius,
sportą. Nepraleisdavo mokinių pasilinksminimo vaka-
rų, kuriuose organizuodavo „polkas su ragučiais“, „vi-
liojančius valsus“, „skrajojantį paštą“. Mūsų klasės
mergaitėms kiti pavydėjo, kad direktorius neabejingas
mūsų auklėtojais, o tuo pačiu ir mums skyrė dėmesio,
kartais ir mane pašaukdavo Genute.

Tai tokie prisiminimai iš praeities, o dabar galvoju, kiek
reikėjo ištvermės, drąsos.

Šeduva, 1996.IX.22

P. Česnakaitė-Dabulskienė. Artėjant gyvenimo saulėleidžiui, noriu parašyti prisiminimus apie žmogų, kuris dirbo Šeduvos vidurinėje mokykloje direktoriumi.

Man, buvusiai šios mokyklos auklėtei, A. Stonkus-Švilpa buvo ne tik direktorius, bet ir gilios minties, išmintingas, kultūringas, turintis didelių vertybių žmogus. Jo auklėjamasis darbas suformavo mano pažiūras, kuriomis vadovaujuos iki šiol.

Dėstė mums psichologiją, istoriją. Laukdavome šių pamokų. Dėstomą medžiagą dėstė įdomiai, su jaunatviška energija.. Kalbėdavo apie žmonių tarpusavio santykius, pasitikėjimą savimi, pagarbą vieni kitiems. Kalbėdavo apie tautiškumą, tėvynės meilę. Visada buvo linksmas, uždainuodavo Lietuvos senoviškas dainas. Nejausdavome, kokį skausmą ir nerimą nešioja savo širdyje.

Daugiau pažinau ir supratau jį per užklausinio darbo astronomijos užsiėmimus. Stebėdavome žvaigždes, mėnulį. Aiškindavo apie visatos didybę, žmogaus gyvenimo esmę ir prasmę. Supratau, kad jis ne tik direktorius, bet mūsų tautos kovotojas už laisvę.

Kartą jis pakvietė mane ir prašė paruošti vakarienę, nes turės svečių. Viską sutvarkiusi ruošiausi eiti namo. Prasi-vėrė durys, ir į kambarį įėjo gražiai apsirengę vyrai. Supratau, kad Lietuvos partizanai. Jis man neaiškino, kas tie žmonės, bet supratau, kad privalau tylėti. Taip vakarienę ruošti teko keletą kartų, tik nebematydavau svečių.

Kartą mokykloje buvo pobūvis, sporto salėje šokom ir linksminomės. Pakvietė jis mane ir pasakė, kad yra paieškomas saugumo ir turi tą pačią minutę dingti. Atrodo, kad jis buvo įspėtas pačios vykdomosios valdžios. Tai buvo 1949 m. Rytojaus dieną jo butas buvo verčiamas ieškant ginklų ir jo paties.

Baigusi vidurinę mokyklą, 1950 m. mokiausi Kauno

finansiniame-kreditiniame technikumė. Apie direktorių nieko nebežinojau. Staiga vieną dieną savo direktorių sutikau technikumė koridoriuje beieškant manęs. Jis buvo su žmona Genute, kurią pažinau ir anksčiau. Tada ji mokėsi Kauno felčerių-akušerių mokykloje, o jis gyveno nelegaliai.

Sunkaus gyvenimo sūkuryje gyvenantis P. Švilpa, subūręs partizanų rinktinę „Sakalas“, buvo jos vadu, kovojo už Lietuvos laisvę. Gyveno žmogus gyvenimą ne sau, nors turėjo žmoną, dvi dukras, o tėvynei Lietuvai. Remiantis RFSRS įstatymais, 1953 m. buvo nuteistas mirties bausme, kuri įvykdyta Rygoje.

Iki mirties mano atmintyje šis žmogus atliks gyvas. Norėčiau, kad jo vertybės neliktų be atžymėjimų, juk tokių išmintingų ir talentingų žmonių nedaug.

Emilija Brimonaitė-Brajinuskienė. Nuo pat pirmo skyriaus iki gimnazijos baigimo mokiausi Šeduvoje. Prisimenu buvusį gimnazijos direktorių Stonkų. Tai buvo nuostabus, visada giedrios nuotaikos, suprantantis mokinį, manau, ir mokytojus, žmogus. Mokykloje vyravo gera nuotaika, nesijautė įtampos, nors laikmetis buvo žiaurus, tamsus.

Kiek pamenu, jis buvo vidutinio ūgio, šviesus, visada geros nuotaikos, judrus žmogus. Vilkėdavo šviesiai žalios spalvos kostiumu. Gyveno vienas. Gerau prisimenu, kai jis gyveno mokykloje esančiame bute. Kai mokykloje vykdavo moksleiviams šokiai, direktorius visada dalyvaudavo. Jis šokdavo kartu su mokiniais, būdavo labai linksmas. Laukdavom ateinant direktoriaus, nes jis išvedžiodavo daug ratelių. Nebaigdavo šokių anksti, leisdavo pasišokti. Būdavo labai gera, kai direktorius būdavo kartu su mumis.

Buvau šeštoje gimnazijos klasėje, tai buvo 1946 m. Direktorius Stonkus mums dėstė istoriją. Jis daug pasakodavo apie Tėvynę, meilę jai, ką reiškia žmogui turėti Tėvynę. Man visą gyvenimą neišėjo iš galvos jo žodžiai, kad istorijos ratas sukasi, ji kartojasi. Negali būti visą laiką kaip šiandien. Istorija įrodo, kaip tautos kovoja dėl savo laisvės, ir ta kova ne beprasmė. Laisvė priklauso visiems, ir jie ją gauna, tik reikia labai norėti ir kovoti dėl jos. Kas šiandien yra, istoriškai tai laikina. Visos tautos atgauna laisvę, atgaus ir Lietuva.

Vėliau Stonkaus nebeliko. Man esant septintoje ir aštuntoje klasėje, direktoriavo toks Liutkus. Tai buvo mėmelis, apkiutėlis, dėstė konstituciją. Juokdavomės iš jo. Jam viskas tas pats. Jis tik kartodavo, kad fašistai zlogo. Ž raidės neištardavo.

Apie Stonkų ėjo kalbos, kad jis kalėjime, kad nužudytas. Sakė, kad mūsų klasės mokinys B... jį sekė. Kas ten žino, kaip buvo. Matau aš jį ir šiandien mintyse - šviesų, gerų akių, besišypsantį žmogų, apsilikusį šviesiai žalia eilute.

Šeduva 1996 07 18

Jonas Linkevičius. Kai susitinkame Šeduvoje, visada prisimename ir savo paskutiniųjų mokslo metų direktorių A. Stonkų. Anksčiau apie jį kalbėti viešai ne visada išdrįsdavome, jis mūsų pedagogų tarpe - legenda, mažai kam ir šiandien žinoma. Prieš jubiliejinį susitikimą (1996 m. vasarą) specialiai aplankiau jau 1953 m. nužudyto direktoriaus brolių Vytautą ir jo dukrą Audronę. Iš jų sužinojau, kad mūsų direktorius, Šeduvoje išleidęs keturias abiturientų laidas, Stonkumi tapo tik 1945 m. Iš tikrųjų jis - Pranas Švilpa, 1920 m. gimęs Utenos rajono Leliūnų valsčiaus Labeikių kaime. Tėvai turėjo 14 ha žemės,

kurioje pavyzdingai ūkininkavo. Šeimoje buvo penki broliai ir trys seserys, Pranas buvo didžiausias autoritetas namiškiams. Mokėsi Veprių žemės ūkio mokykloje, Švenčionėlių pedagoginėje mokykloje, Vilniaus universitete studijavo ekonomiką. Kurį laiką dirbo Švenčionėlių prekybos mokyklos direktoriumi. 1944 m. rudenį subūrė „Sakalo“ (turėtų būti „Tigro“, - B.J.) partizanų rinktinę, kuri bazavosi Labanoro girioje, buvo jos vadu. Slapyvardis - Barzdyla. Giria buvo apsupta generolo Vetrovo vadovaujamos divizijos. Daug partizanų žuvo, likę gyvi buvo išblaškyti, išformuoti. Barzdylos brolis Jonas žuvo, žmona Genovaitė ir brolis Vytautas buvo įkalinti. Atsidūręs kritiškoje situacijoje Pranas nenuleido rankų, svetima pavarde atvyko į Šeduvą. Mokėjo laviruoti. Didžiulės erudicijos dėka (buvo poliglotas) greit pelnė autoritetą ir buvo paskirtas gimnazijos direktorium. Supratęs, kad saugumas apie jį kažką žino, 1949 m. skubiai išsikėlė iš Šeduvos. Kurį laiką slapstėsi Andrioniškyje ir Subačiuje. Kai žmona 1950 m. baigė Kauno felčerių-akušerių mokyklą ir konspiracijos sumetimais darbovieta pasirinko tolimą Žemaitijos užkampį, ten, Raseinių rajono Paupio kaime prisiglaudė ir jos vyras. Per daug nesislapstė. Mokėsi italų ir ispanų kalbų. 1952 m. rudenį suėmė Kaune, su dukra Audrone kopiant Kauno laiptais. Teisė 1953 m. gegužės mėnesį Vilniuje. Paskutiniai nuteistojo žodžiai žmonai: „Nuteisė dvidešimt penkeriems metams“. Pas dukrą mačiau mirties liudijimą, išduotą Utenoje. Mirties data: 1953 m. gegužės mėn. Diagnozė ir mirties diena nenurodyta. Šeima dar ilgai laukė sugrįžtančio. O iš tikrųjų - nuosprendis, remiantis RFSRŠ, svetimos šalies, įstatymais, buvo pats griežčiausias. Tų pačių metų rugsėjo 30 dieną mirties bausmė įvykdyta Rygoje. Šiandien šio didvyriško žmogaus istorijoje dar ne viskas žinoma. O tikriausiai galima

sužinoti iš likusių gyvųjų, iš 5 bylos tomų, esančių archyvuose. Verta tuo užsiimti.

Straipsnis „Šeduvos keliu“, „Mūsų kraštas“ Nr. 14 (priedas „Šeduva“), 1996-06-29.

Prano Švilpos byloje minimi žmonės

Adelė Bazienė iš Panevėžio, P. Švilpos rėmėja, saugojusi jo antisovietinius raštus.

Aldona Budrytė iš Kauno, kaltinta ryšiais su P. Švilpa, daryta bute krata.

Antanas Bulota iš Gulelių k., Leliūnų valsč., buvęs kaimynas, gyvenęs Kaune ir bendravęs su P. Švilpa.

Ona Butkienė, ilgametė Šeduvos gimnazijos direktorė, labai palaikiusi naują direktorių P. Švilpą.

Antanas Čereška, Antano, g. 1921 m. Labeikių k., Leliūnų valsč. gyventojas, kaimynas, Tigro rinktinės partizanas, vėliau rėmėjas, 1952 m. gruodžio 23 d. davė parodymus apie P. Švilpos veiklą Tigro rinktinėje.

Česlovas ir Vanda Dalangauskai iš Kauno teikė P. Švilpai pastogę, kai jis slapstėsi.

Jadvyga Gaidžiūtė iš Berčiūnų k., Panevėžio aps., slėpė saugumo ieškomą P. Švilpą.

Apolonija Gaurilčikaitė iš Dotnuvos, P. Švilpos rėmėja, slėpusi jo antisovietinius raštus.

Leonas Jackevičius, Felikso, g. 1918 m. Daniškių k., Molėtų r., 1943-1944 m. dirbo Alantoje policijos vachmistru, dar kiek laiko Kuktiškėse, 1944 m. rudenį sudarė Tigro rinktinės Vyčio partizanų būrį ir jam vadovavo. Turėjo slapyvardį Rūta. Būryje buvo iki 30 žmonių. Būrys surengė 11 išpuolių, kuriuose žuvo 13 sovietų darbuotojų. Būriui priklausė B. D. Kaletka, V. I. Židonis (rašoma Žilidonis),

J. B. Tumėnas, P. J. Švilpa, V. Penkauskas, A. Noreika, Juozas Skobas, Birutė Linkauskaitė, J. Malinauskaitė, J. Petrauskaitė, U. Žilys, V. Bražėnienė, V. Klinauskaitė, A. Petrašius, L. Bujevičius.

P. Švilpos b.b. 26127/3, t.3, l.79 ap.

Antanas Kairys, g. 1917 m., gyvenęs Trumbatiškyje, Leliūnų valsč., Vilniaus universitete studijavo ekonomiką. Universitetą uždarius, dirbo Švenčionėlių prekybos mokykloje, paskui Vilniaus ekonomikos mokyklos dėstytoju ir buvo pažįstamas su Pranu Švilpa. Nuo 1945 m. partizano ir 1946 m. kovo 19 d. žuvo.

P.Švilpos b. b. 26127/3, t.4, l.112, 113, 114-118.

Benediktas Kaletka, Dominyko, g. 1894 m., Antalkių k., Vilkijos valsč., karininkas, LF Kęstučio organizacijos narys, LVR 305 bataliono vadas, Tigro partizanų rinktinės vadas (turėjo apie 250 kovotojų). Slapyvardžiai - Utenis, Senis. Rinktinės vado pavaduotojas buvo Jonas Kimštas, Propagandos skyriaus viršininkas Pranas Švilpa, Ūkio skyriaus - Griausmelis, Ryšių ir žvalgybos - Putinas. 1945 m. liepos 10 d. suimtas. Tardomas norėjo nusižudyti, šoko pro langą, sunkiai susižalojo ir 1946 m. kovo 13 d. (?) mirė.

P. Švilpos b. b. 26127/3, t.3, l.297-300.

Mykolas Karosas, Šeduvos bažnyčios klebonas, nuteistas už antisovietinę veiklą.

Birutė Kavaliauskaitė, Leliūnų progimnazijos mokytoja, Sakalo rinktinės ryšininkė, slapyvardžiu Sigutė. 1945 m. birželio 19 d. žuvus mokytojui Vitaliui Mačioniui-Bevardžiui, tvarkė rinktinės raštvedybą.

P. Švilpos b.b.26127/3, t.3,l.137-139, 265.

Vanda Drobužytė-Kindurienė, Antano, g. 1908 m. Gečionių k., Leliūnų valsč., buvo partizanų rėmėja: sodyboje laikė partizanų bunkerį, slaugė sužeistą Prano Švilpos

brolių Joną, teikė žinių, parūpindavo maisto. Čekistai 1945 m. liepą bunkerį užtiko, bet partizanų nebuvo. Rado tik automatą ir du pistoletus. V. K. pradėjo slapstyti. Buvo suimta ir tardoma paminėjo daug apylinkės partizanų: Praną, Joną ir Vyta Švilpas, Antaną ir Voldemarą Mackevičius, Vilių (Vincą) Šapoką, Antaną Čerešką, Joną Tarulį, Antaną ir Balį Katinus, Žilvinį (nuo Jurbarko), Vladą Zizą, Vincą Žeronį (dalis jų jau buvo žuvę). Pasakė ir keletą ryšininkę bei rėmėjų - Angelę Rėzaitę, Joną Pamakštį, Palmą Šapokaite, Julę Švilpaitę, Jadvygą Šapokienę, mokytoją Antaną Girnį (duodavęs partizanams popieriaus).

P. Švilpos b.b.26127/3, t.3, l.294, 295

Petras Kliorė, Šeduvos valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininkas, P. Švilpos draugas.

Bronius Kviklys, Jurgio, g.1918 m. Žiogų k., Skiemonių valsč., Felikso Calkausko-Čerčilio būrio partizanas, 1947 m. rugpjūčio 16 d. nuteistas 10 m. lagerio. Jis tvirtino, kad F. Calkauskas buvo dešinioji Prano Švilpos ranka ir su 100 partizanų dalyvavo mūšyje prie Labanoro.

P. Švilpos b. b. 26127/3, t.3, l. 242, 243.

Mačelytė, ryšininkė, slapyvardžiu Skruzdė, Leliūnų progimnazijos mokytoja.

P. Švilpos b.b. 26127/3, t.3, l. 265.

Jonas Pamakštys, Jono, g. 1927 m. Klovinių k., Utenos valsč., Utenos gimnazijos mokiny, Sakalo rinktinės štabo ryšininkas, slapyvardžiu Riešutas. Palaikė ryšius su Utenos vykdomojo komiteto darbuotoja Zene Šiekštaitė-Sigute, g. 1927 m. Ji kažkiek dirbo Sakalo rinktinės štabe. Suimtas ir 1945 m. liepos 2 d. - 1946 m. balandžio 9 d. kalintas. Mirė 1990 metais.

P. Švilpos b. b.26127/3, t. 3, /.. 265.

Angelė Rėzaitė, Stasio, g. 1927 m., gyvenusi Meldučių k., Leliūnų valsč., Sakalo rinktinės ryšininkė, slapyvardžiu Diena. Suimta ir 1945 m. liepos 3 d. - 1946 m. balandžio 9 d. kalinta. Tėvas nušautas, sesuo ir motina ištremtos.

P. Švilpos b.b.26127/3, t.3, l.265, 294.

Bernadeta Sakevičiūtė, P. Švilpos bendramintė, už antisovietinę veiklą pakliuvusi į lagerius.

Adolfas Stankevičius, Juozo, iš Padvarnių k., Molėtų r., kaip nedrausmingas partizanas, prie J. Satkūno Žibėčių k. buvo nušautas. Jo dokumentais, rodos, pasinaudėjo Pranas Švilpa, pasivadinęs Adolfo Stankevičiaus-Stonkaus vardu. Čekistai vėliau Padvarnių kaime ieškojo A. Stankevičiaus, rodė P. Švilpos nuotraukas, bet niekas tokio nepažino.

P. Švilpos b.b.26127/3, t.3, l. 54, 55.

Palma Šapokaitė iš Gojelio k., Leliūnų valsč., Sakalo rinktinės partizanų rėmėja ir ryšininkė: anot Vytauto Švilpos, ji partizanams atnešdavo maisto, drabužių, paketų.

P. Švilpos b.b.26127/3, t.3, l. 294.

Vytautas Švilpa, Juozo, g.1928 m. Labeikių k., Leliūnų valsč., mokėsi Švenčionėliuose, paskui Švenčionyse, nuo 1945 m. - Utenos gimnazijoje. 1945 m. birželio 15 d. -1945 m. liepos 1 d. buvo Sakalo rinktinėje. Brolio Prano Švilpos pavedimu, spausdino atsišaukimus, paruošė vieną laikraštėlį ir jį padaugino rotatoriumi iki 10 egz. Palaikė ryšius su Angele Rėzaite-Diena iš Meldučių k., Jadze Šapokiene iš Labeikių k., Vanda Kinduriene iš Labeikių k., Ona Katinaite-Banga iš Vasyliškio k., Angele Tylaite-Lakštute iš Audeniškio k.(II Buivydu, - B. J.), Skiemonių valsč., Koste Zabulyte iš Aleksiejiškio k., Zofija Surgaustaite-Vaidilute iš Kampų k., Kuktiškių valsč.

P. Švilpos b.b.26127/3, 3t., l.259-268.

Genovaitė Julė Švilpaitė, Juozo, g. 1923 m. Labeikių k., Leliūnų valsč., Sakalo rinktinės vado Prano Švilpos sesuo, ryšininkė, slapyvardžiu Undinė, 1945 m. liepos 20 d. suimta, 1948 m. gegužės 22 d. su motina Marijona Švilpiene ištremtos į Krasnojarsko kraštą.

P. Švilpos b.b.26127/3, t.3, 1.268.

Genovaitė Baltaduonytė-Švilpienė, Petro, g. 1921 m. Suginciuose, Kuktiškių valsč., Sakalo rinktinės vado Prano Švilpos žmona. Vokiečių laikais trejetą mėnesių Švenčionyse dirbo policijos mašiniste, bet gimė dukrelė ir grįžo namo. 1945 m. rugpjūčio 28 d. suimta, bet jau turėjo du mažamečius vaikus (7 mėnesių ir 2,5 metų), tad buvo nuteista 1 m. pataisos darbų ir su tėvu Petru Baltaduoniu greitai buvo paleista. Baigusi felčerių-akušerių mokyklą, dirbo Paupio miestelyje, Raseinių rajone, bet buvo tardoma ir akylai sekama: tikėjosi sučiupti atvykusį P. Švilpą.

Kazys Vilda, Alekso, g. 1905 m. Ežerių k., Molėtų r., milicijos leitenantas, per apklausą tvirtino, kad Sakalo rinktinės partizanai 1945 m. balandžio 26 d. tarp Baltušavos ir Smaltiškio surengė pasalą ir nušovė du milicininkus ir 4 skrebus. Atėmė rankinį kulkosvaidį, du automatus ir 4 šautuvus.

P. Švilpos b.b.26127/3, t.3, 1.106.

Marytė Višnerauskaitė (Vyšniauskaitė (?)), gyv. Utenoje, Basanavičiaus g., prie vokiečių kapų, dešinėje pusėje Zarasų link, Sakalo rinktinės ryšininkė, slapyvardžiu Dulkė.

P. Švilpos b.b.26127/3, t.3, 1.265.

Atsiminimai apie Vyčio apygardos partizanus

Buvusių partizanų ryšininkų ir paprastų kaimo žmonių atsiminimus apie Raguvos ir Lėno apylinkėse veikusius Vyčio apygardos partizanus 2000-2003 metais užrašė kraštotyrininkė **Audronė ASTRAUSKAITĖ**.

Pasakoja Veronika Krištaponytė-Juodienė:

Mano brolis, Lietuvos kariuomenės karininkas, partizanų Vyčio apygardos įkūrėjas Juozas Krištaponis, gimė 1912 metais Užulėnio kaime. Pradėjo mokytis Lėno pradinėje mokykloje. Paskui mokėsi Raguvoje, kur gyveno mūsų pusseserė Morta Dvilaitienė, progimnazijos mokytoja. Vėliau brolių Juozą bei dar du mokinius perkėlė į Marijampolės sustiprintą mokyklą. Mokytis buvo sunku, tik vienas brolis ją baigė. Paskui įstojo į Kauno karo mokyklą. Ją baigęs buvo paskirtas į 2-ąją pėstininkų pulką Kaune, gavo jaunesniojo leitenanto laipsnį. Apie 1939 metus gavo kapitono laipsnį. Brolis buvo sportininkas - disko metikas, rutulio stūmikas. Lietuvoje buvo laimėjęs pirmą vietą rutulio stūmimo rungtyje, Latvijoje vykusiose tarptautinėse varžybose - antrą vietą. Turėjo daug sportinių apdovanojimų.

Brolis norėjo toliau mokytis, pirkto knygas. Bet prasidėjo karas. 1941 metų rudenį jis sugrįžo pas mus. Pėsčias parėjo iš Vilniaus. Buvo vedęs, žmona pasiliko Vilniuje. Brolis dažnai važinėjo į Ukmergę, susitikdavo su draugais, karininku Juozu Barzda, pažįstamu karo gydytoju. Ruošėsi partizaniniam pasipriešinimui. Jis norėjo pasitraukti iš Lietuvos, sakė: „Aš noriu mirti savo žemėje, ne svetimoj“.

Vienąkart jis išvažiavo į Ukmergę, arklį parvarė toks šviesus berniukas. Jis pasakė, kad Juozas susimušė su vokiečiais ir jį pasodino į kalėjimą. Maždaug po metų brolis grįžo ir mums papasakojo, už ką buvo suimtas. Esą Ukmergėje užėjo į restoraną pavalgyti, atėjo trys vokiečiai, atsisėdo prie to paties stalo. Paskui sermėga apsirengęs kaimo didelis nieko neklausęs atsisėdo prie stalo. Vokiečiai pasakė: „Lietuviška kiaulė“. Brolis mokėjo vokiečių kalbą. Jis pakėlė tą vokiečių su kėde ir trenkė ant žemės, kitą taip pat, trečias išbėgo į lauką. Tada atbėgo daug vokiečių, labai sumušė brolių ir nuvežė į Kauną, pasodino į kalėjimą.

Paklausėm: „Gal nereikėjo muštis?“ Atsakė: „Toks pikumas, dar lietuviška kiaule pavadino tą didelį“. Kalėjime brolis buvo kartu su komunistais. Jį laikė šnipu. Mes nunešdavome jam maisto. Jis prašė: „Maisto man neneškit, kaip kitiems užtenka, taip ir man, paskui mane įtaria kaip šnipą“. Grįžo iš kalėjimo sublogęs. Paskui jis buvo namuose. Jau matėsi, kad vokiečiai karą pralaimės. Brolis ruošėsi eiti į mišką.

1944 metų liepą jis išėjo iš namų, ir mes, namiškiai, nežinojom kur. Tik mama aimanuodavo ir verkdamo, gailėjosi, kad jis nebėgo į užsienį.

Grįžtant sovietams pas mano brolių subėgo daug jaunių. Brolis sakė: „Nereikia, eikit namo, jeigu reikės, jūs mums padėsit.“ Pasiliko tie, kuriems grėsė kariuomenė ir kurie manė, kad gali būti suimti. Lietuviai nenorėjo eiti su rusais kariauti prieš kitas valstybes.

Brolis Juozas užmezgė ryšius su kitais partizanais. Pas jį buvo vienas lakūnas. Jį išsiuntė į Vokietiją parvežti ginklą. Deja, lėktuvas nusileido ne toje vietoje, kur buvo sutarta. Sovietai pradėjo sekti. Ginklus sukrovė netoli Jenvčenkovo namų. Jo duktė buvo areštuota dėl tų ginklų.

Mus sovietai visur varė: tai žvyro vežti, tai malkų. Kai pusbrolis Jonas Smetona nuvežė malkas, jį nuvarė į Taujėnų dvarą. Iki šiol niekas nežino, kur jis dingo. Aš jį dar mačiau Ukmergės kalėjime.

Brolį neleidom vežti malkų. Aš pasikinkiau geresnį arklių ir nuvažiavau už brolių. Malkas nuvežėm į Taujėnų malūną, iškrovėme. Atėjęs politrukas liepė ne namo važiuoti, o į kunigaikščio Radvilos dvarą. Ten buvo skrebynas. Žinojau, kuris miško keliukas veda į Čebatoriškių kaimą. Paraginau arklių ir pasukau tuo keliuku. Sušuko: „Stoj, stoj, šausiu“. Iš paskos važiavo didelis su blogesniu arkliu. Taip ir pabėgom.

Brolis Juozas nesirodydavo namie. Atvažiavę sovietai areštavo vyriausią brolių Antaną. Ir vėl ašaros. Jis daug dirbo, mus, jauniausius, užaugino, - tėtis jau buvo senas. Antaną tardė ir grasino: „Išduok brolių, jeigu ne, visą šeimą išvešim į Sibirą“. Neišdavė. Pėsčias parėjo iš Ukmergės. Tuoju pakinkė arklių, liepė susikrauti daiktus ir važiuoti iš namų. Pasiėmėme maisto ir išvažiavome pas eigulį Bilevičių. Jis turėjo du bunkerėlius. Antanas išėjo į mišką pas brolių Juozą ir slapstėsi be ginklo.

Mes slapstėmės nuo 1944 metų rugsėjo 14 dienos iki spalio vidurio. Tėvui tada buvo 88 metai.

Tėvas Jonas Krištaponis, gimęs 1856 metais, - buvęs knygnešys. Jis buvo raštingas, mėgo dailę, medžio darbus, platindavo knygas. Gabendavo jas iš Karaliaučiaus, nešdavo į Ustronę. Vieną kartą nešdamas knygas pamatė, kad žandarai seka. Žinojo upėje vietą, kur negilu, perbrido į kitą upės pusę ir jo nesugavo. Tėtis turėjo kantičką, buvo giedorius. Pavasarį nešiodavo knygas, vasarą dirbdavo ūkio darbus. Per šventes tėtis mums pasakodavo apie savo gyvenimą, sekdamas pasakas, mokydamas mus: „Vaikai, eikit teisingu keliu, bus gerai, būkit teisingi“. Tėtis buvo

labai darbštus. Žiemos metu jis kala roges, mes sugulam, o jis užsidegęs žibalinę lemputę dirba. Kai mes rytą keliame, jis nueina pamiegoti, kol pusryčiai išverda. Pats namus statė, stogus dengė, daug vargo. Tėvas turėjo vieną brolių ir tris seseris. Labai sunkiai gyveno. Kai slapstėmės, bunkerio angą jis užkasė žemėmis ir užkrovė šakomis. Užsidegdavome žvakę. Tėvui trūko oro. Po dviejų savaitių jis mirė, užduso. Prieš mirtį man padavė knygą ir paprašė paskaityti paskutinę maldą. Aš netikėjau, kad jis mirs, bet kvėpavimas vis lėtėjo. Žinojau, kur gyvena brolienė. Ėjau pas ją, kad pasakytų broliams. Eidama per mišką sutikau penkis partizanus. Jie manęs nepažino: „Kur eini?“ Atsakiau: „Tėvas mirė, einu pasakyt“. „Tai kodėl tavo skarelė ne juoda, jeigu tėvas mirė?“ - „Taigi mes slapstomės, kur gi gausiu tą juodą“.

Atvažiavo visi broliai ir daugiau partizanų, atvežė karslą. Pasakė: „Laidosime miške“. Į kapines nevežėm. Bilevičienė nuėjo, užsakė šv. Mišias. Partizanai pažadėjo, kai praeis tie neramumai, palaidoti kapinėse. Vėliau Lėno žmonės, ryšininkai nuvežė į Lėno kapines. 1945 metų sausį mūšyje žuvusius partizanus palaidojo šalia mūsų tėvo.

Mama Morta Smetonaitė-Krištaponienė buvo prezidento Antano Smetonos sesuo. Jų šeimoje buvo keturi broliai ir trys seserys: Ignas, Motiejus, Marija, Juozas, Morta, Antanas, Julija. Mama pasakodavo, kad brolis Antanas iš pat mažens skyrėsi nuo kitų vaikų, labai norėjo mokytis.

Kartą jisėjo 12 km iš Taujėnų, pavargo, buvo labai šalta, atsigulė ant kelmo ir užmigo. Eigulys Čėponis rado jį labai sušalusį, parsivežė į savo namus, atgaivino ir atvežė namo. Vėliau, jau būdamas senas, Čėponis nuvažiavo aplankyti prezidento. Tada jis blogai matė. Prezidentas jį nuvežė į ligoninę išgydyti akis.

Brolis Juozas išvažiavo į Ameriką, norėjo uždirbti pinigų, padėti broliui mokytis. Bet gyveno neilgai: jį užgriuvo anglies kasykloje.

Sesuo Julijona buvo netekėjusi, gyveno su brolio Igno šeima. Brolis Motiejus buvo akmenskaldis. Vėliau išvažiavo į Kauną. Motiejaus sūnus Adomas Smetona buvo dailininkas. Jį iš namų išsivedė NKVD ir daugiau nieko apie jį nežinom. Motiejus su žmona ir dukters Raštikienės vaikai buvo išvežti į Sibirą.

Mama buvo 16 metų jaunesnė už tėvą. Mama nenorėjo tekėti už jo, kad senas. Brolis prezidentas patarė tekėti, sakė: „Žmogus protingas, raštingas, darbštus“. Šeimoje buvom 9 vaikai - 4 mirė maži, 5 užaugom: Antanas, gimęs 1900 metais, Jurgis (mažas mirė plaučių uždegimu), Jonas (mažas mirė plaučių uždegimu), Petras (silpnas gimė ir tuoj mirė), Elena, gimusi 1908 metais, Ona, gimusi 1910 metais (mirė 3 metų), Juozas, gimęs 1912 metais, Simonas, gimęs 1914 metais, Veronika, gimusi 1917 metais.

Mūsų nereikėjo valdžiai maitinti. Draskėm dirvonus, dirbom, nežiūrėjom, kad valdžia duotų. Iš gautų pinigų tėvas mokėdavo mokesčius. Tėvo žemės buvo 12 ha ir mamos 12ha. Apie 1932 metus išėjome į vienkiemį. Už 24 ha gavome 55 ha dirvono. Niekas tos žemės nenorėjo. Vertėme velėną, sėjome rugius. Iš dirvono padarėme 20 ha dirbamos žemės, išsistatėme trobas, ūkinius pastatus.

Kai brolis Juozas mokėsi, teta Julija davė pinigų, truputį padėjo ir prezidentas. Atvažiavęs aplankyti klausinėdavo, kaip sekasi. Kai brolis Simonas tarnavo kariuomenėje, niekam nesakė, kad jis prezidento sesers sūnus. Pažįstamiems iš to paties kaimo prigrasė nesakyti. Brolis Juozas mokydamasis karo mokykloje taip pat niekam to nesakė. Kai baigė mokslą, prezidentas atėjo pasveikinti. Tik tada visi sužinojo, kad jis - prezidento sūnėnas.

Aš buvau pati jauniausia šeimoje, ilgai ganiau žąsis, vėliau - avis. 9 metų pradėjau lankyti mokyklą. Kai baigiau 4 skyrius, mums, trims mergaitėms, davė pagyrimo raštus. Norėjo siųsti į Marijampolės sustiprintą mokyklą. Nenorėjau gyventi toli nuo namų, dirbau ūkyje iki 1944 metų, kai viską palikę išvažiavome iš namų.

Palaidojusi tėtį grįžau namo. Vakare sėdžiu užsidegusi žvakę, skaitau, meldžiuosi. Sodyba buvo pamiškėje. Aš nebijodavau būti viena namuose. Ar taip, ar taip bus, vis vien gyvenimo nėra. Vakare sutemus išgirdau kažką šliaužiant apie sienas.

Mus skundė kaimynai, komjaunuoliai Kavaliauskai ir buvęs prezidentienės globotinis, neįgalus Jonas Daraškevičius. Jo motina dirbo skalbėja jų dvare. J. Daraškevičius buvo komunistas pagrindininkas, į pagrindinę veiklą jis įtraukė ir Kavaliauskus. Kavaliauskų tėvas buvo komunistas, bet mes niekam jo neišdavėm. Jie dažnai pas mus ateidavo. Kavaliauskas komunistų valdžią gyrė, o mes pelkėm. Kai kartą padainavome savanorių dainą, jis supyko. Gyvenome kaip savi, kaip kaimynai. 1941 metais jų šeima norėjo sušaudyti, bet mudu su broliu užtarėme, kad nešaudytų. Kavaliauskas neidavo į bažnyčią, buvo tinginys. Jis turėjo tris sūnus. Jie visi stojo komjaunuoliais. 1941 metais pradėjo tremti į Sibirą. Juozas Kavaliauskas ir Jonas Daraškevičius ištrėmė mūsų tetą Juliją Smetonaitę, gydytoją, agronomą, dirbusį Smetonos dvare. 1941 metais mūsų šeima buvo užrašyta išvežti, kaip prezidento A.Smetonos giminės.

Namie išbuvau apie dvi savaites. Lapkričio 1-osios rytą pamačiau ateinančius tris kareivius. Kalbėjo rusiškai. Aš nemokėjau rusų kalbos. Mūsų namo antrame gale gyveno bobutė Blauzdienė. Atvedė ją, kad išverstų. Ji perspėjo, kad niekur neišeičiau. Aš apsirengiau, pasiruošiau ei-

ti į bažnyčią. Išėjusi pamačiau, juos stovinčius už kampo. Atėję į vidų liepė ruoštis eiti. Pasiūlė pasiimti duonos. Aš neturėjau. Bobutė atnešė duonos, bet aš neėmiau. Išvedė. Nuvedė iki kryžkelės. Ten pagriovy sėdėjo pulkas vyrų. Pasodino mane tarp jų. Du kareiviai turėjo kulkosvaidžius. Tarp tų vyrų buvo Kriaučiūnas. Jis kažką pasakė ir kareiviai kulkosvaidį atsuko į mane.

Mus vedė į Taujėnus. Uždarė milicijoje. Tardyti pirmiausia kvietė visus vyrus. Paskui pašaukė mane. Klausinėjo, kur yra partizanai, trenkė šautuvo buože į krūtinę. Atsakiau: „Aš nežinau ir jūs neklausinėkit, jeigu jie miške, tai ir ieškokit. Jeigu ir žinočiau, jie gi matė, kad mus varėt, pasitrauks kiton vieton“. Mušė stribas Subatys. Sienoj buvo prikalinėta vinių. Man iš galvos pradėjo bėgti kraujas. Subatys gąsdino: „Čia tik saldainiai, pažiūrėsim kaip bus rytoj“. Mane įleido į kamerą. Taujėnuose laikė iki ketvirtadienio. Trečią rytą atėjo, nusivedė tardyti. Išstovėjau beveik tris valandas. Buvau tris dienas nevalgiusi, man buvo silpna. Pasakiau: „Duokit vandens, man negera“. Jie pasišaipė. Aš nugriuvau. Kiek gulėjau, nežinau. Tada kareiviams liepė išvesti. Bet aš atsigavau, išėjau pati. Kitą rytą išvežė į Ukmerge. Labai norėjo, kad bėgčiau. Kamera - prieš bažnyčią, langai žemai. Žmonės eidavo į bažnyčią, aš žiūrėdavau. Atsiminiau, kaip Užugiry gyvenusią Pečeliūnienę pastūmė, sakydami: „Bėk“. Ši pabėgo kelis žingsnius ir ją nušovė. Aš tai žinojau, todėl nebėgau. Kameroje būdavo šnipų, aš buvau atsargi, nè su kuo nesišnekėjau.

Ketvirtą dieną mane išvedė iš kameros, lyg į tardymą. Liepė nusiauti. Grįžusi batų neberadau, pavogė. Buvau apsiavusi filciniais batais, dovanotus prezidento žmonos, nes ruošiausi eiti į bažnyčią.

Man ten bebūnant atvedė moterį su mažu vaiku. Ji manęs

bijojo, aš jos - taip pat. Mus abi išvarė į mašiną. Nuvežė į Ukmergės kalėjimą. Ją vis šaukė tardyti. Tai buvo Mišūnienė - partizanų vado Žalio Velnio žmona. Jai liepė pasižadėti, kad praneš, kada ateis vyras. Ji pažadėjo, kad išleistų iš kalėjimo, bet sakė: „Padarysiu, kaip man reikės“.

Kaliniai pranešė vieni kitiems, kad bus žiaurus tardymas, atėjo Lenskis. Šaukė mane. Draugės apvilko storesniais drabužiais. Rusas tardytojas klausė apie brolių Juozą. Sakiau: „Nežinau“. Staiga tas rusas puolė mane daužyti. Aš nenugriuvau, bet tylėjau ir nerėkiau. Nežinau, kaip ten buvo, bet man neskaudėjo. Tik grįžus į kamerą pradėjo skaudėti. Tris dienas gulėjau ištinusi. Paskui visą kūną išvertė pūliuojančiom skaudulėm. Mergaitės pradėjo reikalauti man gydytojo. Atėjo kalėjimo felčerė. Sutvars-tė, per porą savaitių pagijau. Po to daugiau nebetardė. Ukmergės kalėjime išbuva visą žiemą.

Kada vėl pakvietė tardyti, tardytojas ant stalo pasidėjo brolio Juozo laikrodį ir sako: „Sugavom, dabar žinosim, ką tu darei“. Iš kalinių sužinojau, kad brolis žuvo, labai verkiau.

Ties mūsų kamerom buvo labai siauras koridorius. Buvo dvi moterų kameros, ligoninė ir trečioje kameroje mirtininkai. Vieną rytą prižiūrėtoja pradare duris ir pasakė: „Tu nemiegi, eik išvalyk ligoninę, tik nesidairyk ir nekalbėk“. Įėjau, žibintą pastačiau prie durų, valau. Kažkas sukosėjo. Atsisuku - brolis. Prilekiu: „Kaip tu čia!? Gyvas?!“ Pasakė, kad Juozas žuvo, o jam peršauta prie smilkinio. Grįžusi į kamerą ėmiau raudoti.

Rytai mus išleisdavo į tualetą, apsiprausti. Kartą išgirdau atidarant duris. Brolis išėjo į koridorių ir nugriuvo, o prižiūrėtojas ėmė rėkti. Jį išvežė. Paskui mums leido nusiprausti. Aš supratau, kad brolis mirė. Prižiūrėtoja

paklausė: „Kas jis: ar tėvas, ar brolis?“ Mat Antanas buvo 17 metų už mane vyresnis.

Pavasariį pranešė, kad mane veš. Vilniuje visus suvarė į kamerą. Kai varė per Vilnių, sargybiniai su šunimis ėjo iš šonų, o žmonės šaukė, ieškojo savų. Kažkas sušuko: „Verute!“ Vilniuje gyveno tetos Julijos krikšto duktė Pranutė Skinderytė. Nežinau, kaip ji sužinojo, bet ji paprašė enkavedisto, kad man paduotų kepaliuką duonos. Enkavedistas eidamas pradėjo graužti duoną. Paskui padavė apgraužtą: „Tau“. Pasakiau: „Aš nevalgysiu šuns apgraužtos duonos“. Enkavedistas labai supyko, suprato, gal buvo lietuvis. Vyrai kaliniai ėmė prašyti: „Paimk“, nes buvo alkani. Atidaviau tą duoną vyrams.

1945 metų liepą Vilniuje mane teisė, skyrė 10 metų. Aš smarkiai nusijuokiau: „Aš tiek negyvensiu.“ Atsakė: „Išgyvensi, didžiausio bandito sesuo.“

Ryšininė buvau, bet ne ką aš ten padėjau. Brolis paprašė nunešti pranešimą P. Miškiniiui. Tai buvo visa mano veikla.

Po teismo nuvežė į Naująją Vilnią, buvusiame vienuolyne įrengtą persiuntimo punktą. Liepą nuvežė darbams į Šilutę. 3-4 mėnesius dirbome laukuose. Ten dirbo ir toks kompozitorius senelis Eugenijus Paulauskas. Jis pasiūlė: „Eikite dainuoti, sudarykite chorą“. Nors ir pavargusios, eidavome dainuoti. Mokė dainą „Široką strana moja rodnaja“. Mes ne visos mokėjome rusų kalbą, iškraipydavome žodžius: „...gdie tak volno dušit čelovek“. Sakydavo: „Mergaitės, jūs tarkit „dišit“, o mes tyčia traukiame: „Gdie tak volno dušit čelovek“. Rusas atsidusdavo: „Ach, vy duraki!“

Iš Šilutės vėl nuvežė į Vilnių. Ten aš visą žiemą slapčiausi. Šaukia mane, pavardę pasako labai iškraipytą, aš tyliu. Kitoj kameroj vėl šaukia, o tokios nėra. Sesuo buvo

atnešusi siuntinį, bet šaukiama aš neatsiliepiu ir sesuo išėjo su siuntiniu. Taip išbuvau iki pavasario.

Pavasariį atėjo: „Ruoškitės visos“. Nebereikėjo pavardžių. Vežė į Sibirą. 1946 metais nuvežė į Krasnojarsko kraštą, Kaigadą. Persiuntimo punktas vadinosi Jaja. Ten lėktuvais skraidindavo maistą, mašinos neprivažiuodavo.

Vieną vasarą dirbome prie statybų, paskui - miško darbus. Medžius kirtom, sienojus voliojom. Medžiai stori. Pririšant už grandinės, viena tempiam, kita stumiam. Net kvapą užima, atrodo, kad kraujas išsiverš.

Sibire badavom, nepaėjom, žoles, dilgėles valgėm. Rytą duoda vandens, kas ten virta, nežinom. Tik kopūstų bijojom, supeliję, smirda. Valgėm lelijų šaknis, laukinius česnakus. Duodavo samtelį avižinės košės. Dubenėlio dugnas dar išmuštas aukštyrų. Į košę prisipjaustydavome laukinių česnakų. Mums pradėjo tinti veidai. Šaltis, kojos nutrintos (apavas prastas), grįžtam į lagerį, utėlės, blusos graužia išsekusį kūną. Barako sienos buvo kiauros, vidury - geležinis pečius. Kol kūrenasi, dar jaučiasi šiluma, nebesikūrena - ir šalta. Buvo duotos plonos antklodės - ar tau šalta, ar šilta, neužsiklosi. Verkiam, raudam ir juoko pasidarom.

Moterys paruošdavo po 4 kubus medienos, o vyrai - nieko. Kokie ten vyrai, tik kumšteli ir griūva.

Buvo toks dvarininkas iš Vadoklių, gulėjo lagerio ligoninėje. Jo žmona buvo kartu su mumis. Ji slapta buvo nuėjusi aplankyti vyro. Jis pasakojo, kad buvo toks lageris, kuriame laikė kalinius, nuteistus mirties bausme, juos numarino badu - apie 300 žmonių. Tą dvarininką paskutinį atvežė iš lagerio. Jis ligoninėje mirė.

1950 metais mus išvežė į Kazachstaną. Ten davė kaltelius ir vedė skaldyti akmenų. Paskui dirbome plytų fabrike, plytas gaminome, veždavome, kraudavome.

Per 8 valandas reikėjo 1000 plytų išimti iš pečiaus ir sukrauti lauke. Vieną kartą plytos griuvo, man perpjovė koją, perrėžė gyslą. Medicinos sesuo nuvedė į sanitarinę dalį, susiuvė koją. Per savaitę užgijo.

Po darbo palaidinę galima pastatyti ant žemės - vien druska nuo prakaito. Per pamainą gal kibirą vandens išgerdavome. Kai silpna, vis geriam ir geriam vandenį. Kai pagalvoji, kiek žmogus gali ištverti. Ir akmenis skaldyti vedė, ir plytų fabrike dirbom, ir stogus dengėme, ir tranšėjas kasėme.

Nuo 1950 metų Kazachstane buvo vien politiniai kaliniai. Buvo baltarusių, latvių, bet daugiausia - lietuvių ir ukrainiečių. Moterų lageris buvo atskiras.

1952-1953 metais buvome labai nusilpusios. Aš svėriau 45 kilogramus, labai išsekau, pradėjau dažnai sirgti. Tada mus, apie 200 kalinių, išvežė laukų darbams į bandymų stotį netoli Karagandos. Ten buvo trys ūkiai - kviečių, daržų, sodų. Davė geresnio maisto, aš atsigavau. Jau ir duonos, ir sriubos užteko. Pradėjo mokėti atlyginimus. Po Stalino mirties tapo lengviau. Chruščiovas paskelbė amnestiją. Man dar buvo likę penkeri metai tremties. Tremtį dovanojo. Kvietė pasilikti dirbti bandymų stotyje. Visos lietuvaitės buvome geros darbininkės. Sakiau: „Jeigu leis, važiuosiu į Lietuvą.“ Traukiniu grįžau į Lietuvą. Pernakvojau Kaune pas lagerio draugės Sutranienės seserį. Rytą nuvažiauvau į Ukmergę. Iki Taujėnų ėjau pėsčia. Parėjau į Užulėnį. Buvo rugsėjo mėnuo. Pamatė mano pažįstami, subėgo, pasisveikino. Užėjau savo sodybon. Trobos sudegintos, belikę pamatai ir šulinys. Kryžius tebestovi. Apkabinusi kryžių paverkiau. Ėjau pas tetą. Priėmė teta, pati patyrusi tremtį. Pas tetą dar gyveno mano pusseserė. Sesuo gyveno Šiluose, pati duonos neturėjo.

Taujėnuose sanatorija netoli, gal darbo gausiu.

Nuėjau registruotis. Liepė eiti į Kavarską. Priregistravo laikinai, per du mėnesius turėjau įsidarbinti. Į sanatoriją dirbti nepriėmė. Pas mano draugę ateidavo girininko žmona. Ji ėmė prašyti vyro, kad mane priimtų dirbti į girininkiją, prie arklių. Priėmė. Dirbau puse etato, algos gavau 25 rublius. Padėdavau žmonėms dirbti darbus, man duodavo maisto.

Grįžusi iš lagerio susitikau su broliu Simonu. Jis slapstėsi svetima pavarde. Pakvietė mane atvažiuoti į Panevėžį. Nuvažiavome su giminaite. Pamačiau iš tolo brolių, ėmė ašaros riedėti.

1944 metais brolis Simonas slapstėsi vienas. Sakydavo: „Prieinu arčiau savo namų, taip skauda širdį - aš stačiau, dirbau ir negaliu gryčion įeiti“. Jo žmona su dukterimi gyveno Jurgelioniu kaime. Antra duktė gimė negyva. Kai žmoną ir dukterį išvežė į Sibirą, jis nuėjo į brolio Juozo būrį. Po savaitės tą būrį sušaudė. Mūšio metu jam pasisėkė pabėgti. Slapstėsi Naujasodyje, buvo susirgęs, pagulėjo ligoninėje. Paskui su draugu ėjo ieškoti darbo. Ramygaloje pažįstamas kolūkio pirmininkas priėmė dirbti statybose. Paskui pirmininkas išdavė pažymą, kad dirbo kolūkyje, jie išvažiavo į Panevėžį, įsidarbino statybose. Turėjo gerą viršininką. Kartą jis priėjo prie brolio: „Ar nejauti, kad tave seka?“ Brolis padėkojo viršininkui ir išvažiavo į Šiaulius. Ten neturėjo pažįstamų. Įsidarbino statybose, pasidarė dokumentus svetima pavarde. Kai brolio žmona su dukterimi grįžo iš Sibiro, mane pakvietė į Šiaulius. Mačiau, koks jo gyvenimas: malkų neturi, nekūrenta. Patariau jam: „Važiuok į Vilnių ir pasiduok, pasakyk, kad čia ne tavo pasas“. Nuvažiavo, pasakė kur dirbo. Jam išdavė pažymėjimą, pasakė, kad už mėnesio pašauks. Kai pašaukė į Vilnių, jis atsisveikino su žmona, įsidėjo maisto, gal areštuos.

Apklausinėjo iš naujo, išrašė dokumentą: „Išsiimk pasą tikra pavarde, žiūrėk, kad neveiktum. Jeigu veiksi, atsiimsime už tai, kad dovanojom ir dar pridėsime“. Taip brolis legalizavosi daugiau kaip po 10 metų slapstymosi.

Kai mane areštavo, motina ir sesuo su trimis mažais vaikais slapstėsi pas žmones. Verpdavo, megzdavo, taip užsidirbdavo maistui. Padėdavo pažįstami, Kristina Pranienė, Simonas Čeponis ir kiti. Nuėjusi į bažnyčią mama nebegalėdavo melstis, vien verkdamo. Sakydavo: „Toj vietoj, kur aš klūpėjau, žemė šlapia nuo ašarų“. Mama mirė sulaukusi 78 metų, kai aš buvau lageryje.

Pas tetą išgyvenau ketverius metus. Pasipiršo Petras Juodis. Jis irgi šešerius metus atbuvęs lageryje, nuteistas 10 metų. Sunku buvo gyventi. Vyro motina gulėjo patale, auginau mažus vaikus. Abu dirbome fermoje, šėrėme veršelius. Iš valdžios nieko neprašėm. Sunkiai gyvenome, bet gražiai sutarėme. Vyrą dar tardė, kvietė į Panevėžį. Vieną kartą grįžo, sumuštu veidu. Paklaustas sakė, kad griuvo nuo dviračio ir užsigavo. Vėliau prisipažino, kad mušė, daužė, norėjo užverbuoti, kad pranešintų, kas ką šneka. Ir šiandien gyvi tie, kurie mušė. Bet niekas jiems nekerštauja. Gyvenkit, kaip jūs norit, o mes gyvenam, kaip mes norim.

Pasakoja Mykolas Dirsė:

1944 metų liepos pabaigoje miške, už Lėno kapinių, vyko partizanų sąskrydis. Man netyčia papuolė užėti į tą sąskrydį. Vokiečiai vis pravažiudavo nuo Šilų į Lėną. Tėvas sakė: „Nebūk namuose, vokiečiai gali išvaryti apkasų kasti“. Pasiėmiau knygą ir nuėjau į valdišką mišką, ketinau atsisėsti prie griovio ir skaityti. Netoli griovio kažkas sušlamėjo. Pakėliau galvą - du lėniečiai guli: Steponas Miškinis ir Antanas Smetona. Sako: „Stok“. Aš dar žingsnį

žengiau. Sako: „Nusisuk, kodėl neklausai?“ Paliepė draugui: „Nueik, pašauk“. Atėjo Kuliavas, buvęs seniūnas, pasiėmęs bizūną: „Ko tu čia valkiojies po mišką?“ „Tėvas patarė eiti į mišką, kad neišvartytų vokiečiai“. Jis man pylė bizūnu: „Bėk“. Ten buvo susirinkę apie 200 partizanų, pirmas sąskrydis. Dalyvavo J. Krištaponis, D. Vaitelis. Buvo įkurta Vyčio apygarda. Aptarė veiklą, struktūrą, partizanai priėmė priesaiką. Buvo nuspręsta slapstyti mažesniais būreliais. Jaunesniems liepė slapstyti namuose, kai kuriems davė ginklą. Tai buvo slapta, pagrindinė Lietuvos kariuomenė.

Juozas Krištaponis buvo tikras patriotas, aukojosi, numatė, kad kito kelio nėra. Jis buvo labai geras organizatorius, turėjo gerą iškalbą, buvo aukštas (1,90 m ūgio) ir labai gražus vyras. Vokiečiai norėjo sudeginti pamiškės sodybas, veikė raudonieji partizanai. J. Krištaponis šnekėjo su vokiečių generolu, prašė nedeginti. Paskui vokiečiai jam siūlė trauktis kartu, bet jis atsisakė: „Aš čia reikalingas, karininkų nėra, turime pasipriešinti“. Ryšiai su užsieniu buvo palaikomi per J. Krištaponį, jis mokėjo užsienio kalbų.

1945 metų naktį iš sausio 11 į 12 dieną jų būrį užpuolė sovietai. J. Krištaponis sirgo plaučių uždegimu, gydėsi Lene, Jasiukonio slėptuvėje.

Tą naktį atėjo trys partizanai, užsidarę kažką su juo šnekėjo. Nors J. Krištaponis dar turėjo temperatūros, bet išėjo su jais į mišką. Partizanus apsupo apie 3–4 valandą nakties. Apie 15 minučių vyko labai smarkus šaudymas, granatų sprogdinimai. Paskui aptilo, praušo, pavieniai šūviai girdėjosi iki vidurdienio. Partizanai buvo apsupti keliais žiedais, daug kariuomenės. Būryje buvo apie 40 partizanų, jie turėjo 10–15 kulkosvaidžių, granatų, aplink bunkerį buvo iškasti apkasai. J. Krištaponis žuvo už dviejų

metrų nuo bunkerio durų. Dar pasakė: „Vyrai, nepasiduokit“. Jo kūną kareiviai išsivežė, kitų partizanų - sukovė, užpylė degalais ir padegė. Užsidegė durpės. Jos degė metus. Lėno žmonės susiorganizavo, padarė karsčius, žuvusių partizanų kūnus suvežė į kapines, naktį palaidojo. Dar du žuvusius partizanus rado prie kvartalo linijos.

Panašu, kad bunkerį galėjo išduoti eigulys Čeponis. Pas jį partizanai eidavo į pirtį, maisto. Ryšiai su aplinka ėjo per Čeponį. Jis buvęs Krištaponių kaimynas. Tie Čeponiai buvo susiję su raudonaisiais partizanais. Netoli Gružų, Taujėnų miške, buvo apie 15 raudonųjų partizanų. Paskui jie pasiskirstė po 2-3 ir gyveno pas žmones. Viena grupė gyveno pas Čeponį, tikriausiai vadai. Kai grįžo sovietai jie išėjo iš miško ir užėmė aukštus postus. Jie negalėjo nesidomėti J. Krištaponiu, žinojo, kad jis prezidento A. Smetonos sesers sūnus ir galėjo apie jį klausti Čeponio. Partizanų sąrašą NKVD padavė Mikoliūnas.

J. Krištaponis savo pirmuosius dokumentus paslėpė Taujėnų miške, seno juodalksnio drevėje. Parodė Pranui Dirsei, prašė saugoti archyvą, jeigu būtų pavojus, perkelti kitur. Po kelerių metų jau buvo žuvęs ir Žygaudas, - toje vietoje kirto mišką. Juodalksny darbininkai rado archyvą. Ten buvo ir Pranas Dirsė. Darbininkai nunešė tuos dokumentus į Užulėnio girininkiją. J. Krištaponio sesuo buvo ką tik grįžusi iš lagerio, dirbo girininkijoje valytoja. Girininkas jai pasakė: „Čia tavo brolio, tu pasiimk“. Ji atsakė: „Aš su broliu nieko bendro neturiu, man jie nepriklauso“. Ji bijojo provokacijos. Vyrai nežinojo, ką daryti, kur tuos popierius dėti. Kažkas patarė: „Sudeginkit“. Ir sudegino. Bet neperdavė enkavedistams. Jau niekas nebetikėjo, kad Lietuva bus laisva.

J. Krištaponio tėvai ir broliai buvo pavyzdingi ūkininkai, labai darbštūs. Po jo žūties sudegino tėvų namus, bičių avilius, iškirto sodą.

Alfonsas Smetona-Žygaudas buvo antikomunistinių pažiūrų, nusiteikęs kovoti prieš komunistus. Jis buvo aktyvus, optimistas, mokėjo bendrauti su žmonėmis. Nepriklausomybės metais buvo šaulys, kariuomenėje netarnavęs. Vokiečių okupacijos metais savarankiškai ėjo į policiją, kad turėtų galimybę kovoti prieš komunistus. Komunistai Lietuvai kėlė didžiausią pavojų. Nepriklausomybės metais negausi Lietuvos komunistų partija buvo finansuojama iš Maskvos. Kada J. Krištaponis organizavo būrį, A.Smetona su S. Zalagėnu įstojo pirmieji. Jie buvo pažįstami su J. Krištaponiu, kartu mokėsi Raguvoje.

Alfonsas Smetona-Žygaudas žuvo 1950 m. liepos 10 d. 10 val. ryto Skačmiškyje. Čia buvo štabo bunkeris, laikė dokumentus. Aplink - pievos, krūmai, nedidelis miškas. Bunkeris įrengtas po keliu, sukalta medinė dėžė, įleista, kampe buvo įrengtas įėjimas. Šalia bunkerio - eglė, į ją įkeldavo anteną. Netoliese gyvenęs ryšininkas Motiejus Pakeltis nunešdavo maisto. Jis buvo užverbuotas, veikė ir vieniems, ir kitiems.

Žygaudas buvo sumanus, mokėjo išsisaugoti. Jis nepasitikėjo savo grupės vyrais, - štabo bunkerį žinojo tik štabo nariai. Kai grupės partizanas Stankevičius-Fakyras susirgo, buvo išsiųstas gydytis į Kauną, kažkas apie jį pranešė MGB. Fakyrą areštavo ir atvežė parodyti, kur Žygaudas.

Bunkerį apsupo keliais žiedais, pradarė angą, liepė pasiduoti. Jie šaudė, nepasidavė. Tada prislinkęs kareivis į bunkerį įmetė granatą. Žygaudą išvežė į Kauną parodyti vyresnbei. Kitus štabo narius turbūt užkasė Vadokliuose.

1945 metais susiorganizavo būrys, kuris palaikydavo ryšius tarp būrių. Vadovybė įsakė neprisileisti ryšininkų, ypač merginų, kad neišduotų. Būriui vadovavo Feliksas Kruopa-Perkūnas. Ryšio reikalais dažnai nueidavome pas D. Vaitelį. Jis laikėsi Lėno pamiškėje. Nueidavome į Raguvos girią, Upytės mišką. F.Kruopa-Perkūnas dažniausiai vaikščiodavo vienas. Kartą užėjo ant pasalos ir žuvo. Tada aš nuėjau pas Šilų kunigą pasiteirauti ką daryti, norėjau pasijauninti, kad neliestų kariuomenė. Kunigas pasakė: „Gera, kad apsisprendei, nes miške visi pasmerkti žūti, reikia, kad daugiau išliktų, gaila jaunų vyrų“. Davė blanką, įsigijau metrikus. Tačiau Vadoklių skrebai buvo sulaikę su tais metrikais. 1946 metais Ramygaloj gavau pasą. Bet bausmės išvengti nepavyko.

Florijonas Budnikas buvo partizanas. Prie vokiečių tarnavo savisaugos daliniuose. Po karo jis slapstėsi miške, o žmona mokytojavo Užulėny. Miške vyko didelis siautimas. Kai iš fronto atitraukė kariuomenę, varė per miškus. Budnikienei kažkas pasakė, kad šeimas veš į Sibirą. Ji norėjo susitikti su vyru, pasitarti, ką daryti su vaikais. Ji ėjo į mišką ir pakliuvo į apsuptį. Vyras buvo netoliese. Sovietai ją sučiupo, kankino. Žmonės ją rado sudraskytais drabužiais, subadytą durtuvais. Vyrą nušovė.

D. Vaitelio būrio partizanas Jeronimas Smetona žuvo netoli ežero. Jie slapstėsi už Lėno ežero. Tuo pat metu žuvo ir J. Misiukas. Jį nušovė ant ežero ledo.

Boleslovas Eglinskas kilęs iš Ambališkių kaimo. Šeimoje augo dešimt vaikų, Balys vyriausias. Jis buvo didelis patriotas, geras organizatorius, apsiskaitęs, lankęs gimnaziją, turėjo gerą iškalbą. Į mišką ėjo iš patriotiškumo. Sakė: „Be aukų negali būti laisvės“. Didvyriškai žuvo. Sovietai matė, kur jis sužeistas pasilėpė, ėjo jo paimti. Kai priėjo arti, jis patraukė granatos žiedą. Kartu žuvo keli sovietai.

1951 metais Steponas Dirsė ruošėsi išeiti į sovietų kariuomenę. Motiejus Pakeltis ėmė jį įkalbinėti: „Tu eik, bet į mišką partizanauti“. Įtikino, kad miške reikalingas. Susirinko bendraamžiai, surengė palydėtuves į kariuomenę. Paskui rogėmis nuvežė Taujėnų link. Ten laukė M. Pakeltis. S.Dirsė persėdo į jo roges ir nuvažiavo į Skačmiškio mišką. Bunkeryje buvo trys partizanai, jis ketvirtas. M. Pakeltis rogėmis tris kartus apsisuko ant slėptuvės, užmaskavo įlindimą, paliko ženklą ir išvažiavo. Po dviejų valandų bunkerį apsupo kariuomenė. 11 valandą S. Dirsė jau buvo nušautas. Kartu su juo žuvo Jonas Stasiukaitis nuo Pagirių. Paskui M. Pakeltis pasakojo, kad netyčia iššovė šautuvas ir netoliese buvę skrebai išgirdo.

1953 metais M. Pakeltis partizaną Albiną Burbulį suvedė su tariamais partizanais. Jie susitiko M. Pakelčio namuose. Išėjusį iš trobos jį čiupo saugumiečiai, apsirengę partizanų uniformomis. Liepė Pakelčiui atnešti virvę. Jis atnešė. Surišo A. Burbulį, įkėlė į mašiną ir nuvežė į saugumą. D. Vaitelio būrys sušaudė vietinius gyventojus Vanagus, kurie buvo apskundę pašto viršininką, kad jis liepia žmonėms neužsisakyti raudonųjų laikraščių. Pašto viršininkas buvo suimtas, kankintas. Nepriklausomybės metais jis buvo šaulių sąjungos narys, minėjimuose sakydavo kalbas.

Lėno kapinėse yra palaidota apie 50 partizanų. 1991 metų vasarą savo lėšomis pastatėme paminklą. Padėjo kolūkio pirmininkas.

Nelengva dalia buvo ir išėjusių į sovietų kariuomenę. Menkai ginkluotus mūsų kareivius sovietai suvarė į pirmą liniją. Likusius sumaišė su rusais, padarė šešioliktąją diviziją. Lietuvių buvo nebedaug. Dauguma žuvo.

Pasakoja Monika Ruzienė:

Gyvenome Miškinių kaime, Taujėnų valsč., Kavarsko r., prie pat miško, ties Ukmergės ir Panevėžio rajonų riba. Pirmą kartą pamačiau partizanus 1944 metais, kai vokiečiai jau pasitraukė, o sovietai ėjo pro gojų šaukdami „Ura“. Aš ganiau karves ir susitikau partizanus lietuviškomis uniformomis, užsikabinusius šautuvus.

Miške netoli mūsų sodybos partizanai įsirengė didelį bunkerį. Tėvas padėjo kasti, nešė lentas, vežiojo žemes. Šiose vietose buvo Vyčio apygardos centras. Bunkeryje laikydavosi daug partizanų, ateidavo Kecorius, Liūtas, Tigras, Okmanas. Jie labai kentėjo ir laukė laisvės. Tarp jų buvo poetų, turėjo rašomąsias mašinėles, spausdindavo. Okmano žmona gyveno mūsų kaime, pas Valančius. Mes nešdavome partizanams valgyti. Tėvai turėjo 30 ha žemės. Kepdavome duoną, pjaudavome kiaules, avis. Megzdavome pirštines, kojines. Mama buvo audėja, savo austas drobes sukarpydavo, padarydavo autus, taip pat skalbdavo partizanų drabužius. Vėliau jie patys pasirinkdavo maisto, atnešdavo mums išvirti.

Vieną kartą buvo užėjęs apygardos vadas Juozas Krištaponis - aukštas, gražus vyras lietuviška uniforma.

Alfonsas Smetona-Žygaudas buvo giminė, mūsų mamos dėdė. Todėl mūsų šeima jis labai pasitikėjo. Buvom pripratę, kad partizanai ateina kiekvieną naktį. Jeigu nesulaukdavome susirūpindavome. Žiemą ateidavo 20 vyrų, tėvas į trobą atnešdavo šiaudų kūlių ir jie suguldavo. Mama tuoj kurdavo krosnį, virdavo valgyti, kepdavo blynus, o mes, vaikai, stovėdavome sargyboj. Visa šeima buvome Vyčio apygardos štabo ryšininkai. Brolis Antanas - aktyvus ryšininkas, labiausiai bendravęs su partizanais. Kai jam atėjo laikas į kariuomenę, jis pasakė: „Kaip bus, taip, bet į kariuomenę neisiu.“

Vyresnes seseris persekiojo sovietai. Kurį laiką jos slėpėsi bunkeryje.

Aš nuo 15 metų pradėjau ryšininkės darbą, nunešdavau laiškus mokytojai P. Mikonytei į Šilų mokyklą. Nešdavau į Užulėnį, Šilus, pas ryšininkes Tarutytes, ėjau vaisių į Taujėnus.

Jeigu pas mus užeidavo koks neaiškus partizanas, mes tuoj perspėdavome Žygaudą. Jis pas mus dažnai ateidavo.

Miške buvo Peklos kvartalas. Vidury kvartalo - kalniukas, aplinkui - vanduo. Kai vykdavo mišku valymai, partizanai sulipdavo ant to kalnelio.

Vieną kartą partizanai atnešė užantspauduotus dokumentus ir padavė mamai. Sako: „Saugokit, mes galime žūti, o jums jie pravers“. Bet kai buvo daromos kratos, mama juos paslėpė. Vėliau neberado kur.

Buvome įtraukti į tremiamųjų sąrašus, bet išsislapstėm.

Pasakoja buvusi partizanų ryšininkė Teodora Smetonaitė-Šalna:

Nuo 16 metų buvau partizanų ryšininkė. Kur pasiūsdavo, ką paduodavo nunešti, tą ir nešiau. Pažinojau Alfonsą Smetoną-Žygaudą: labai taktiškas, geras žmogus. Mūsų namuose buvo bunkeris, dvi žiemos čia žiemojo partizanai Ciesorius, Taranas.

Buvo sužeistas partizanas Stasiukaitis nuo Pagirių. Su tėte parsinešėme jį namo. Pakviečiau felčerę Povilionienę. Vakare nuėjau į mišką, radau partizanus. Rytą tą partizaną paėmė.

Sovietai tėvą labai sumušė, sudaužė galvą. Nuo tada jam pradėjo labai skaudėti galvą ir 1946 metais jis mirė. Prieš mirtį paprašė: „Pakelkit mane, aš noriu paskutinį kartą pamatyti Lietuvos partizanus“.

1946 metais manęs pradėjo ieškoti saugumas. Žygau-
das padarė pasą kita pavarde, slapsčiausi trejus metus. Te-
ko gyventi Pagiriuose, Siesikuose. Patekau pas labai ge-
rus žmones, jie mane saugojo. Partizanus sutikdavau re-
tai, padėti nebegalėjau.

Pirmieji Lėno miške žuvo J. Krištaponio būrio partiza-
nai. Jaunimas darė karstus, atvežė kūnus, pakvietė kuni-
gą. Palaidojo Lėno kapinėse.

Steponas Dirsė abejojo, ar jam eiti į kariuomenę, ar į
partizanus. Susitikdavo su ryšininku Motiejumi Pakelčiu,
jis kalbino eiti į mišką. Surošė išleistuves į kariuomenę.
8 val. M. Pakeltis jį nuvedė į bunkerį, tris kartus apvažia-
vo apie bunkerį. 11 val. atėjo kariuomenė, apsupo bun-
kerį ir sušaudė partizanus.

Pasakoja buvęs partizanų ryšininkas Algis Kiela:

Pas mano motinos brolių buvo partizanų bunkeris, ta-
pau ryšininku. Iš pradžių, kai apygardos vadu buvo D. Vai-
telis, iš Pagirių vežiau ginklus, šovinius. Ne juokai, ei-
ni ir nežinai, kas laukia. Vieną kartą dvi paras prabu-
vau apsuptame miške. Įlipau į eglę ir prisirišau, kad ne-
iškrisčiau.

Partizanai turėjo sutartus ženklus. Sulenktas lankelis
reiškė, kad galima eiti, prie lankelio prikabinotos dvi vy-
telės - už 200 metrų yra bunkeris. Akmenų krūvoj bū-
davo padėtas laiškėlis, paimdavau ir nunešdavau, kur
reikėdavo.

Alančių dvare buvo apgyvendinta 30 skrebių. Juos
sušaudė D. Vaitelio būrys.

Alančiuose pas Augulį ir Spurgį buvo bunkeriai.

Saugumiečiai buvo užverbavę Vladą Šeštoką, Užkurėlį.

Antanas Nemeikšis pradėjo išduoti, kai nušovė jo su-
gyventinę. Jo broliai jau buvo žuvę. Jis išdavė bunkerį

pas Spurgį. Partizaną Mykolą Nemeikšį nušovė Genetinių kaime pas Buroką. Petrą Nemeikšį nušovė Šiluose.

1950 ar 1951 metų pavasarį netoli Alančių, miške, prieš Šeštines, žuvo Vladas Spurgis-Šaltis ir Povilas Šimanskis-Minskas.

1952 metų vasario 16 dieną Alančių miške žuvo keturi partizanai: Alfonsas Augulis-Balandis, Petras Kartanas-Viesulas, Jonas Krištaponis, Bronius Čeberekas-Vokietis. Jų vadas buvo Mykolas Janulis. Jis niekada nebūdavo kartu su partizanais. Pasakydavo: „Jūs būkit, aš turiu išeiti“. Tame bunkeryje partizanai slapstėsi nuo 1951 metų rudens. Juos sušaudė kareiviai iš Ramygalos pulko. Apsupo bunkerį, gal kokius penkis kartus iššovė, primetė į bunkerį degančių raketų.

Partizaną Ginatą su žmona nušovė Sausgirio kaime.

Vieną sykįėjau į mišką, sutikau žmogų. Klausiu: „Kur vaikštot?“ Sako: „Čia kažkur yra M. Jaunulis ir jo būrys“. Sakau: „Jūsų nepažįstu, nosisukit ir eikit tuo taku“. Nuvedžiau pas partizanus. Paaiškėjo, kad tai Šnicelis iš Raguvos. Nežinau, ką partizanai su juo darė.

1951 metų pabaigoje netoli Raguvos M. Janulį sužeidė, kulka pataikė į koją. Jis nubėgo pas Morkūną. Morkūnas jį atvežė į Alančius, perrišo žaizdą ir nuvežė į mišką.

Kartą buvo apsuptas visas Raguvos miškas. Ten laikėsi per 30 partizanų. Kareiviai apsupo kvartalą, kuriame buvo jų bunkeris. Iš miško partizanus varė į lauką. 16 partizanų nušovė, vieną paėmė gyvą, 8 išbėgo į Šilų mišką, 8 į Maženių pusę. Vieną partizaną žmogus išvežė vežime prisikrovęs eglišakių.

Mane suėmė 1952 metų birželio 28 dieną. M. Jaunulis sakė: „Nėra kaip gyvent, reikia į parduotuvę“. Važiauvau į parduotuvę, pas Užkurelytę nunešiau siūti baltinius.

Grižau namo, atvažiuo saugumiečiai iš Panevėžio, mane suėmė. Kaltino, kad buvau ryšininkas, mušė. Aš nepripažinau. Nuteisė 10 metų. Dirbau Kuibyševio HE. Buvau stalius, darydavau medžio blokus. Iš pradžių buvo labai sunku. Po Stalino mirties tapo lengviau, bausmės laiką sumažino 5 metais.

Kai grįžau iš lagerio, mieste neregistravo. Iš pradžių dirbau kolūkyje, paskui išėjau pas žmones.

Pasakoja Šermukšnio būrio ryšininkas Juozas Skrebė-Juodalksnis:

Gitėnų kaime buvo 20 vyrų, kuriems 1944 metais grėsė būti paimitiems į kariuomenę. Bet nė vienas neišėjo nei į partizanus, nei į skrebus.

Nuo 1944 metų palaikiau ryšį su Šermukšnio būriu. Taip pat teko palaikyti ryšius su Lampeo, Antano Juškos-Vilko, J. Žalgos-Karklo, J. Baltušniko-Vienuočio, Blėkos, D. Vaitelio būriais. Turėjau keletą ryšininkų, tai-Bronius Gurskelis, Alfonsas Pavilionis, Juozas Rudys, Zigmas Kulbė, Povilas Skrebe - aktyvus ryšininkas, jis visur aplėkdavo, kur tik pasiūsdavo. Mūsų miškuose partizanai išsilaike beveik 10 metų. Šermukšnio būryje buvo trys broliai Vaičekoniai-Antanas Vaičekonis-Šermukšnis, Jonas Vaičekonis-Dobilas, Juozas Vaičekonis-Meška. Lampeo buvo Lietuvos karininkas, aš jo pavardės nežinojau. 1947 metais jis užsiregistravo, dvi savaites pagyveno Vilniuje ir buvo suimtas. Klausiau kaimynų, kaip ten buvo. Jie pasakė, kad atėjo kareiviai su šunimis, suėmė Lampeo ir išvažiavo. Ir daugiau niekas apie jį nieko negirdėjo. Kartu suimtas Antanas Kuncė kalėjo lageryje, slapta parašė laišką partizanams - tegul nedaro taip, kaip mes padarėm.

Antanas Vaičekonis-Šermukšnis žuvo 1950 metų

kovo 20 dieną pas J. Kaminskienę. K. Riauba-Kazokas padavė laišką nunešti jo seseriai.

1944 metais prieš Kalėdas žuvo Silvestras Maselis ir Antanas Švilpa iš Nibragalio kaimo.

Pas Kazimierą Skrebę rado besislapstančią keturių partizanų motiną - Kapšienę. K. Skrebę suėmė Raguvos skrebai. Tardytoja Galubkova jį labai sumušė, visi drabužiai buvo kruvini. Tada jį išvežė į Archangelską ir po metų jis mirė. Liko žmona ir trys sūnūs.

Aleksandrovos lauke žuvo desantininkas Antanas Šulskys-Šulas, Vladas Šeibokus-Tėvas iš Trakiškio, Indrius Kapšys, Jokūbas Vileika-Klajūnas, Augustinas Stakė iš Aukštuoliai, Vladas Kapšys-Katinas, Antanas Juška-Vilkas. Jonas Lukša buvo sužeistas, Grasys Lukšėlė paimtas gyvas. 1945 m. vasario 14 dieną jie ėjo per lauką, susitiko sovietų kariuomenę. Kariuomenės buvo trys tūkstančiai, o partizanų - 12.

1945 m. Raguvės kaime pas Vincą Ilekį užėjo du skrebai platindami lakštus, nušovė du partizanus: J. Bartaševičių-Kiaunę ir M. Giedraitį-Kaštoną. Jie palaidoti Maženių kaimo kapinėse.

1952 m. Aleksandravos vienkiemyje pas Alfonsą Barzdą žuvo Vytas Survila-Drūtas Vytas ir Antanas Mickūnas-Liepa. Išdavė K. Riauba.

1948 m. per Trijų Karalių šventę Zarombynės vienkiemyje Riaubienės klojime išduoti žuvo Mykolas Banaitis-Leopardas ir Jonas Rinkevičius-Berželis.

Rinkevičius - Griausmas žuvo netoli Raguvos.

Povilas Skrebė, gyvenęs Raguvoje, slapstėsi. Sovietų kareiviai jį nušovė lauke.

Antanas Žibika žuvo 1949 metais Subačiaus miške.

Motiejus Skeiverys iš Kunciagalio kaimo žuvo 1949 metais.

1952 metais Maženiuose apsupo tris sodybas. Klemanto

*Partizanų ryšininkai pusbroliai Juozas ir Povilas Skrebės,
1951 m.*

Aleliūno sodyboje, bunkeryje žuvo partizanai: Juozas Juozavičius-Stirna, Brolelis, Kazys Šinkūnas-Oželis ir ryšininė Juzė Vėžytė.

Žuvo keturi broliai Kapšiai iš Nibragalio kaimo - Bronius, Indrius, Vladas ir Mykolas. Skrebai nušovė jų seserį, tėvus išvežė į Sibirą.

Edvardas Bikinas užsiregistravo ir pradėjo išdavinėti kitus. Partizanai jį nušovė.

Zelnys žuvo pas Ališauską.

Šilagalio kaime nušovė Peleckėlį. NKVD vadas Eiva jį ištraukė iš bunkerio ir nušovė. Tėvus išvežė į Sibirą.

1948 m. Kūčių dieną Tumagaly žuvo Juozas Vaičekonis-Meška.

1945 m. netoli dvarininko Zarembos namų partizanai surengė pasalą. Vieni norėjo laukti pamiškėje, kiti netoli kaimo. Nušovė tik arklių ir peršovė skrebui ranką. Tada sovietai uždegė Zarembos klojimus su javais. Gesinanti degančius pastatus, sovietai nušovė. Nuvežė ir paguldė ant gatvės. Paskui liepė žmonėms pasirašyti, kad nušovė partizanai. Zarembos žmoną su dukterimi išvežė į Rusiją.

Raguvoje, ūkininko Melinsko žemėje buvusioje pelkėje, buvo sunešti 126 partizanų kūnai.

1949 metų gegužės 18 dieną įvyko didelė išdavystė. Mus išdavė Julius Gauša iš Kuzmiškio. NKVD paleido tris partizanus - Joną Janušaitį, Vytautą Šiaučiuilį ir Kairį. Jie atėjo pas mus ir tarė: „Mus išvaikė, atėjom pas ryšininkus, kur gyvena Šermukšnis?“ Atsakiau: „Nežinau jokių šermukšnių, laiškų nepriimu“. Jie išėjo, tada puolė kariuomenė, mūsų namuose darė smulkią kratą. Suėmė brolių, nu teisė 10 metų lagerio. Jis išbuvo 7 metus Vorkutoje. Po Stalino mirties grįžo praradęs sveikatą. Mane suėmė, dvi savaites laikė Panevėžyje, NKVD kalėjime, tardė naktimis, baisiai mušė.

Kazys Riauba, gimęs 1922 metais, buvo gen. P. Plechavičiaus Vietinės rinktinės narys. Paskui slapstėsi nuo sovietų kariuomenės. Pavasarį jo motiną, seserį ir brolių išvežė į Sibirą. 1949 metais motina mirė. K. Riauba buvo užsiregistravęs. 1945 metais visą žiemą dirbo miške, vežė medieną. Paskui dokumentus įmetė į krosnį ir išėjo į mišką.

1953 metų birželio mėnesį pas mus atėjo K. Riauba ir tarė: „Visus iššaudė, aš vienas likau, mūsų yra daugiau, pa-
imk vandens ir einam“. Nuėjau, žiūriu - visi gražiai apsi-
rengę, ginklai tarsi iš sandėlio. Atsigėrė. K. Riauba pasa-
kė: „Lakūnai, einam“, ir nuėjo.

Pasakoja Marytė Šinkūnaitė-Juozevičienė:

Mano broliai Jonas Juozevičius-Stirna, Brolelis, gimęs 1916 metais, ir Kazys Šinkūnas-Oželis, gimęs 1921 metais Rutiliškių kaime, Raguvos valsčiuje. 1944 metais, kai pradėjo imti į sovietų kariuomenę, jie slapstėsi pas kaimynus. Paskui įstojo į Šermukšnio partizanų būrį. Iš Putiliškių kaimo beveik visas jaunimas išėjo į mišką - Jonas ir Povilas Urbonai, Antanas Vaičiulis, broliai Rinkevičiai, Mickūnai. Žuvo trys broliai Kvedarauškai, vienas jų buvo kunigas.

Norėdami išvengti trėmimo į Sibirą, mes išėjome iš namų, slapstėmės, mūsų ieškojo. Turėjau palikti mokyklą. Vėliau visa šeima patekome į jų rankas. Suėmė mamą ir mane, uždarė Miežiškiuose, daržinėje, tardė naktį. Mamos nemušė. Pasakė: „Eik, boba, melstis, nelakstyk po žmones“. Po trijų dienų mamą paleido. O mane išlaikė apie mėnesį. Naktimis tardė, mušė, spardė, už plaukų tąsė. Klausinėjo: „Kiek Šermukšnio bandoje yra vyrų? Kur susitikdavai, pas kokius žmones?“ Vienas iš vieno šono, kitas iš kito, kerziniais batais kaip duodavo per blauzdas, per galvą, kraujais apsipildavo. Visų šventųjų naktį paleido: „Eik į Putiliškius, nes apie Velkius tave vėl sulaikys“. Liepė registruotis, kiekvieną antradienį ateiti į Raguvą. Liepdavo pasakyti broliams, kad ateitų pasiduoti. Jeigu saugumiečiai nebūtų taip kankinę, jie būtų išėję iš miško.

Kartą teko matyti - važiuoja pilnas vežimas skrebugų, o už kojų pririštas dar gyvas partizanas galva velkasi žeme.

Kitą mūsų brolių labai sumušė, sudaužė galvą. Ant

smegenų jam buvo susidarę krešuliai, išsivystė augliai. Kaune operavo. Gydytojai klausė: „Kas tave taip sumušė?“ Maždaug po metų brolis mirė.

Mes su mama grįžome gyventi į savo namus Putiliškių kaime. Namų langus radome išdaužytus, krosnis išverstas. Kaimynai padėjo, susitvarkėm.

Abu broliai partizanai 1952 metais žuvo išduoti K. Riaubos-Kazoko. Kareiviai juos apsupo bunkeryje, Klepšių kaime, Aleliūnų sodyboje. Jie nepasidavė gyvi. Kartu su jais žuvo ryšininkė J. Vėžytė. Nežinom, kur užkasti jų kūnai. Buvo paguldyti Panevėžyje ant gatvės. Teko girdėti, kad tuo metu dviejų vyrų ir merginos kūnus nuvežė į Dembavos miškelį.

K. Riauba užėjo pas vieną kaimyną Klepšiuose ir pasakė: „Eik, užkask Juozuką Vėžį, jis negyvas“. Gal pats ir nušovė. Vėžienė su kita dukterimi buvo išvežtos į Sibirą.

Broliai sakydavo: „Į kurią pusę K. Riauba bėga, į tą pusę neina kulkos“.

Pasakoja buvusi partizanų ryšininkė Jadvyga Satkevičiūtė-Svajonė:

Mano broliai Alfonsas ir Henrikas buvo partizanai. Kai sovietai okupavo Lietuvą, vienas brolis buvo 19, kitas 18 metų. Alfonsas Satkevičius-Ažuolas įstojo į partizanų būrį 1944 metais. 1946 metais buvo sunkiai sužeistas, du mėnesius gydėsi. Jis žuvo 1947 metais. Vasario mėnesį daug kariuomenės siautė mišką. Tada žuvo 13 partizanų. Kitas brolis Henrikas Satkevičius-Vaitieka išėjo į mišką 1947 metais ir po dviejų mėnesių žuvo. Palaidotas Andrioniškiu kapinėse.

Visą laiką palaikiau ryšius su partizanais. Vežėme jiems valgyti, skalbėme drabužius, nunešdavome laiškus. Vienoje vietoje buvo didelis bunkeris, tilpo 32 partizanai.

Kartą nuvežėme bidoną sriubos, paėmėme skalbti drabužius, važiuodami atgal pamatėme ateinančius kareivius, pasislėpėme miške ir visą naktį ten prabuvome.

Vieną sykį nuėjau į bažnyčią, kai privažiavo kariuomenės, bėgau į mišką. Kaip tik brolis stovėjo sargyboj. Pasakiau: „Pilna Raguva rusų“. Buvo žiema, vasario mėnuo, daug sniego. Partizanai džiovino autus, sėdėjo prie ugnies basi. Mums bešnekant užskrido lėktuvas, mus nufotografavo. Kitą dieną apsupo visą mišką.

Gyvenome Raguvos vienkiemyje. Kai partizanai ateidavo, duodavo ženklą, pasukdavo alksniuką. Iš pradžių vadovavo A. Miknevičius, Dobrovolskis. Buvo keturi broliai Dobrovolskiai, vienas jų - Lietuvos karininkas. Trys žuvo. Ateidavo visos Aukštaitijos partizanų vadas. Jo žmona su vaikais gyveno kaimynystėje. Antanas Ginatas žuvo kartu su mano broliu. Jis tikrai buvo partizanas. O jo brolis Feliksas pradėjo plėšikauti partizanų vardu.

Žuvusius partizanus numesdavo Melinskų krūmuose. Aš uždegdavau žvakučių. Buvo įtarę vieną merginą, esą uždega žvakutes, ją suėmė. Tuo metu, kai ji buvo suimta, aš vėl uždegiau žvakutes, tada ją paleido.

Pabaigoje dar buvo likę broliai Blinkevičiai, S. Šidlauskas, rašytojas B. Krivickas. Jie žuvo paskutiniai, vieną brolių Blinkevičių paėmė gyvą.

Pasakoja buvusi partizanų ryšininkė Stanislava Šidlauskaitė:

Mūsų namuose, Termos kaime, netoli Raguvos, buvo bunkeris. Užeidavo daug partizanų. Bunkeryje laikėsi Vyčio apygardos partizanai: B. Krivickas, M. Blinkevičius, Deveikis. Slėptuvė buvo išaiškinta 1951 m. Tada tėtis išėjo partizanauti. Aš nuo vaikystės buvau ryšininkė.

Stanislovas Šidlauskas ir Vacys Bilys žuvo 1953 metų

vasario 13-14-osios naktį Raguvo miške, išduoti K. Riaubos-Kazoko. Juozą Blinkevičių paėmė gyvą. Tai buvo paskutiniai partizanai. Jie sakė, kad juos kviečia į susitikimą, į Truskavą. Viskas čia buvo melas.

Tėvo sesuo Marytė Šidlauskaitė buvo akušerė. Ji padėdavo partizanams, parūpindavo vaistą, gydydavo. Kartu su ja dirbo ir Bronė Matuzienė, taip pat akušerė.

Pasakoja Emilija Balčiulytė iš Kairių kaimo:

Tuoju po karo Preidžiuose įkūrė aerodromą. Buvo geri karininkai. Jie išsiskirstė gyventi pas žmones. Besislaps-tantiems nuo kariuomenės sakydavo: „Kol mes būsim, bū-kit ramūs. Suėdė mus rusai, suės ir jus“. Jie apsiėmė tvar-kyti aplinkinius kaimus. Karininkai eidavo per kaimą ieš-koti vyrą, besislapstančių nuo kariuomenės. Vyrų tuoj su-lįsdavo po šiaudais. Laukuose dirbo vienos moterys. Ka-rininkai juokavo: „Kur vyrus padėjot?“

Pas Pagirės kaimo gyventoją Barzdą žuvo Antanas Survila-Žaibas ir Mickūnas-Liepa.

Klepšių kaime pas Aleliūną žuvo Kazys Šinkūnas-Ože-lis, Jonas Juozevičius-Stirna, Brolelis ir ryšininkė Juzė Vė-žytė. Juos išdavė Kazokas. J. Vėžytės brolių Juozą Vėžį nu-šovė Kazokas. Jų motiną ir seserį išvežė į Sibirą.

Po šių išdavysčių Kazokas rinko parašus, kad sušaudytų Balčiulių šeimą. Juos kaltino dėl bunkerio išdavysčių Pagirės ir Klepšių kaimuose.

Kaminskienė pasakojo, kad Kazokas nužudė būrio va-dą Šermukšnį.

Pas Bronių Ružą žuvo partizanas Bronius Kairys-Sal-dapicas. Jis buvo išėjęs į sovietų kariuomenę, grįžo atos-togų ir pasiliko pas partizanus.

1946 m. žuvo partizanas A. Grigaliūnas iš Butkūnų kaimo.

Butkūnuose žuvo partizanas Urbonas. Jo palaikus užkasė miškelyje.

Trys broliai Kuncės žuvo Taurynėje.

Povilas Kamarauskas vežė partizanus pas Aleliūną. Rogėse sprogo granata. Žuvo partizanas Krapylas, o vežikas P. Kamarauskas buvo sunkiai sužeistas.

Partizanas B. Švarlys sunkiai susirgo, grįžo namo. Atėjo enkavedistai, suėmė, tardė, nuvežė į ligoninę. Jis ligoninėje mirė.

Maženių mokykloje dirbė mokytojai Ivaškevičiai - Geručiai bendravo ir su partizanais, ir su enkavedistais. Liepė mokiniams pasirašyti dokumentus, kad padės partizanams. Enkavedistai surado tuos dokumentus, suėmė mokinius, nuteisė. Mokytojai per teismą atšaukė tuos dokumentus, bet viršininkai nedovanojo. 1946 metų rugpjūčio 6 dieną buvo suimtas, nuteistas ir išvežtas į Sibiro lagerį mokinyš J. Balčiulis.

Gyventojų pievose, netoli miško, stovėjo daržinės, kuriose kraudavo šieną. Partizanai užėjo į vieną daržinę pamiegoti. Užpuolė sovietai, nušovė A. Miknevičių-Vilką. Paskui daržinės sudegino. A. Miknevičius buvo labai sunkiai sužeistas. Kai nuvežė į Raguva, dar buvo gyvas. Apie jo žūtį sukurta daina:

Po sunkios kelionės reikia pailsėti,

Visi ramiai miega, ginklai sudėti.

Juos užpuolė priešas, kulkos švilpia, kaukia,

Viena pasiklydus į Vilką pataikė.

Butkūnuose pas Žostautą vyko kūlimas. Daržinėje partizanai vaišinosi. Juos apsupo sovietai ir sušaudė.

Pasakoja Genėtinių kaimo gyventojai:

Partizanas Rimavičius iš Genėtinių kaimo ir Kiela atėjo pas Genėtinių kaimo gyventojus Juožapavičius, užsuko į jų klojimą. Greitai atėjo sovietai, apie 10-15 kareivių,

arkliais važiavo nuo Kazimieravos kaimo. Apsupo klojimą ir nušovė partizanus.

1944 m. rudenį pas Genetinių kaimo gyventoją Povilonį žuvo partizanas Jonas Poviliūnas iš Šilų. Pas Povilonį užėjo skrebai, siautė kaimą. Vienas skrebas pasiliko kambaryje, kiti išėjo į kaimą. Po kiek laiko išgirdo kažką ateinant. Tai buvo partizanai. Skrebas šovė iš automato. Nušovė J. Poviliūną, kuris ėjo pirmas. Šeimininkas atsigulė, tada skrebas nušovė ir jį. Sugrižę skrebai daužė moterį, rovė plaukus. Nubėgo pas kaimyną, pradėjo mušti, tuo momentu skrebui iššovė šautuvas ir pataikė tiesiai į krūtinę. Jis krito negyvas. Žuvusį partizaną buvo nuvežę į Raguvą. Paskui vėl atvežė į Genetinius, pasakė: „Ant svirties užkabinkit ir tegul kabo“. Žmonės jį palaidojo Genetinių kaimo kapinėse.

Pasakoja Anelė Baublinskaitė - Česnelienė:

Partizanai Kazys Skaudas iš Jotainėlių ir Vytas Juospaitis iš Janapolio užėjo pas Poptekių kaimo (netoli Alančių) gyventojus Baublinskus. Pas juos buvo atėjęs Viktoras Juzėnas. Po kiek laiko visi trys išėjo ir už 1 km nuo Baublinskų namų pataikė ant sovietų pasalos. Viktoras Juzėnas, civilis asmuo, nebėgo, jį užmušė sovietai partizanus nušovė. Baublinskui pliepė nuvežti jų kūnus į Vadoklius.

Pasakoja Valė Žižiūnienė:

Mano mamos broliai Jonas ir Viktoras Tumiai, kilę iš Milieliškių kaimo, Vadoklių valsčiaus, buvo partizanai. Jonas Tumšis-Kytras žuvo Šilų miške kartu su J. Baltušniku-Vieniuoliu ir K. Tvaska-Rugeliu. Palaidotas Šapio kaimo kapinėse.

Viktoras Tumšis buvo parėjęs namo pasikūrenti pirties. Pamatė, kad supa sovietai. Pabėgti nebebuvo kur. Jis pamojavo ranka į namų pusę ir susisprogdino.

Partizanų būryje kovojo ir du jų pusbroliai - Jonas ir Simonas Tumiai. Abu žuvo Šiluose.

Žuvo Jono ir Viktoro Tumšių sesuo Selemona Tumytė. Ji pamatė, kad ateina skrebai, bėgo. Jie šovė į viršų, liepė sustoti. Ji nestojo, tada šovė į ją. Peršovė, ji mirė ligoninėje. Sesuo prašė leisti palaidoti, sakė esą ji - tarnaitė. Tiesiai iš ligoninės ją nuvežė į Panevėžio kapines ir palaidojo.

Pasakoja Balelių kaimo gyventojai:

Leonas Vanagas gimė 1923 m. Taujėnų valsč. Pienių kaimo ūkininkų šeimoje. Dvejus metus dirbo miško darbininku. Tuoj po karo atvažiavo skrebai su 13 pastočių, konfiskavo turtą. Tėvą ir seserį išvežė į Sibirą. Tėvas greitai mirė. Kita sesuo su motina slapstėsi aštuonerius metus. 1946 m. Leonas Vanagas įstojo į Žaibo partizanų būrį ir po dvejų metų žuvo prie Enčios ežero. Skrebai motinai sakė: „Tegul ateina sūnus iš miško, sugražinsim arklių“. Tačiau jis buvo pasiryžęs kovoti, kiek reikės.

Iš Pienių kaimo į partizanų būrius buvo išėję šie vyrai: Stasys Čiukšys, Marijonas Čiukšys, Albertas Eglinskas, Bronius Leika, Alfonsas Leika, Edvardas Vingrys-Kuokas, Antanas Seredžius, broliai Sauliūnai - Albinas, Juozas, Bronius, Vytautas, Jurgis.

Iš Balelių kaimo išėjo tėvas ir sūnus Banioniai, Vildžiūnas, K. Pupelis, Strelčiūnas, Žalkauskas, du broliai Vingiai.

Bronius Sauliūnas-Tyla dieną vienas važiavo arkliu per

Šapio kaimą. Pas Broniu Birbilą buvo skrebai ir nušovė B. Sauliūną.

Partizanai Špokas ir Minkevičius, Šiluose užėję pas gyventoją, pasakė, kad jie daugiau čia nebeateis, eina registruotis, vadas išleido. Išėjo be ginklų. Netoli Balelių užėjo ant pasalos ir žuvo. Špokas - narsus partizanas buvo kilęs iš Mažeikių kaimo, Ukmergės rajono,. Jis pavogė sužeistą partizaną Lapelį iš Ukmergės ligoninės. Važiuodamas mašina per Taujėnus, nušovė skrebę Karvelį, žiūrėjusį per atvirą skrebę būstinės langą.

Balelių apylinkėse veikė Žaibo ir Liūto būriai.

Pasakoja Marytė Pabrinkienė:

Mano brolis Vytautas Južėnas gimė 1923 m. Šikšnalaukio kaime, Troškūnų valsčiuje. Buvo labai gabus, per tris metus pabaigė 4 klases, norėjo mokytis, bet tėvai neleido. Buvo vienas sūnus šeimoje, jam norėjo palikti ūkį. Vytautas grojo ir piešė. 1944 m. vengdamas kariuomenės išėjo į mišką, įstojo į Antano Aliuko-Kuprio būrį, gavo slapyvardį Vaikas. Turėjo kulkosvaidį. Per susišaudymą žvyrduobėje užsikirto kulkosvaidis, todėl jis šaudė su brauininku.

Buvo pažįstami komunistai Tamošauskai. Jie buvo raundonieji partizanai, vėliau tapo dideliais viršininkais, atvažiuodavo, sakydavo: „Ko tas Vytas neina, jis nieko nepadaręs, tegul registruojasi“. O jis nėjo, sakė: „Kaip aš išsiskirsiu iš kitų?“

1945 m. vasario mėnesį konfiskavo mūsų turtą. Atėjo skrebai ir apsidžiaugė: „O, pilnas tvartas gyvulių - ir kiaulės nupenėtos, ir avys“. Skrebai išvežė mūsų 4 karves ir 3 arklius. Tėvai žemės turėjo nedaug. Tėvelis buvo kalvis, kalvėję užsidirbdavo, mama - ūkyje. Kai sūnus užaugo, pats

dirbo ūkyje, anksčiau samdydavo berną.

1945 m. balandžio mėnesį suėmė tėvelį, uždarė į kalėjimą. Tėvelis eidavo į mišką, perduodavo žinias. Kai pasklido kalbos, kad sūnus dalyvavo kautynėse žvyruobėje, tėvelis labai nukentėjo. Jį pusantro mėnesio laikė Raguvoje, paskui išvežė į Panevėžį, iš Panevėžio - į Vilnią. Po kiek laiko gavome laišką iš Archangelsko srities. Paskui liovėsi rašyti. 1946 m. birželio mėnesį tėvelis mirė Sibire.

Kai suėmė tėvelį, mama ir mes, visos keturios seserys: Aldona, Silva, Janina, Marytė, išėjome iš namų. Slapstėmės pas žmones, dirbome įvairius darbus. Gyvenau Subačiaus krašte pas dėdę, Pajuodžiu kaime pas Petronį. Ten ateidavo Sabaliausko-Kirvio būrio partizanai: Pajuodis-Radvila, Šinkūnai, Valonis, Astravas. Juos užmigdė, suėmė gyvus.

1952 m. išvažiavau į Klaipėdą. Seserį Aldoną buvo suėmę du kartus. Jai liepė grįžti namo, surinkti visas ir gyventi. 1950 metais pas Keraitį ją suėmė antrą kartą. Ten tarp sienų buvo įrengta slėptuvė, kurioje slapstėsi Antanas Blauzdys-Konkurentas.

Brolis žuvo 1948 m. vasario mėnesį. Tada buvo suminta sesuo. Visi partizanai išėjo, jis pasiliko vienas, pernakvojo pas bobutę, anksti rytą išėjo į mišką. Miškas buvo apsuptas. Paklausė žmogaus, ar Alukėnuose nėra kariuomenės, žmogus pasakė, kad nematė. Jisėjo per liniją iš valdiško miško į raistą ir buvo nušautas. Seserį atvežė atpažinti. Buvo paguldytas Raguvoje, ant gatvės. Vėliau jo palaikus perkėlėme prie paminklo žuvusiems partizanams.

Antanas Aliukas-Kuprys žuvo 1948 m. balandžio mėnesį per Velykas Kirmėlių kaime.

Jis norėjo būti kunigu

**Pagal Stasio Dailidėno sesers Anelės Jusienės
ir pusseserės Elenos Janulienės pasakojimus.**

Stasys Dailidėnas gimė 1923 metais Šapio kaime, Raguvo valsčiuje. Vėliau tėvai išmainė žemę ir šeimą išvyko gyventi į Šovenių kaimą, Kavarsko valsčiuje. Stasys Anykščiuose baigė 6 klases, paskui perėjo mokytis į Raguvelę. Anykščiuose per vienerius metus baigė dvi klases. Artimiesiems sakydavo, kad norėtų studijuoti dvasinius mokslus. Mokydamasis Anykščiuose jis kiekvieną rytą eidavo į bažnyčią. Buvo geras, gailestingos širdies. 1944 m. liepos 18 d. atostogų metu Stasys su broliu Vytautu buvo bažnyčioje. Išėjusius iš bažnyčios pagavo vokiečiai ir ketino vežti kasti apkasų. Trečią dieną nuvežė į Kavarską. Čia Stasiui pavyko pabėgti. Buvo pasislėpęs šieno kupetoje, paskui miškais, laukais atėjo į Šapio kaimą pas dėdę Motiejų Dailidėną. Prasidėjus antrajai sovietų okupacijai, niekur nebesirodė. Dėdės namuose už pečiaus įsirengė slėptuvę. Dieną dirbdavo, o pamatęs sovietus lysdavo į slėptuvę. Šapio kaime dar gyveno kitas jo dėdė ir trys pusseserės. Jos, pamačiusios sovietus ar skrebus, atbėgdavo pasakyti. Dėdė jį nuvesdavo pas Petrauską, iš Kauno atvažiuodavusį į Levaniškių kaimą pas uošvius. Jis atveždavo Stasiui pamokų užduotis. Pusseserės naktimis eidavo tų užduočių paimti. Stasys savarankiškai mokėsi 8 klasės kursą. Dėdės sodyboje buvo gražus vyšnių sodelis. Vasarą Stasys ten pasistatydavo stalą, skaitydavo, rašydavo.

„O gražus vyras buvo, teisingas, nesišaipė, neapkalbėdavo nieko,“ - prisimena pusseserė Elena.

Pusseserės eidavo į Traupio bažnyčią, ten sutiktiems Stasio tėvams papasakodavo apie jį. 1945 m. vasarą

Stasys paprašė pusseserių: „Būkit geros, pasakykit tetai su mama, kad mane pasiimtų“. Jis buvo nusprendęs eiti registruotis.

Griždamas iš bažnyčios užvažiavo tėvas. Sutemus įdėjo į vežimą šieno, paguldė jį ir išvažiavo. Už Traupio sustabdė sovietai. Tėvai pasakė, kad veža mergaitę į ligoninę. Parvažiavo į namus. Su motina buvo nuvykęs į Ukmergę dėl egzaminų. Sakė, kad reikia užsiregistruoti. Tuo metų buvo šienapjūtė. Nusprendė, kad eis registruotis, kai pabaigs šienauti. Liepos 9 d. lijo lietus, už kokių dviejų kilometrų girdėjosi šaudant. Stasys sakė, kad jam neramu. Susėdo valgyti pietų, pamatė - į sodybą ateina kareiviai. Tėvai sakė Stasiui: „Lipk į palėpę, jeigu kas, sakysim, kad užlipai lašinių atsipjauti“. Sovietai vaikščiojo po kaimus ir klausinėjo, ar nėra besislapstančių nuo kariuomenės. Kaimynas Snieška pasakė, kad slapstosi Stasys Dailidėnas. Kareiviai atėjo į trobą ir paklausė: „Stasys namuose?“ Tėvai atsakė, kad užlipo lašinių atsipjauti. Tada kareivis palipo ant kopėčių ir šovė į Stasį, nors jis kėlė rankas pasiduoti. Visus šeimos narius išvarė iš trobos, suklupdė ir ėmė klausinėti, ar jis turėjo kokius dokumentus. Tėvai atsakė, kad turėjo mokinio pažymėjimą.

Kareiviai nušautą Stasį išnešė į kiemą. Tėvui liepė pakinkyti arklį. Kaimynas Snieška nuvežė iki mašinos. Įkėlė į mašiną ir išvežė į Raguvą. Kareiviai tėvams ir broliams prisakė visą savaitę niekur iš kiemo neiti.

Tėvai kartu su dėdeėjo į Raguvą prašyti, kad Stasį leistų palaidoti. Tardytoja Galubkova pasakė: „Niekada nėra buvę, kad pasidavusį nušautų“. Atsivežė kaimynus paliudyti, kad nušovė namuose. Tardytoja Galubkova klausė: „Ar Stasys Dailidėnas buvo miške?“ „Nežinom“, - atsakė jie. „Tai kam jį nušovė?“ - „Slapstėsi ir nušovė“.

Tuo metu atvažiavo kitų nušautųjų šeimos. Galubkova tik trenkė kumščiu į stalą: „Banditų šeimos, išeikit!“ Visi penki nušautieji buvo išniekinti ant gatvės Raguvoje. Paskui juos užkasė raiste, už Raguvos miestelio. Kai statė sūrių gamyklą, stūmė žemes, ir jų kaulus sustūmę, kaukoles nuspardė į Nevėžį.

Artimieji toje vietoje pastatė paminklą.

Klemenso Širvio rankraščiai

Apie autorių: Klemensas Širvys gimė 1926 metų vasario 4 dieną Kybartuose, geležinkelio darbininko šeimoje. Šeimos nelaimės prasidėjo 1940 metais, kai buvo suimtas jo tėvas Vladas, gimęs 1895 metais. 1941 metų gruodžio 28 dieną Gorkyje jis nuteistas sušaudyti ir 1942 metų vasario 2 dieną sušaudytas. Panašaus likimo sulaukė ir brolis Jonas, gimęs 1919 metais. 1941 metais jis buvo suimtas ir gruodžio 28 dieną nuteistas penkiolikai metų. Išvežtas į Bakovlagą Maskvos srityje, 1942 metų vasario 19 dieną mirė.

1944 metais Klemensas Širvys atsidūrė Vokietijoje, kur buvo pakviestas į žvalgybos mokyklą. Po apmokymų 1950 metais kartu su Juozu Lukša-Skirmantu, Benediktu Trumpiu-Ryčiu parskraidintas į Lietuvą, išitraukė į partizaninį judėjimą. Partizaninis slapyvardis - Sakalas. K. Širvys kovojo Tauro apygardos Žalgirio rinktinės partizanų gretose, vėliau paskirtas šios rinktinės vadu. 1952 metais sunkiai sužeistas pateko į nelaisvę. Nuteistas 25 metams lagerio. Paleistas 1970 metais.

Apie partizaną K. Širvį-Sakalą spaudoje buvo rašyta nemažai. Dar sovietmečiu „Tiesoje“ pasirodė straipsnių ciklas „Vanagai negrižta į lizdą“ (savitas knygos „Vanagai iš anapus“ tęsinys), kuriame tendencingai vaizduojamas partizaninis judėjimas ir K.Širvio gyvenimas. Pateiktų faktų tikrumas - labai abejotinas.

Po 1990 metų pasirodė straipsnių, kuriuose K. Širvys kaltintas bendradarbiavęs su sovietų saugumu. Tuo metu buvęs partizanas Sakalas, pakirstas ligų ir daugelio užmirštas, globojamas Birutės ir Jono Žemantauskų šeimos, gyveno Kybartuose. Jis kiek galėdamas neigė kaltinimus

Pagal KGB scenarijų padaryta nuotrauka, turėjusi parodyti tariamą K. Širvio gyvenimą

apie savo bendradarbiavimą su sovietiniu saugumu, bet neturėjo galimybių to padaryti viešai. Paskutines dienas jis praleido sunkiose dvasinėse ir fizinėse kančiose. Juo neabejojo tik artimiausi bendražygiai: buvęs partizanas Povilas Pečiulaitis-Lakštingala, ryšininkė Anelė Kupstienė-

Nina ir kiti. 2003 metais K. Širvys atgulė Amžinojo poilsio Kybartų kapinėse.

Deja, K. Širvys nepaliko ilgų prisiminimų apie savo gyvenimą. Publikuojame keletą išlikusių jo ranka rašytų ar padiktuotų rankraščių bei nuotraukų, kuriuos išsaugojo K. Širvį globojusi Žemantauskų šeima. Taip pat kai kuriuos rankraščius perdavė Anelė Kupstienė. Kad neprarastume autentiškumo, šių raštų kalba yra mažai taisyta.

* * *

Aš, Klemensas Širvys, sūnus Vlodo, gimiau 1926 metų vasario 4 dieną Kybartuose, geležinkelio darbininko-mašininto šeimoje. Augom keturi broliai. Mūsų šeimos gyvenimas taip susiklostė, kad iš keturių likau tik aš vienas. Tėtis ir vyresnis brolis buvo suimti sovietų ir sušaudyti. Tėvas Širvys Vladas suimtas 1940 metų gruodžio 22 dieną, o sušaudytas 1942 metų vasario 9 dieną. Brolis Jonas Širvys, gimęs 1920 metų buvo suimtas iš mokyklos už antisovietinę veiklą joje. Buvo kalintas Maskvos srityje, Kuncovo mieste, manom, kad sušaudytas, todėl mama, norėdama išlaikyti likusią šeimą, nutarė pasitraukti į Vokietiją. Būnant Vokietijoje aš ir du broliai patekom į amerikiečių stovyklą. Aš pasilikau Vokietijoje, buvau įdarbintas į darbo sargybos kuopą. 1947 metais buvau pakviestas į žvalgybos mokyklą, kur susipažinau su Juozu Lukša ir Ryčiu Trumpiu. Lukša pasirinko mane savo bendražygiu.

1950 metų spalio 3 dieną aš, Juozas Lukša ir Rytis Trumpys iš Miuncheno buvome išskraidinti į Lietuvą. Kaip desantininkai paskirties vietoje nusileidom į Žygaičių miškus.

1950 metų spalio 10 dieną po klaidžiojimų susitikome su Tauro apygardos vadu Vitkausku-Saidoku ir Žalgirio rinktinės vadu Juozu Jankausku-Demonu. Buvau įregistruotas į Žalgirio rinktinę Sakalo slapyvardžiu. 1951 metų pavasarį,

žuvus Vitkauskui-Saidokui, Tauro apygardos vado pareigas perėmė J.Jankauskas-Demonas. Įsakymas pasirašytas A. Ramanausko. Mane eiti Žalgirio rinktinės vado pareigas paskyrė J.Jankauskas-Demonas savo įsakymu. Įsakymą aš pasirašiau ir priėmiau pareigas, kuriasėjau iki 1952 metų liepos mėnesio. Demonui pradėjus dirbti su KGB buvau išduotas ir susišaudymo metu sunkiai sužeistas, be sąmonės suimtas. Jokių paslapčių ir likusių partizanų neišdaviau, tai galėtų paliudyti ir likęs gyvas Povilas Pečiukaitis-Lakštingala. Per televiziją buvo rodoma KGB klastotės. Šiuo metu Lakštingala gyvena JAV. Ką išdarinėjo Demonas, mano vardu prisi dengdamas, aš nežinau. Susipažinti su čekistiniais protokolais negaliu, nes esu ligonis (po insulto paralyžiuotas).

Teistas buvau 25 metams ir 5 be teisių karinio tribunolo. Kalėjau 1953-1970 metais Mordovijos lageriuose. Prieš teismą ligoninėje po operacijos išbuvau pusę metų. Sužeistas į vidurius ir į ranką. Po teismo dar sėdėjau Lukiškių ka-

K. Širvys pirmas iš dešinės

lėjime, 246 kameroje. 1970 metų rugsėjį grįžau į Lietuvą. Ilgai negalėjau įsidarbinti. Vedžiau buvusią politinę kalinę Aldoną Simonaitę. Vaikų neturėjome, gyvenome iki 1990 metų lapkričio. Ji mirė nuo širdies ligos. Likau vienišas invalidas. Reikalinga slauga. Slaugo mane buvusios žmonos sesuo (gyvena netoli).

1986 metais sovietų buvo sukurtas dokumentinis filmas, ten mane vaidino sovietų valdžios išdaviku, banditu, o dabar sukurtame dabartiniame filme „Ketvirtasis prezidentas“ ten parodo mano nuotrauką ir sako Sakalas - išdavikas.

Po kino filmo apie J.Lukšą Skirmantą, pamačius, kad aš esu gyvas, jau kelis kartus buvau šmeižiamas spaudoje. KGB visą laiką mane persekiojo. Priedu iškarpą iš Vilkaviškio laikraščio, kur rašoma, kaip čekistų buvau numatytas suimti dar 1989 metais. Su KGB aš niekada nedirbau ir kaip buvo atspausdintas „Laisvės kovų archyve“ P. Žiliūtės pasakojimas, kad aš vaikščiojau ieškodamas J.Žemaičio, netiesa. Po vidurių operacijos aš nevaikščiojau. Gaila, kad esu ligonis ir nėra jėgų kovoti su šmeižikais.

Priedu atšviestas nuotraukas, kur vienoje vietoj mano galvos yra svetima. Matomai mano slapyvardžiu pasinaudojant buvo antrininkas.

Dezinformacija mane jaudina prieš užsienio lietuvius. Jokių malonės prašymų aš nerašiau, todėl esant galimybei prašau išsiaiškinti.

Mano ginklus paėmė KGB darbuotojai toje vietoje, kur buvau sužeistas. Racija buvo prarasta per susišaudymą, kai žuvo Rytis Trumpys, nuo tada buvo prarastas ryšys.

Kilus neaiškumams prašau paskambinti telefonu ar atvažiuoti išsiaiškinti, kadangi aš pats negaliu atvažiuoti.

Su pagarba

Klemensas Širvys

*

1952 m. liepos 25 d. po pietų. Eidamas į susitikimą su ryšininke dėl ryšio atstatymo su Lakštingala užėjome ant pašalos. Ko pasėkoje buvau sunkiai sužeistas ir man nukritus

interviuje susitikime Tauru apygardos
vadą Saidoką ir šalpinio rinktinės vadą
Demoną, po kurio ir buvau prievartojamas gyven-
ti ir dirbti prieš mūšius ir išskirti
Demonas atnešė man paraišyti Vnago
įsakymą kuriame Demonas skiriamas
eiti Tauru apygardos vado pareigas
Jis sako, kad Saidokas būdamas per
Vnagą žuvo. Kuriois metais jis žaro
neprisimenu. O Demonas paslaivė man
Tauru ap. vado įsakymą kuriame aš sakau
esu skiriamas L. a. šalpinio rinktinės vado
pareigoms aš paraišiau ir priėmiau parai-
šas. Tas pareigos buvo labai trumpos ne-
jo paties buvau išduotas sušauktas ir pa-
imtas į KGB rankas su KGBistais nedir-
bau ir jokius paslapčių nežinojau. Taip
pat nežinojau nei vieno partizano, o oia
ka vado per televiziją. Tai KGB bei Vlast
tė Jon gali patvirtinti ir Prūsaišdis Laki-
gale. dabar gyvenau šio JAV.

Nė kas ir paraišiau
1997. XII 23 d. su pagarba. Uldis

Mano ginklus paėmė KGB darbuotojai.
 Teje rėtoje kur buvau sužeistas. Jokių išdavysčių
 nepadariau. O dezinformacija mane juo
 dūm prieš užsienio lietuvius. Lyg aš išdavęs Jo-
 ną Žemaitį-Vytautą. Tai klastotė, jokių malonės
 prašymų aš niekam nerašiau ir nerašysiu.

1997. XII 1d.

Su p.

[Signature]

Klemenso Širvio rankraštis

buvau kareivių suimtas ir nugabentas į Kauno pasienio kariuomenės ligoninę. Kokia gatvė, nežinau, priešais Žemės ūkio banką. Ten išgulėjau apie 4 mėnesius, jei ne daugiau. Kada atvažiavo Vilniaus KGB manęs pasiimti, ligoninės vyr. chirurgas, pulkininkas, pavardės nežinau, manęs neišrašė ir pasiimti neleido. Kartu su manimi paguldė du saugumo darbuotojus. Kurie mane visą laiką akylai stebėjo. Nuvedavo į tualetą ir ten prie manęs stovėdavo, kol atlikdavau reikalus. Vienas buvo šviesiaplaukis, antrasis juodbruvas. Kada mane iš Kauno išvežė datos neprisimenu, bet jau buvo pasnigę. Mane atvežė į Vilnių, patalpino į rūšį, šeštą kamerą. Kurioje išbuvau iki teismo.

Mano ginklus paėmė KGB darbuotojai, toje vietoje, kur buvau sužeistas. Jokių išdavysčių nepadariau, dezinformacija mane juodina prieš užsienio lietuvius, lyg aš išdavęs Joną Žemaitį-Vytautą. Tai klastotė. Jokių malonės prašymų aš niekam nerašiau ir nerašysiu.

1997-12-01 Su pagarba (parašas)

* * *

Lietuvoje susitikome Tauro apygardos vadą Saidoką ir Žalgirio rinktinės vadą Demoną, pas kurį ir buvau prirašytas

gyventi ir dirbti. Prieš mudviem išsiskiriant Demonas atnešė man pasirašyti Vanago įsakymą, kuriame Demonas skiriamas eiti Tauro apygardos vado pareigas. Jis sako, kad Saidokas, būdamas pas Vanagą, žuvo. Kuriais metais jis žuvo, neprisimenu. O Demonas padavė man Tauro apygardos vado įsakymą, kuriame aš, Sakalas, esu skiriamas į Žalgirio rinktinės vado pareigas, aš pasirašiau ir priėmiau pareigas. Tos pareigos buvo labai trumpos, nes jo paties buvau išduotas, suimtas ir paimtas į KGB rankas. Su KGB-istais nedirbau ir jokių paslapčių neišdaviau. Taip pat neišdaviau nei vieno partizano, o čia ką rodo per televiziją, tai KGB klastotė. Tai gali patvirtinti ir Pečiukaitis-Lakštinalgala, šiuo metu gyvenantis JAV.

1997-12-23

Su pagarba Klemensas
Širvys (parašas)

* * *

Iš laiško
Anei Kupstienei

Miela Aneliuke!

Šventų Kalėdų proga sveikinu Jus ir linkiu daug sveikatos ir linksmų švenčių visai jūsų šeimynai Romui, Levutei, Birutei. Telydi jus laimė sunkiame jūsų kelyje.

Apie Vincą aš nieko nežinau, kur jis ir jei gyvas, ką jis veikia. Širdingiausi mano linkėjimai. Visiems mano pažįstamiems iš Kybartų ir Pirmas iš kairės stovi Gunzenchamzeno.

ir Pirmas iš kairės stovi
K. Širvys. Lageryje 1956 m.

Jei ir jūs galvojate, kad aš išdavikas, tai tikra nesąmonė, tai yra Maskvos dezinformacija. Mano rankos ir sąžinė švari ir aš niekam neskolingas.

Su didžia meile Jūsų Klemensas, Birutė su šeima ir Lukas

* * *

1999-12-13

Kybartai

Klemenso Širvio padiktuotas laiškas Lietuvos rezistencinių teisių komisijai

Aš, Klemensas Širvys, gimęs esu 1926 m. vasario 4 d. Kybartuose, Algirdo g-vė 6.

Gimiau geležinkelio darbininko šeimoje. Šeimoje augome keturi broliai. Mokiausi Kybartų gimnazijoje.

1944 m. rugpjūčio 26 d. išvaryti išvažiavome į Vokietiją, ten dirbau įvairius darbus, vėliau įstojau į darbo tarybos kuopą. 1947 m. buvau pakviestas į žvalgybos mokyklą.

1950 m. baigus mokyklą, buvome išskraidinti į Lietuvą su J.Lukša ir R. Trumpiu. 1950 m. spalio 10 d. sutikome Tauro apygardos vadą Saidoką ir Žalgirio rinktinės vadą Jankauską -Demoną, pas kurį ir buvau prirašytas gyventi ir dirbti. Mano slapyvardis buvo Sakalas. Prieš mums išsiskirstant Demonas atnešė man pasirašyti Vanago įsakymą, kuriame Demonas skiriamas eiti Tauro apygardos vado pareigas. Jis sakė, kad Saidokas būdamas pas Vanagą žuvo.

Demonas man padavė Tauro apygardos vado įsakymą, kuriame aš, Sakalas, esu skiriamas eiti Žalgirio rinktinės vado pareigas. Aš pasirašiau ir priėmiau pareigas. Tos pareigos buvo labai trumpos, nes to paties Demono buvau išduotas. Pasaloje buvau labai sunkiai sužeistas į vidurius ir į ranką, be sąmonės buvau paimtas KGB smogikų, tuo metu buvo paimtas ir mano ginklas PPS. Buvau nuvežtas į Kauno

ligoninę. Ten buvau operuotas. Buvau labai sunkus ligonis ir tai tęsėsi kelis mėnesius.

1952-1953 m. žiemą tardė pusę metų. Mane teisė karinis tribunolas. Nuteisė 25 metams. Po teismo pasodino į Lukiškių kalėjimo 246 kamerą. Po mėnesio buvau išvežtas į Mordovijos lagerius. Ten išbuvau 18 metų. 1970 metų rugsėjo 21 dieną buvau paleistas. Ilgą laiką buvau sekamas, niekur negavau darbo. Po kurio laiko dirbau melioracijoje. Matyt visą laiką buvau sekams, nes 1991 m., jeigu būtų pavykęs pučas būčiau suimtas(?)

1972 m. vedžiau Simokaitytę Aldoną. 1988m. mane paralyžiavo, išgulėjau prikaustytas. Gyvenome iki 1990 m. 1990 m. lapkričio mėn. mirė nuo širdies ligos.

1986 m. buvo sukurtas kino filmas, pavadinimo nepažinau, ten mane vaizdavo kaip banditą, kurisėjo prieš tarybų valdžią ir žudė tarybinius žmones.

Tėvas buvo sušaudytas 1942 m. vasario 9 d. Mama mirė Čikagoje 1956 m. Brolis Jonas buvo rusų sušaudytas 1942 m. vasario 19 d. Brolis Česius taip pat yra miręs Australijoje, apie jį jokios žinios negavau, bet taip sako kiti lietuviai. Brolis Vladas mirė 1957 Čikagoje, esu likęs vienas, pirmos grupės invalidas.

Savo bylos nemačiau, ji turėtų būti Vilniuje, KGB archyvuose.

Aš savo idėjų neišdaviau. Kaip kas gal norėtų mane apjuodinti, kad pats būtų baltesnis.

Gal kas nors ir dirbo mano vardu, tai matyti iš archyvo medžiagos. Padaryta nuotrauka KGB, kurią ir įdedu. Nieko neišdaviau.

Turiny

Benediktas KEMZŪRA

Vozbutai okupantui nenulenkė galvos.....5

Antanas JANUŠKEVIČIUS

Butkiškės partizanai. Juozo Vilemo būrys.....19

Balys JUODZEVIČIUS

Svetima pavarde.....63

Parengė Audronė ASTRAUSKAITĖ

Atsiminimai apie Vyčio apygardos partizanus..... 119

Klemenso Širvio rankraščiai..... 157

Laisvės kovų archyvas Istorijos žurnalas, tomas 43

Redaktorius **Darius Juodis**

Redakcija:

**Jolita Navickienė, Dalia Maciukevičienė,
Vesta Milerienė**

Maketuotojas **Kazimieras Žemaitis**

Viršelyje - Vyčio apygardos partizanai. Sėdi iš kairės: Albinas Burbulis-Žilvinas, Alfonsas Smetona-Žygaudas, Jonas Baravykas-Šakalys. Stovi iš kairės: Olesius Auglys-Ridikas, Alfonsas Gritėnas-Skalikas, Antanas Vaičiūnas-Rugelis, Marius Krogertas-Uosis, Valdas Vaičiūnas-Konkurentas, Laimutis Petrikas-Švedrys, Jonas Tumšys-Kytras, Jonas Gečiauskas-Garvežys

Nuotrauka iš Kauno Rezistencijos ir tremties muziejaus archyvo

Leido Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga

Laisvės al. 39, LT-44309 Kaunas

Tel. (8 37) 323 204, faksas (8 37) 323 214.

LPKTS puslapis internete: <http://www.lpkts.lt>

SL 176. 2010 04 28. 10,5 sp.l.

Tiražas 500 egz. Užsakymas 10-158.

Spausdino spaustuvė „Morkūnas ir Ko“,

Draugystės g. 17, Kaunas, LT-51229

СССР

Форма «А»

МИНИСТЕРСТВО
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

ВИДОМ НА ЖИТЕЛЬСТВО НЕ СЛУЖИТ
ПРИ УТЕРЕ НЕ ВОЗОБНОВЛЯЕТСЯ

2-АА

СПРАВКА № 01048

г. Горький

ИтК-5

28 января 1950 г.

Выдана гражданину (ке)
Леонас

Римайла

1917 года рождения, уроженцу (ке)

гражданство (подданство) СССР

осужденному (ов)

г. Бита Д.В. кр

Ритов

